14017

Oblasni komitet Narodne omladine Hrvatske

MARKO PEROJEVIĆ

PETAR KRUŽIĆ

KAPETAN I KNEZ GRADA KLISA

ZAGREB MCMXXXI

IZDALA MATICA HRVATSKA

ZAKLADA TISKARE NARODNIH NOVINA U ZAGREBU

UVOD

1. Mlečani oteli dalmatinsko primorje. — 2. Turci se ugnijezdili u Bosni. — 3. Nesloga kršćana na Balkanu i Zapadu. — 4. Turci napreduju prema moru. — 5. Grad Klis. — 6. Lik Petra Kružića. — 7. Povijest Klisa. — 8. Knezovi Šubići, Nelipići i Frankopani. — 9. Braća Talovci. — 10. Ban Špirančić. — 11. Pad Bosne. — 12. Klis u kraljevoj vlasti. — 13. Kralj oteo Frankopanima Senj. — 14. Postanak Kaštela. — 15. Bitka na Krbavskom polju. — 16. Žarko Dražojević. — 17. Cambryjska liga. — 18. Interesi mletački. — 19. Mletački i kraljevi podanici u Dalmaciji.

1. Prva dva decenija XV. vijeka bila su kobna za zapadni dio Balkanskog poluotoka, osobito za bosansko kraljevstvo i za dalmatinsko primorje, koje je onda pripadalo hrvatskom kraljevstvu. Hrvatski se narod u onim krajevima našao tada među dvije sile, koje su, jedna sa istoka, druga sa zapada, prodirale i širile se na štetu Hrvata. Iz Male Azije i sa jugoistočnog kuta Balkana približavao se Turčin, a iz sjeverozapadnog ugla Jadrana navaljivao je Mlečanin. Jedan i drugi čupali su i kidali živo meso s hrvatskog tijela u nadi, da će preko njegova mrtvoga tijela prvi osvojiti zapadnu Evropu, a drugi zagospodariti istočnim tržištima.

Vijekovima su Mlečani radili, da dobiju istočnu obalu Jadranskoga mora. Kad im to oružjem nije uspijevalo, to su konačno postigli novcem. Kukavički ugarsko-hrvatski

kralj Ladislav Napuljski prodao im je u srpnju 1409. za 100.000 dukata grad Zadar, Novigrad, Vranu i otok Pag i sva svoja prava na ostale gradove i otoke u Dalmaciji. Odmah 1409. Mlečani zaposjednu Zadar i sjevernu Dalmaciju, pa g. 1412. Šibenik, i napokon 1420. Trogir, Split i otoke Brač, Hvar i Korčulu. Od svega primorja ostade Hrvatskoj na sjeveru grad Senj sa okolišnom obalom i otok Krk, a na jugu Omiš, Poljica i Krajina do Neretve. Unutrašnjost Dalmacije sa gradovima Kninom, Ostrovicom, Skradinom, Sinjem i Klisom sa lukom na ušću rijeke Jadra u Solinu, ostade u vlasti ugarsko-hrvatskih kraljeva.

2. Za to se vrijeme Turci ugnijezdiše u Bosni. Kraljevi bosanski bili su igračka u rukama ugarsko-hrvatskih kraljeva i bosanskih velikaša, od kojih se u ono doba ističe herceg Hrvoje. Kad je Hrvoje pao u nemilost ugarsko-hrvatskog dvora i kad su ga svi odbacili, on se obrati za pomoć Turčinu. God. 1415. dođe skopljanski krajišnik Isak na čelu turske vojske u pomoć Hrvoju, ali turska vojska ostade u Bosni udarivši tako osnov daljim pothvatima, koji će Bosnu dovesti do propasti. Ugarsko-slavonska vojska, koja je išla protiv Hrvoja i Turaka, bila je poražena. Nakon tog poraza Turci provališe u Hrvatsku i prodriješe sve do Celja. To je prva turska provala u Hrvatsku i za puna tri vijeka Turci ne će dati mira hrvatskom narodu.

Pogibao od Turaka za Evropu bila je ozbiljna, otkako su se iz Male Azije bili utvrdili na Balkanu u Galipolju (1354.) i Drinopolju (1363.). Valovi strahovite oluje prodirali su sve dublje i širili se dalje i dalje. Bez prestanka su udarali o klisure balkanskih vrleti, odbijali se, da još bješnje nasrnu i da poruše sve, što pred sobom nađu.

Najkrvaviji je bio XV. vijek, kad je najstarija, najveća i najjača balkanska država pala pod udarcima silnog Turčina. Padom Carigrada g. 1453. zapečaćena je sudbina manjih balkanskih država. Za njim pade Srbija (1459.), pa Bosna (1463.), Albanija (1468.) i Hercegovina (1482.). Na udarcu je ostalo hrvatsko kraljevstvo, koje se smjestilo na skrajnim sjeverozapadnim granicama Balkana. Osvojiti hrvatsku zemlju, srušiti ovo predziđe, koje dijeli Istok i Zapad, to je bila zadaća moćnih turskih sultana na kraju XV. i na početku XVI. vijeka. Padom Hrvatske bio je slobodan put na sjever u Ugarsku i Njemačku, a na zapad na more prema Italiji.

3. Kao što balkanski narodi nijesu odmah razumjeli opasnost turskih provala, tako su im i zapadne vlasti davale malo važnosti. Kamo sreće po balkanske države, da su se uvijek među sobom pomagale protiv zajedničkog neprijatelja, kao kad je bosanski kralj Stjepan Tvrtko bio poslao pomoć srpskomu knezu Lazaru u boju na Kosovu! Da su balkanski vladari i velikaši više cijenili opću narodnu korist, negoli svoju ličnu, ne bi bili onako kukavno izgubili slobodu, niti bi kršćanski svijet bio doživio poraze kao kod Nikopolja (1396.), Varne (1444.), na Krbavskom polju (1493.) i t. d. Nekima su Turci dobro došli kao saveznici protiv brata kršćanina. Neki su ih sami zvali i molili, da provale u kršćanske zemlje, ne videći u svojoj zaslijepljenosti, da će Turčin i jednoga i drugoga učiniti svojim robom. Da je bilo sloge i razumijevanja na Balkanu, ne bi polumjesec bio ozbiljno nikada zaprijetio Hrvatskoj, a preko nje i Zapadu.

Na žalost je nesloga, neuviđavnost i sebeljublje na Balkanu bilo nalik na stanje na Zapadu, gdje udaljeniji nijesu vodili računa o Turčinu, a oni bliži slijedili su primjer balkanskih država. Talijanske državice, najbliži susjedi Hrvatske, taru se i uništavaju između sebe. Dvije najmoćnije republike, Venecija i Genova, uckaju Turčina jedna na drugu. Bez stida i grižnje savjesti pregovara jedna s njim na zator druge. Molbama iz Carigrada za pomoć odgovara se iz Rima zahtjevom o uniji istočne crkve sa zapadnom. Carigrad prihvaća uniju ne iz uvjerenja, već iz političkog interesa. Nigdje, ni na Balkanu ni na Zapadu nije bilo vedrog opažanja i nepristranog rada, pa

je zato Evropa često propustila priliku da potisne Turčina natrag u Aziju. Evropa nije razumjela, da spasavajući Balkan spasava sebe, vjeru i prosvjetu.

U to za hrvatski narod sudbonosno doba nastaju borbe između Habzburgovaca i francuske dinastije za prvenstvo u Evropi, a nadasve za prevlast u Italiji. O tim rastrovanim prilikama na kršćanskom Zapadu ovako piše naš Marko Marulić, Splićanin, u djelu „De ultimo Christi judicio": „Nije dosta kršćanima što ih nevjernici napadaju, već se između sebe bore, između sebe se kolju, narod protiv naroda, kraljevstvo protiv kraljevstva. Što se mi sjećamo, toliko je poginulo Francuza, Hispanaca i Talijana i toliko je izginulo hrabrih muževa, da bi bilo dovoljno da muhamedovce istjeraju iz Evrope u Aziju. A sada još tako rade da im lakše prepuste ostale zemlje, koje su bez vojnika i bez branitelja." Kasnije je Marulić u pismu papi Hadrijanu VI. otvoreno kazao: »Ako među kršćanskim vladarima ima, koji ne slušaju crkve Božje ili su joj ma gdje nanijeli nepravdu, zaklinjem Te, sveti oče, da odložiš osvetu, i da ostaviš pravednu kaznu krivcima za druga vremena, kada s pomoću Božjom otjeraš s našeg vrata zajedničkog neprijatelja, pa ćeš se tek onda moći na njih oboriti i kazniti ih.«

4. Marulić je ovako govorio, jer je požar bio zahvatio krov i nad njegovom glavom, a to sve zbog nehaja Zapada. To su bile očajničke riječi u teškoj borbi Hrvata i Turaka, kad su Hrvati s velikom mukom spasavali svoju zemlju i kad više nije bilo govora o tjeranju Turčina u Aziju. U toj borbi Turci ne uspijevaju da jednom odlučnom bitkom svladaju i podjarme Hrvatsku, kao što su Srbiju i Bosnu. Oni stopu po stopu osvajaju, ali i to s teškim žrtvama. Osvojivši Bosnu prodiru dalje prema zapadu, prema moru. Zadnja kula do Jadrana bio je hrvatski grad Klis. Turci će uprijeti svim silama, da ga osvoje, jer će iz Klisa lako zagospodariti dalmatinskim primorskim gradovima i Jadranom, preko kojega će u lađama doći u

Italiju, u Rim, gdje će na crkvi sv. Petra zasaditi polumjesec, kao što su učinili na sv. Sofiji u Carigradu. Zato je razumljivo tursko nastojanje, da se dokopaju Klisa.

5. Geografski i prirodni položaj Klisa čini ga važnim ne samo za bližu okolinu, već i za svu srednju Dalmaciju, a navlastito za Bosnu. Popeo se navrh kamenite, strme, sa svih strana nepristupačne klisure u tijesnom prodoru, što dijeli Kozjak od Mosora. Uzdigao se nad Solin i Split kao gorostas, kao siva ptica, koja gleda, što se onamo zbiva. S Klisa se otvara vidik na Kaštela i Trogir, Split i Solin, na otoke Čiovo, Šoltu i Brač, pa se pogled pomalo gubi daleko prema Hvaru i Visu. Tko hoće da iz unutrašnjosti srednje Dalmacije i iz Bosne dođe na more, taj treba da prođe ispod Klisa. Tako i onaj, koji hoće s mora u Bosnu, može samo jednim samim putem, a taj vodi kliškim grlom. Kod Klisa se nalaze jedina vrata, koja vode iz Bosne u Primorje, a ključeve drži kliški gospodar. On može sa šakom ljudi spriječiti prolaz i ovećoj vojsci.

Sam grad-tvrđava Klis uzdiže se na goloj hridini. Dijeli se u dva dijela: prvi, zapadni, niži dio, koji je nadvišen od brda Grebena, i drugi, istočni, viši, na kome je okrugla kula Oprah, a ni s koje strane nije nadvišen. Tu je bio stan zapovjednika grada. Sa zapada su bila vrata, kroz koja se jedino moglo ući u tvrđavu.[1]) Sa jugo-

[1]) Splitski knez Jerolim Bernardo g. 1503. razgledao je kliŝku tvrđavu i ovako ju je opisao: »la qual è a traverso de un colle sopra uno sasso vivo, despicato di sopri dal colle dalla banda di ponente circa passa 8, e manco dalla banda di levante cercha (circa) passa 12, largo circa 6 passa, sul quale dalla banda di tramontana è il Castello con uno dirupo molto profondo; dal altra testa verso griego è la porta dil borgo e per quella si va verso il Castello, dove si trova do custodie, con son torre con uno revelin: siche el luogo non si pol tuor per forza, ma ben potria esser roba per esser mal custodito e formito di ogni desasio. E circa 40 personi e in tutto e solum XX provisionati e uno puto per castellan di anni 22." (Sanudo: Diarii, u Arkivu za Jugoslav. povjesnicu, VI. 246—247. — Sanudov sam dnevnik upotrijebio ne samo u nepotpunim izvacima u Arkivu za Jugoslav. povj., već i onim, što ih je štampao Wenzel, i nekim ulomcima objelodanjenim u „Starinama").

zapadne strane tvrđe pružilo se kliško podgrađe, (borgo, suburbium), opasano dvostrukim zidom, u kome je bilo 100—200 kuća, kakovih je bilo i prema Grebenu. Tu je bila mala ravnica, zvana »Parhna poljana«, duga koliko se je protegla i tvrđava. Jednu milju dalje prema sjeveru bilo je mjesto zvano »Ozrina«. U blizini samog grada nalazilo se nekoliko izvora vode, a najbliže bilo je vrelo »svetih triju kralja.«

Koliko je Klis, odnosno podgrađe, brojio duša u početku XVI. v., nije moguće utvrditi. Valjda ih je bilo kao i danas, oko 1500. Iz povelje bosanskog kralja Stjepana Tvrtka g. 1387. doznaje se, da je u Klisu bilo plemstva (nobiles de Clissa) i da im je kralj dopustio da biraju svoga kneza i suce.[2]) God. 1460. spominje se „kliški stol", sud gradske kliške općine, a sude knez i dva suca. Knez ili župan (comes, conte) i zamjenik mu potknez (viceconte) na čelu su gradskoj upravi, dok je kliški grad-tvrđava povjeren na čuvanje kaštelanu i njegovu zamjeniku potkaštelanu (vicecastelano). Kotar ili župa kliška pružala se od mora kod Solina u unutrašnjost do Cetine, obuhvatala je Sminu i dopirala u trogirsku Zagoru. God. 1409. sela Suhi Do, Prgomet i Zbič nalazila su se u kliškoj župi, a selo Radošić ležalo je na međašu između Klisa i Trogira. Od Poljica dijelio ga je Mosor, a od splitskog kotara rastavljala ga je solinska rijeka, preko koje je bio kameni most. Crkvom kliškom upravljao je natpop (archipresbiter), a čini se, da je u Klisu u ono doba bio i franjevački samostan.[3])

[2]) Lucio: Memorie di Traù, 512.

[3]) Wading, Ann. XV. 337. — Pri padu Jajca bili su franjevci uzeli moći sv. Luke i prenijeli ih u Klis, a odanle u Poljica, pa napokon u Mletke (Rad jugosl. akad. I. 162). Kad su Turci oko 1468. istjerali franjevce iz Ljubuškoga, uteče šest njih sa fra Petrom Vladimirovićem, rođakom vojvode Žarka Vlatkovića, i dođe u Klis (Fabianich: Storia dei frati Minori, II. 286—288).

6. Razumljiva je ona neprestana jagma, tko da Klisom vlada. Hrvatski velikaši, bosanski i srpski kraljevi, ugarsko-hrvatski vladari, mletački duždevi i turski sultani otimlju se o Klis. Mnogo je krvi proliveno, mnogo je glava palo, pusto se blago potrošilo, da se zagospoduje Klisom. Tvrdi je grad s teškim žrtvama mijenjao gospodare. Smatrao se Klis nesavladivim, a takav je doista i bio. Nikakva ga vojska nije mogla da osvoji. Jedino izdajom, prijevarom, glađu i nepažnjom mogao je Klis da padne.

Slavna se povijest Klisa dijeli u tri razdoblja. Prvo je doba od najdrevnijih uspomena do propasti Solina (oko 614.); drugo je hrvatsko i ugarsko-hrvatsko doba, a treće je ono vrijeme, kad je Klis bio pod tuđim, turskim, mletačkim i austrijskim gospodstvom. Ta dva posljednja razdoblja dijeli godina 1537., kada su Turci osvojili Klis. To je najsjajnija strana kliške povijesti, u kojoj blista ime junaka Petra Kružića, kneza i kapetana kliškoga. Doba Kružićevo i njegova pogibija čine zasebno poglavlje u povijesti grada Klisa.

Svrha je ovoj knjizi, da prikaže Kružićevo doba, njegov život, njegovo djelovanje, njegovu junačku smrt i događaje, koji su se u ono sudbonosno vrijeme odigrali u Hrvatskoj i oko nje. Taj će prikaz biti nalik više na filmske slike, negoli na strogo historijsko prikazivanje. U tim će slikama čitalac uvijek gledati lik glavnog junaka Petra Kružića, junaka ponajviše samo po imenu poznata. Kružić je svojim djelima zaslužio, da se isporedi sa najslavnijim ljudima svojih vremena. Petar Kružić, kao kapetan inače neznatnih gradova Senja i Klisa, toliko je za slobodu svoga naroda učinio, da nimalo ne zaostaje za Skenderbegom, za Hunjadijem, Kapistranom, Bernardinom i Krstom Frankopanom, za Nikolom Zrinskim i drugim vitezovima onih vremena. Petar je prava slika ratnika iz burnih dana XVI. v., skoro podivljala i ogrezla u krvi, koji očajno brani svoj narod od krsta i od nekrsta, od Turaka i od Mlečana. U Kružiću gledamo čovjeka iz onih hrvatskih krajeva, gdje se

uvijek krv prolijevala, gdje je odjekivao lelek žena i djece, gdje se dizao dim sa garišta, odakle je stotine i tisuće momaka i djevojaka odvedeno u ropstvo, a staro i nejako poklano. Sin svoga vremena ne bira Kružić sredstava u borbi, kao što ih ne biraju njegovi neprijatelji Turci i Mlečani. Čedo nižeg hrvatskog plemstva, vatren kršćanin, nesebičan rodoljub, radi samo iz ljubavi prema vjeri i domovini. Prosti plemić bez školskog obrazovanja ne zna ni čitati ni pisati, ali zato je velik diplomat, koji ima vezâ s papom i s kraljevima. Pun je vjere i bogoljubnosti, gradi zadužbine, polazi na poklonstva i zavjete, a u isti čas nemilosrdno siječe neprijateljske glave, osuđuje na smrt fratre izdajnike, otimlje, robi, pali.

Eto to je lik našeg junaka, o kojemu ćemo ovdje samo nanizati slike i događaje, pa će sebi čitalac sam stvoriti pravo mišljenje i istinitu sliku hrvatskog junaka Petra Kružića.

Da slika izađe što vjernija, treba nam zaći u prilike oko Klisa i događaje do vremena Kružićevih.

7. Klis se spominje od najdavnijih vremena. S njime je usko vezana povijest srednje Dalmacije. U ilirsko i rimsko doba Klis je bio vojnička točka u borbama Dalmata i Rimljana. Sama propast rimske Dalmacije i njezina glavnog grada Solina vezana je s Klisom. Klis je bio predstraža Solinu protiv navala iz unutrašnjosti. U njemu je stajala vojnička posada, koju su Avari i Slaveni oko g. 614. na prijevaru poubijali, a onda se spustili do Solina, osvojili ga i razorili.

Iz ove se same činjenice vidi važnost Klisa za dalmatinsko primorje. Svi veći događaji u povijesti ovih krajeva odigrali su se oko Klisa. Hrvati su došli u Dalmaciju na Jadran sigurno preko Klisa starom rimskom cestom, koja je iz Podunavlja preko Bosne dolazila na more, u Solin. Oko Klisa su Hrvati osnovali svoju državu. Na Klisu hrvatski knezovi imaju svoj dvor sa velikim posjedima. Klis je sijelo jedne od starih hrvatskih županija.

Glavni je razlog velikoj važnosti Klisa u tome, što je kraj njega, kako rekosmo, prolazila glavna i jedina cesta, koja je i u staro i u novo doba spajala Bosnu, Balkan, Podunavlje s morem. Stara rimska i potonja sredovječna cesta, kao i najnovija željeznička pruga k Cetini i u Bosnu ide ispod grada Klisa. Zato najmoćniji hrvatski velikaši u Dalmaciji, bribirski knezovi Šubići, drže ga u svojoj vlasti i po njemu postaju gospodari Bosne.

Poslije Šubića zagospodarili su Klisom Nelipići, opet najsilniji hrvatski knezovi svoga vremena. U doba, kad je primorska Dalmacija dopala vlasti mletačke (1420.), u Klisu je bio gospodar knez Ivaniš Nelipić, gospodar Cetine, Omiša s Krajinom i Poljica. Sreća je za Klis bila, što mu je i kraj mletačkog osvajanja primorja ostao komad morske obale u Solinu oko ušća rijeke. Kliška luka u Solinu pružila je mogućnost, da se je Klis cijeli jedan vijek još održao na slobodi. Klis je preko Solina općio sa zapadom i more je bilo jedini put, kojim mu je stizala pomoć. Kad su preko Bosne svi klanci bili zatvoreni, more je ipak ostajalo otvoreno. Morskim putovima zapovijedali su Mlečani, pa su mogli sa svojom jakom mornaricom da ih po volji zatvore. To je republika često i učinila na štetu i propast Klisa.

Mletačka je republika znala, da bez Klisa nije njezina vlast u primorju čvrsta i da nema nade procvatu trgovine sa Bosnom, dok je Klis u Nelipićevim rukama. To isto u svoje svrhe misli bosanski kralj. Zato se g. 1424. republika združi sa Stjepanom Tvrtkom II. Tvrtkovićem, da razdijele Nelipićevu državu: Mlečanima Klis, a Bosni Omiš, Poljica i Krajina. I pored tih spletaka ostao je Ivaniš Nelipić gospodar Klisa sve do svoje smrti g. 1434.

8. Knez Ivaniš nije imao sinova, pa se je na vrijeme pobrinuo, da mu kći Katarina, udata za kneza Ivana, najstarijega sina moćnog kneza Nikole Frankopana, dobije u miraz sva očeva imanja: Klis, Sinj, Travnik na Cetini, Knin, Čačvinu, Omiš, Visuć, Kamičac, Ključ, Petrovo Polje,

Zvonigrad i dr. S pristankom kralja Sigismunda postade Katarina sa svojim mužem gospodaricom oblasti od Velebita do Cetine. Kako je Ivan Frankopan osim toga bio s bratom Stjepanom ban hrvatski, to je postao najsilniji knez u kraljevstvu. On se piše »knez Hanž Frankapan, krčki i modruški, cetinski i kliški knez i veće, ban Dalmacije i Hrvatske«. U ožujku i listopadu 1436. nalazi se u Klisu, gdje Vlasima potvrđuje stare zakone i dijeli zemlje u Cetini.[4])

Bio je došao knez Ivan Frankopan u svoj Klis, da ga brani ne od Mlečana ili bosanskog kralja, već od samoga kralja Sigismunda, koji se pobojao kneževe sile i od njega zatražio, da mu predade Nelipićevu baštinu. Knez ga nije poslušao, i zato ga kralj proglasi (u siječnju 1436.) buntovnikom i odmetnikom, liši ga svih časti i imanja, te posla Matka Talovca, bana čitave Slavonije, da ga pokori.

Oružana sila nije postigla, što je smrt učinila. Knez Ivan Frankopan umre u prosincu 1436., a 31. siječnja 1437. udovica Katarina predade banu Matku sve svoje gradove i zemlje, koje kralj onda darova braći Talovcima: Matku, Petru (Perku, Pirku), Franku i Ivanu.

9. Petar Talovac, imenovan zatim hrvatskim banom, upravljao je u ime braće darovanim gradovima i stolovao u Klisu. Mlečani su se bojali moćne braće Talovaca i očito nijesu ništa činili protiv Klisa. Kad je g. 1438. knez Ivanac Novaković ponudio splitskom knezu, da će mu predati podgrađe kliško, Mlečani su ga odbili.[5]) No kad je g. 1440. vojvoda Stjepan Vukčić oteo Talovcima Omiš i Poljica, Mlečani su ih lukavo od njega preoteli 1444. tobože kao vlasništvo vojvodino, a ne Talovaca. Petar nije mogao ništa, jer mu je upravo tada umro brat ban Matko (na kraju 1444. ili na početku 1445.), pa brat Ivan, prior vranski (kod podsade Pakraca 1445.), i brat Franko (g. 1448. u boju na Kosovu). Sada protiv njega ustadoše svi neprijatelji: bosanski kralj, vojvoda Vukčić, knezovi Frankopani i Celjski. U očajanju baci se Petar u naručje republici i ponudi joj Klis i još neke gradove. Mlečani odbiju ponudu i daju mu u zajam novca, da se brani, a za zalog traže Klis s kotarom.[6])

[4]) Šurmin: Hrvatski spomenici, I. 432—435.
[5]) Ljubić: Listine, IX, 108—109.

Najteže je Petru bilo, kad je i gubernator Janko Hunjad ustao protiv njega i zatražio od njega polovicu banije (1449.). Petar nije poslušao, a nato gubernator posla vojvodu Ivanca Novakovića i banovca Tomaša Tvrtkovića, koji ljeti 1450. oteše Ostrovicu. Javljajući splitski knez ovu vijest u Mletke piše, da je „stanje banovo na rubu propasti.« Zato splitski knez odluči, da za svoju vladu dobije Klis. Iz Mletaka mu odgovore, da radi oprezno i sporazumno s Petrom i da od njega preuzme grad, ako ga hoće od svoje volje da predade. Ako ga pak misli drugima dati, neka onda knez nagovori kliškoga kaštelana, da mu ga predade.[7]) Želje se mletačke ipak ne ispuniše.

Petar Talovac umro je 11. ožujka 1453. ostavivši udovicu Jadvigu i dva nedorasla sina: Ivaniša i Stjepana, a od brata Franka ostade četvero muških i jedno žensko. Banom Hrvatske bi imenovan gubernatorov sin Ladislav Hunjad, koji naslijedi i posjede Talovaca. No djecu Petrovu i njihove gradove uze mletačka republika u zaštitu i zato kaštelani Juraj Ver i Pavao Kiš sklope ugovor sa splitskim knezom i predadu mu gradove Klis, Sinj, Čačvinu i Petrovac. Republika 22. siječnja 1454. potvrdi ugovor.[8])

Kako Ladislav Hunjad zbog poslova u Ugarskoj nije uopće ni vidio svoje banovine ni uzeo Talovčevih gradova, počeo je knez Ulrih Celjski raditi, da dobije i baniju i gradove Talovčeve. Silom je nastupio, i republika nije se usudila oprijeti mu se, dok nije došlo pitanje o Klisu.

[6]) id. 233—234.
[7]) id. 363, 366.
[8]) id. X. 25—29.

Tobože da obrane interese djece Petra Talovca, Mlečani se sporazumješe sa kliškim kaštelanom Pavlom Kišem, da će Klis i siročad Petrova ostati pod zaštitom republike i da će gradom upravljati Kiš, dok stariji Petrov sin ne navrši 18. godinu.[9]) Republika se pred knezom Ulrihom ipak ogradila izjavom „samo ako Klis ne pripada hrvatskoj baniji, već cetinskoj knežiji."

Tako je republika spasila Klis i od kneza Ulriha Celjskoga, a poslije njegove smrti (9. studenoga 1456.) i od hercega Stjepana i od bosanskoga kralja, koji su htjeli oteti baštinu Talovaca.[10]) Mladi Talovci su još neko vrijeme držali cetinsku i kliški knežiju. Dne 22. kolovoza 1458. u Sinju čini zadužbinu knez Vladislav Talovac, knez cetinski i kliški, sin Franka bana, u ime svoje braće i rođaka.[11])

10. Iduće godine imenovan je banom Pavao Špirančić-Horvat, koji je preuzeo dužnost na kraju 1459. ili na početku 1460., a tim i baštinu Talovaca. Došao je zato u sukob i s Talovcima i s Mlečanima, pa i sa bosanskim kraljem i hercegom Stjepanom, koji su bili ili već razgrabili ili nastojali da raznesu imanje siročadi Talovaca. Čini se, da je Talovcima ipak nešto u Cetini ostalo, ali Klis je na početku listopada 1460. došao u vlast bana Špirančića. Tim je ban Mlečanima postao „smutljivac", koji uznemiruje susjede.[12]) Kralj bosanski i herceg Stjepan združe se sada, da mu otmu Klis, ali republika toga ne da tvrdeći, da je Klis bio mletački, naime mletačkih štićenika Talovaca, a ban im ga je oteo.[13])

Herceg Stjepan zaište 1. prosinca 1461. pomoć od Mlečana protiv bana Pavla, a kad je ne dobije, dozva Bosance i Turke, da s njima udari na Hrvatsku, osobito

[9]) id. 96.
[10]) id. 119—123.
[11]) Šurmin, o. c. I. 213.
[12]) Ljubić, Listine, X. 180.
[13]) id. 188.

na Klis. Tu vijest javiše u Mletke trogirski i splitski knezovi i upozoriše vladu, da bi osvojenjem Klisa njihovi gradovi bili izloženi turskim napadajima. Zabrinu se republika i naredi (19. veljače 1462.) splitskomu knezu, da ili preko bana Pavla ili preko koga drugoga kupi ili uzme u zalog Klis za 10.000 dukata.[14]) U to je ime valjda došao u ožujku 1462. u Mletke poljički knez Matija kao zastupnik kliškoga kaštelana Stjepana Strižića sa porukom, da će uz odštetu predati grad republici. Vlada u prvi čas pristade, ali kasnije povuče pristanak tobože „za ljubav kralja ugarskoga", ali sa svim tim opet naredi knezu splitskomu, da se pošto poto dočepa Klisa.[15])

Okružen od brojnih neprijatelja ban se uteče mletačkoj zaštiti. Dne 13. lipnja 1463. republika primi njega i njegove sinove u broj svojih plemića, a njegov posjed u zaštitu protiv svakoga, osim ugarske krune, a spomenut će ga u mirovnim ugovorima bilo s Turčinom ili s drugim neprijateljem, te u slučaju da izgubi vlast ili mu je Turci osvoje, republika će ga opskrbiti.[16])

11. Taj banov postupak razumljiv je s obzirom na prilike i događaje za njegovim leđima u Bosni. Sultan Muhamed II. (1451.—1481.) poslije osvojenja Carigrada (1453.), Peloponesa (1460.), Trapezunta (1461.) i sretno dovršene vlaške i mitilenske vojne (1462.), spremi se na Bosnu. Kralj Stjepan Tomašević, znajući za te pripreme, obrati se papi za pomoć i predoči mu, kako Turci ne traže samo Bosnu, već poslije nje i Ugarsku i mletačku Dalmaciju i Italiju. Nadajući se pomoći kralj odbije sultanu danak. To rasrdi sultana i on prodre u Bosnu. U malo dana mjeseca lipnja 1463. zemlja je bila osvojena, kralj uhvaćen i pogubljen, a kraljevstvo bosansko pretvoreno u turski pašaluk.

[14]) id. 201.
[15]) id. 202—204, 245—246.
[16]) id. 247—249.

O Božiću iste godine provali ugarsko-hrvatski kralj Matijaš da oslobodi Bosnu, ali je mogao da preotme samo sjeverozapadni dio i od toga je osnovao dvije nove banovine: jajačku i srebreničku, koje su imale da čine zid protiv turskih provala u Hrvatsku, Slavoniju i južnu Ugarsku.

U mletačkoj Dalmaciji zbog pada Bosne nastade opći strah. Mletački senat, bojeći se turske provale, naredi, da se nesposobna čeljad povuče s kopna na otoke, a sposobna za oružje da ostane u gradovima na obranu. Trogirani su na sav mah izdubli kanao, koji dijeli grad od kopna. Papa posla u Dalmaciju nekoliko brodova i vojske da bude porazdijeljena po gradskim posadama.[17])

12. Turci su se doista bili već primakli Cetini i zaprijetili Klisu, pa ban Pavao moli pomoć od Mletaka, koju je i dobio.[18]) Ban se je ogledao s Turcima, branio je svoju zemlju, ali je bio potučen i zarobljen (prije rujna 1463.). Banova žena Margarita traži sada novca od Mlečana, da otkupi muža iz ropstva i zalaže im svoje gradove.[19]) Mlečani nijesu bili na čistu, čiji je Klis, i može li banica njim slobodno da raspolaže, ali su ipak bili pripravni kupiti ga za 20.000 dukata, ako banica s kraljevom poveljom dokaže, da Klis drži kao patrimonij.[20])

Zarobivši bana Pavla provališe Turci na sve strane sve do Senja i poharaše oblasti kneza Stjepana II. Frankopana, na što i on zamoli pomoć u republike. Kralju Matijašu nije bila poćudna ova mletačka zaštita, koja je samo slabila njegovu vlast u Hrvatskoj. Zato je u kolovozu 1466. imenovan Ivan Tuz od Laka „banom i vrhovnim kapetanom kraljevine Bosne, Dalmacije i Hrvatske i čitave Slavonije", da u južnoj Hrvatskoj obnovi kraljevsku vlast i da obračuna s banicom Margaritom u Klisu. Oko 14. rujna ban je već bio u okolici Klisa, da

[17]) Lucio: Memorie di Traù, 459.
[18]) Ljubić, Listine, X. 375.
[19]) id. 271—272.
[20]) id. 314—315.

„obnovi međaše Dalmacije i Hrvatske i da osvoji kraljevske gradove Klis i Sinj."

Mlečani su razumjeli, da je ovo upereno i protiv njih. Zato je splitski knez pružio banici pomoć, a kraljevoj vojsci nije htio da dade praha i zaire.[21]) Kralj je prigovorio, što se Mlečani upleću u kliške stvari, a republika mu se ispričavala, da je banicu pomagala zbog sve veće opasnosti od Turaka i od napuljskog kralja Ferdinanda, koji se sada bio pojagmio za Klisom. Ipak su Mlečani morali banicu ostaviti bez pomoći, a tad je ona popustila i u listopadu 1466. predala banu Tuzu gradove Klis, Sinj i Petrovac. „Gospoja Margarita, kneginja cetinska i kliška, banica bivšega dobroga spomenutja bana Pavla", koja je 22. ožujka 1466. u Klisu obdarila kapelu „treh kraljev" na Orišcu,[22]) ostavila je za uvijek Klis.[23])

Tako nestade na Klisu nasljednih knezova i gospodara i u sve gradove budu poslate kraljevske posade, kojima je na čelu bio kraljevski kaštelan. Sva je prilika, da je sada čuvanje Klisa bilo povjereno vojvodi Žarku Vlatkoviću. Žarko se piše „vojvoda Žarko Humski, u ime posvećenoga carskoga veličanstva ban Klisa i Primorja sve do rijeke Neretve."[24]) Mlečani nijesu više od njega imali mira, pa se na njega tuže kralju. Žale se Mlečani, da „su Ugri, otkada je grad Klis zaposjednut (od kraljevskih četa), bliži našim (mletačkim) mjestima i zemljama u Dalmaciji i svaki dan nanose štete i krađe našim vjernim podanicima."[25])

[21]) id. 376—377.
[22]) Šurmin, o. c. I. 246—277.
[23]) Mladi su Talovci još neko vrijeme ostali u Cetini i g. 1476. 5. veljače spominje se u Čačvini „Lacko s Talovca, knez cetinski i kliški" (Šurmin, o. c. I. 280).
[24]) Fabianich: Storia dei Frati Minori, II. 286. — Žarko Vlatković ne smije se, mislim, miješati sa suvremenikom Žarkom Dražojevićem iz Poljica. Vlatković je brat Ivaniša Vlatkovića, koji je s braćom Žarkom i Tadijom poslije pada Bosne junački branio od Turaka hercegovu zemlju i neretljansku Krajinu.
[25]) Ljubić, o. c. X. 393—394.

13. I Albanija je smrću junaka Jurja Skenderbega Kastriotića (17. siječnja 1468.) bila pala pod vlast tursku, i zato su Turci u svojim provalama u Hrvatsku bili slobodniji. Preko Like i Krbave prodrli su g. 1468. do Senja, pa se Mlečani pobojaše za svoju Dalmaciju i Istru. Republika je 15. siječnja 1469. ovako papi prikazala stanje u Hrvatskoj i Dalmaciji: „Ljuti neprijatelj kršćanskoga imena, Turčin, pošto je poharao i uništio bosansko kraljevstvo i onom istom provalom oborio državu hercega Stjepana, te osvojio banovinu Cetinsku i svu Hrvatsku oslabio čestim provalama i pljačkanjem, poharao je Krbavu, prodr'o u Dalmaciju i iznenada upao u naše kotare zadarski i šibenski i prošlih je dana u njima počinio velik pokolj. Napokon je prodr'o u oblast senjskih knezova (Frankopana) pustošeći sve ognjem i mačem i takav je strah i trepet svima zadao... Grad Senj, ulaz i vrata Italije, nalazi se u očitoj opasnosti, da ga neprijatelj osvoji."[26])

Knezovi Frankopani, gospodari Senja, podijeljeni u različne loze, bili su među sobom nesložni, a sa knezovima Kurjakovićima nijesu se dobro pazili, pa je zato Turčin lakše provaljivao. Turski paša Isabeg u travnju ili svibnju 1469. opet doprije do Senja, odakle ga Frankopani mitom odvratiše, a on nato provali dalje u Kranjsku sve do Ljubljane. Sve je to uzrokovalo, da su se Frankopani obratili Mlečanima za pomoć.[27])

Kao što su Mlečani pomagali gospodare Klisa u nadi, da će se napokon sami dočepati onoga grada, tako su radili i sa gospodarima Senja. To je uznemirilo kralja Matijaša, jer je vidio očitu namjeru Mlečana, da se ugnijezde u Senju. U drugoj polovini 1469. posla kralj kapetana Blaža Podmanickog, zvanog Mađara, da pokori Frankopane, otme Senj i ukloni Mlečane. Republika sada pomaže Frankopane i u isti mah moli kod kralja milost za njih,

[26]) id. 423.
[27]) id. 434—435, 439, 454.

moli papu, da posreduje. Ništa nije pomoglo. Polovinom studenoga 1469. uđe kapetan Blaž u Senj i zauze ga za svoga kralja, istjeravši iz njega prastare mu gospodare.[28])

Senj tako pade u kraljevske ruke i gradom će odsada zapovijedati kapetani, koje će kralj imenovati. Od grada Senja s kotarom, i od grada Otočca s knežijom gatanskom i još od nekih gradova učini kralj posebnu vojničku oblast, senjsku kapetaniju.

Tako je kralj kroz malo godina uzeo u svoju vlast dva najglavnija primorska grada: Klis i Senj, kojima je prijetila sa dvije strane pogibao: od Mlečana i od Turaka. Mlečani su pak domalo nadoknadili svoj neuspjeh: 22. veljače 1480. oni su na lukav i prijevaran način preuzeli grad i otok Krk od kneza Ivana Frankopana. Time Mlečani nijesu s mora potisnuli samo Frankopane, već i Hrvatsku, koja više nije imala nijednog otoka na moru, a Mlečani ostadoše gospodari Jadrana. I Turci su sada ojačali osvojivši g. 1482. Hercegovinu. Sve je dakle na Balkanu sada bilo u turskoj vlasti osim Hrvatske.

14. Hrvatskoj zemlji nijesu davali mira ni Turci ni Mlečani, koji su 26. siječnja 1479. bili uglavili s Turčinom mir bez znanja i pristanka kralja Matijaša. Već prije toga, naime oko g. 1472. bio je Poljičanin vojvoda Žarko Dražojević s pomoću splitskoga kneza banovcu Pavlu Taru*) oteo na prijevaru Klis i neke gradove u Cetini. Razumljivo je stoga, da ni Hrvati nijesu mirovali, osobito oni oko Klisa. Republika se neprestano tuži na Klišane, a kralj na mletačke knezove u dalmatinskim gradovima. Prilike su u to doba postale takove, da su se mletački podanici od Trogira do Splita mogli braniti od Hrvata samo u utvrđenim kaštelima. Ovo je doba, kad su se na morskoj obali počele zidati male tvrđave, zvane kaštela, za sklonište na-

[28]) id. 455, 457, 459—460.
*) Iako neki spomenici Pavla Tara zovu »banom«, on nije bio ban, već banovac, Šišić ga ne stavlja u popis banova. Klaić ga zove banom, ali neispravno. U ovo doba banom se zovu i mnogi drugi banovci i kapetani.

roda, koji je živio na obronku Kozjaka i obrađivao plemićke zemlje. Korijolan Cippico, trogirski plemić, sagradi god. 1476. prvi kašteo, prozvan kasnije Kaštel Stari, za razliku kasnijega Kaštel Novoga. G. 1482. sazidan je kaštel Rosani, pa g. 1487. Kaštel Cega i kaštel Vitturi (danas Lukšić). Do godine 1558. niklo je pri moru u samom trogirskom teritoriju deset takovih kaštela,[29]) a u splitskom ih je bilo tri, Kambelovac, Gomilica i Sućurac, prvi splitskih plemića Cambj, drugi koludrica sv. Benedikta, treći splitskoga nadbiskupa.

15. Poslije smrti kralja Matijaša (6. travnja 1490.), a za slabe vladavine Vladislava II. Jagelovića digoše se Frankopani, da opet dobiju Senj. Tri godine se oko toga vodila uzaludna borba. U Hrvatskoj je bjesnio pravi građanski rat, pa su Turcima bile odriješene ruke da udaraju na hrvatske zemlje. Jakubbeg, okoristivši se ovim stanjem, provali sve do Kranjske. Vraćajući se padoše Turci na Krbavsko polje, gdje se 9. rujna 1493. zametne krvava bitka, u kojoj bi uništeno i satrveno hrvatsko plemstvo. Turski povjesnici pòredê ovu bitku s kosovskom. Sultan Murat I. otvorio je na Kosovu jedno krilo, a Jakubbeg je s Bosancima na Krbavskom polju otvorio drugo krilo od kapije, kroz koju su poslije turske vojske bez otpora prolazile u srednju Evropu.[30]) Zato Hrvati u očaju sastavši se u Bihaću u travnju 1494. pišu papi Aleksandru VI., jadikujući se i prijeteći se, da će se s Turcima nagoditi. To i učiniše knezovi Blagajski i Dora, udovica Karla Kurjakovića.[31]) Papa je doduše Senjanima poslao hrane i muni-

[29]) Paolo Andreis: Storia della città di Traù, ed. Perojević, 296—299. — Kašteli između Trogira i Splita nijesu bili sagrađeni samo za obranu protiv kliške posade, već i protiv Turaka. U povelji od 11. studenoga 1487., kojom se dopušta Jerolimu i Nikoli Vitturiju da grade kašteo, kaže se, da su gradnju molili za obranu od provala i pljačkanja Hrvata i Turaka (ab incursione et predis, que fiunt in hoc agro per subditos regis Ungarie ac etiam Turcos).

[30]) Bašagić, Kratka uputa u prošlost B. i H., 22.

[31]) Thalloczy i Barabas: Codex diplm. comitum de Blagay, str. CXCIV—CXCVI, CXCVII—CXCIX.

cije, pa i novaca za obnovu i utvrdu grada,[32]) ali ta je pomoć Senju služila protiv Turčina i protiv Frankopana.[33])

I Klisu je zaprijetila pogibao od Turaka. U jeseni 1496. provalili su blizu Trogira, a u studenom 1498. udari 300 turskih konjanika na Klis i okolicu i na mletački teritorij.[34]) Njih je sigurno rastjerao ban Ivaniš Korvin prvih dana veljače 1499. negdje oko Knina i Šibenika. No mnogo je teže bilo, kad su se Mlečani s Turcima zaratili radi Moreje, jer su tada stradale kraljeve i mletačke zemlje. Bosanski namjesnik Skender paša Mihajlović provali harajući i paleći u mletački posjed i prijeteći Sinju, Klisu, Ostrovici i Kninu i izazivajući kapetane ovih gradova i hrvatske banovce. Pri ovim borbama g. 1500. biskup trogirski Franjo Marcello sagradi u Bosiljini kašteo na obranu svojih kmetova, vlada mletačka podiže u trogirskoj Zagori tvrđu Znojilo i nekoliko kula u „malom polju" trogirskom, a Splićani sazidaše kod samostana u Poljudu kulu i po polju stražarnice na uzvisitijim mjestima. Osim toga mletačka je vlada dopustila, da se stanovništvo trogirskog kotara s kopna preseli na otoke Čiovo, Drvenik i Ploču.[35])

Hercegovački sandžak Mehmedbeg (Demetbeg) Obrenović, poturica rođen u Poljicima, dogovara se u ovo doba sa svojim rođacima, kako bi se dočepao Poljica.[36]) Tim je, naravno, prijetila i Splitu pogibao, a još više Klisu. Zato kliški kapetan posla u Split da traži od providura Baffa pomoć, jer mu je kralj ne može da dade. U siječnju 1501. dojaviše kliški kaštelani (viceconti) Petar Leković i Toma knezu trogirskomu, da Turci dolaze pod Trogir i Kaštela i protiv Žrnovnice do Omiša. Turci su svoju prijetnju donekle i izveli, pa je to toliko uplašilo Splićane, da je knez zabranio izlazak iz grada.[37]) Turci su

[32]) Vjesnik Arkiva, 1899., str. 144.

[33]) Sanudo, Arkiv, V. 22, 129; VI. 242.

[34]) Sanudo, Wenzel, I, 6, 20, 21.

[35]) Sanudo, Arkiv, VI, 168, 180—183.

[36]) Sanudo, Arkiv, VI, 170; Wenzel, I, 235

[37]) Sanudo, Arkiv, VI, 172, 189—190, 199.

prodrli i u Cetinu, kamo je u ožujku stigao herceg Ivaniš Korvin sa 700 konjanika i 500 pješaka s namjerom, da udari na tursku zemlju (Imotski). Kliški kaštelani (i c o n t i d i C l i s s a) zamoliše zato splitskoga kneza, da pošalje stratiote, koji će se pridružiti hercegu; ali knez odvrati, da ne može bez dopuštenja iz Mletaka.[38])

16. Za ovih okršaja s Turcima najviše se sa mletačke strane proslavio Poljičanin vojvoda Žarko Dražojević.[39]) On je skupa s hrvatskim banovcima Marčinkom i Pavlom Štrbcem Kožulićem g. 1499. junački odbijao turske navale. Žarko je u borbama protiv Turčina pokazao toliko junaštvo, da je splitski knez Moro g. 1499. izjavio, da će postati drugi Skenderbeg u borbi s Turcima u kotaru kliškom, trogirskom i splitskom.[40]) Mlečani ga za junaštvo učiniše vitezom (18. siječnja 1501.).

Republika mletačka bila je u borbu protiv Turaka uplela papu, Francusku i Španiju i samoga kralja Vladislava II., pa su tako vojevali podanici kraljevi zajedno sa republičinima. Sa banovcima Žarko jednom provali do Bistrice u livanjskom polju, a drugi put do Rakitnice u Hercegovini. Za treće provale u prvoj četvrti 1501. Turci svu trojicu opkoliše u Hercegovini i potukoše ih tako, da su se jedva spasili.[41])

S Turcima je republika sklopila mir 1502., a 1503. i kralj Vladislav primirje na sedam godina, ali mira nije bilo u Dalmaciji. Trogirski knez u studenom 1505. piše u Mletke, da narod sada snosi više štete, nego kad je bio otvoren rat.[42]) Pune dvije godine poslije toga trogirski je knez Bernardin Loredan obilazio sa 300 stratiota svoj kotar i stigao u Klis, gdje je prenoćio. Njegovoj su nazočnosti Klišani zahvalili, što su mogli izaći iz varoši, usjeći drva i pribaviti hrane, jer su dotle od straha umirali od gladi bojeći se iz grada izaći.[43])

Hrvatski gradovi uopće, a Klis i Sinj napose, bili su zapušteni bez opskrbe i obrane, i zato su Hrvati opet mislili, da se predadu Turčinu ili drugoj kojoj kršćanskoj vlasti, koja bi ih htjela i mogla da štiti.[44]) U Cetini je na primjer bio grad Sinj sasvim ostavljen. Kad je to vidio splitski knez, posla onamo četu od 80 ljudi, da ga čuva, da ne padne u turske ruke. I 15. siječnja 1508. trebalo je ovoj posadi donijeti hranu i zairu. Teška zadaća bila je povjerena 70-godišnjem starcu vojvodi Žarku Dražojeviću. Na putu iz Splita preko Klisa u Sinj udari na njega turska četa od 200 ljudi i razbi ga, a sam Žarko hrabro boreći se poginu.[45])

17. Svakomu je već bilo teško i naopako. Mletački se podanici tuže na svoju vladu, a kraljevi na kralja. U rujnu 1508. Poljičani se bune protiv Mlečana i hoće da se predadu Turcima, a Klišani bi htjeli dati se Mlečanima u ruke.[46])

[38]) Sanudo, Arkiv, VI, 206.

[39]) Žarko Dražojević bio je oko g. 1472. pomoću splitskoga kneza oteo banovcu Taru grad Klis i neke druge gradove u Cetini. Radi Klisa došao je banovac u sukob s mletačkim knezovima u Dalmaciji. Banovac je htio da opet dobije Klis, dok su knezovi pomagali vojvodu Žarka misleći, da će po njemu dobiti Klis. Ljeti 1472. Tar podsjeda Klis, i tom su ga prilikom Splićani ubili (Arkiv, IV. 40). Nije moguće doznati, kad je Žarku preotet Klis: svakako ga je izgubio oko g. 1494., jer se te godine spominje neki Atanazije, kapetan i upravitelj grada Klisa (c a p i t a n e u m a c r e c t o r e m c a s t r i K l y s — Thalloczy i Barabas, o. c. CXCVI—CXCVII). Oko g. 1492. Turci su bili podrli do Sinja i razorili crkvu B. D. M. izvan gradskih zidina, pa se Žarko obrati k papi Inocentu VIII, da udijeli oprost onima, koji će dati za popravak crkve i za uzdržanje grada Nutijaka. Papa odobri bulom od 23. travnja 1492., da jedan dio milostinje ide za crkvu, a dva za Nutijak (Theiner, Mon. Slav. Mer. I. 532—533). Žarko je i u kliškoj crkvi B. D. M. bio sagradio kapelu sv. Jurja, u kojoj je htio da bude zakopan. Na njegovu molbu papa je dao oprost onima, koji dadu milostinju za ovu kapelu i za grad Nutijak (Theiner, o. c. I. 533).

[40]) Sanudo, Arkiv, V, 83.

[41]) Sanudo, Arkiv, V, 126 i passim 83—158; VI, 212.

[42]) Sanudo, Arkiv, VI, 294.

[43]) Sanudo, Arkiv, VI, 301.

[44]) id. ib.

[45]) Sanudo, Arkiv, VI, 303.

[46]) Sanudo, Arkiv, VI, 310.

Najteže je u Dalmaciji bilo, kad su 10. prosinca 1508. u Cambrayu sklopili savez protiv mletačke republike Ljudevit XII., francuski kralj, papa Julije II., car Maksimilijan i španjolski kralj Ferdinand. U taj savez ušao je i ugarsko-hrvatski kralj Vladislav, kad mu obećaše, da će dobiti natrag sve, što su mu Mlečani za cio vijek (1409. do 1508.) bili oteli. Za ovu se misao bio osobito zagrijao Trogiranin Petar Berislavić, stolnobiogradski prepošt.

Mlečani su protiv Hrvata nauckali Turke, koji u listopadu 1509. pljačkaju Frankopanske gradove, provaljuju u Modrušu i Dalmaciju. No Turci ne čine pri tome razlike između kraljevih i duždevih zemalja. Udarili su i na Split, prodrli u varoš, poubijali nekoliko ljudi, a nekoliko ih odveli u ropstvo. Sam nadbiskup Bernard Zane mačem u ruci tjera neprijatelja iz grada.[47]) Onda Turci navale na kašteo trogirskog biskupa u Bosiljini, te zapale kašteo Nutijak na Cetini, što ga je vojvoda Žarko Dražojević bio dao Mlečanima.[48]) Druge godine splitski nadbiskup bolje utvrdi kašteo Sućurac, odakle zbog turskih navala nije bio primio za tri godine dohotka. Nadbiskup je napokon morao dopustiti svećenicima, da za obranu grada nose oružje.[49]) U ožujku 1511. Turci zapališe sinjsku varoš (b o r g o).[50])

Uza sva nasilja i neprijateljstva Mlečani se nijesu usudili da prigovore Turcima, bojeći se, da se i oni ne pridruže saveznicima. Ali kad je kralj Vladislav u rujnu 1511. sklopio s Turcima primirje na pet godina, nijesu ni njegovi podanici osjetili blagodati mira. Bilo se stvorilo mišljenje, da Turci ne misle pustiti na miru Hrvate.[51]) Kako je pak kralj bio uzeo u primirje i mletačku republiku, to je 27. ožujka 1512. zamolio Mlečane, da opskrbe gradove Knin, Klis i Sinj.[52])

[47]) Farlati, Illyr. Sacr. III. 426.
[48]) Sanudo, Arkiv, VI, 318, 333.
[49]) Farlati, o. c. III. 427—430.
[50]) Sanudo, Arkiv, VI, 366.
[51]) Ljubić: Commissiones et relationes, I. 129.
[52]) id. ib. I, 130.

18. S ovim kraljevim gradovima težak je bio svaki saobraćaj i svaka pomoć preko Bosne i Hrvatske. Put, koji je spajao Klis i druge gradove sa kraljevim zemljama bivao je tješnji i pogibeljniji. Bihać i Jajce u Bosni još su se držali, ali putovi do njih bili su presječeni. Prkosili su Turčinu i kraljevski gradovi kao Knin, Skradin, Sinj i Klis, ali i njih je iz Bosne turska sila sve više i više stiskivala.

Osvojenje ovih znamenitih hrvatskih gradova bilo je Turcima na srcu, jer se bez njih nijesu osjećali pravim gospodarima u Bosni. Ovi su gradovi bili čvrste ograde protiv turske poplave. Godinama i godinama kušaju Turci, da se u njima ugnijezde. Časoviti ih uspjesi ne bune, već ih razdražuju. Oni će ih ustrajno, malo po malo, sa svih strana stiskivati, dok ih napokon ne osvoje.

Koliko su Turci radi Bosne nastojali, da dobiju Klis, toliko su i Mlečani isto htjeli zbog svog posjeda u Dalmaciji i zbog svoje pomorske trgovine. Lukavo su i podmuklo davno Mlečani oko toga radili, ali bez uspjeha. Kad su vidjeli, da im se želja ne će ispuniti, onda su svoje simpatije radije davali Turcima, negoli kršćanima. Računali su, da će im Turci s Klisa biti bolji susjedi, negoli ugarsko-hrvatski kraljevi, i da će od bosanske trgovine imati veću korist. Zato, dok se za Klis zauzima sav kršćanski svijet, dotle Mlečani potajno šuruju s Turčinom i rade o propasti ovoga kršćanskog i hrvatskog grada.

Mletačka je republika bila, može se kazati, prva i jedina evropska država, koja je već od svog osnutka trgovala sa Istokom. Sva mletačka povijest i nije ništa drugo, već povijest trgovine sa Istokom. Mlečani su ratovali i osvajali zemlje i gradove na Istoku samo u svrhu, da sklope trgovačke ugovore, da ih učvršćuju i štite. Kako je na Istoku u XV. vijeku, osim Bizanta, bila najjača turska carevina, to su Mlečani i s Turcima sklapali ugovore za zaštitu svoje trgovine. To su oni učinili i prije pada Carigrada. Kad je zatim Carigradom zavladao turski sultan, i zbog toga zaprijetila pogibao svim državama oko Sredo-

zemnog i Jadranskog mora, Mlečani nastoje da se s Turcima sprijatelje. Zaludu su papa i talijanske državice osnivale savez protiv Turaka. U nj su Mlečani bili ušli, ali, kad se radilo o mletačkim interesima, republika je brzo i lako zaboravila svoju riječ i svoju kršćansku dužnost, pa je posebno ugovarala s najvećim neprijateljem kršćanstva. Na prigovor o nevjeri, odgovarali su oni: „mi smo najprije Mlečani, a tek onda kršćani."

Kao što su Mlečani zbog svog interesa bili nevjerni prema kršćanstvu, tako ni Turci nijesu često znali za vjeru prema Mlečanima, kad je došlo do sukoba turskih i mletačkih interesa. Nikakav obzir prema republici nije Turke zaustavljao pri prodiranju na zapad. Pao je Carigrad, a za njim Grčka i otoci u Egejskom moru, kojima su Mlečani bili gospodari. Pala je i Albanija, a tim su vrata Jadranskog mora bila zatvorena mletačkoj ratnoj i trgovačkoj mornarici. Dužd mletački nije više bio jedini zaručnik mora. Kad je sultan Muhamed II. doznao, da se dužd svake godine vjenčava s morem, izjavi, da će do malo glavom poslati dužda u morske dubine, da tu sklopi svoje zaruke. Mlečani su sramotno morali da se odreknu svojih posjeda na Istoku i da Turčinu plaćaju godišnji danak. Ovo im poniženje ipak donese koristi, jer im Muhamed dopusti, da slobodno trguju po čitavoj turskoj carevini.

Za sultana Selima (1512—1520) osvojili su Turci Siriju i Egipat, a s njim i najvažniju istočnu trgovačku luku Aleksandriju. Tim je mletačka trgovina sa Istokom pretrpjela najveći udarac, jer su preko Aleksandrije Mlečani dobivali od Arapa robu iz Indije i prenosili je na zapad. Sada su se Mlečani morali još više da ponize pred Turčinom, pa su tražili svako sredstvo, da mu se ulaskaju. Nijesu se stidjeli ni izdaje kršćanstva. U ono doba kršćanstvu su mogle da pomognu samo dvije države: njemačko carstvo i mletačka republika. Carstvo je nažalost bilo već u rasulu, a republika je bila odveć sebična i voljela je sebi i svojoj trgovini, negoli kršćanstvu. Zato ona s Turskom

sklapa sramotne političke ugovore, da preko njih dobije povoljne trgovačke uvjete i povlastice.

Što su u velikom Mlečani činili s Turcima, to su u malom radili i Dubrovčani. I oni su zbog svoje trgovine morali s Turcima živjeti u miru i ljubavi i svaku im trgovačku uslugu platiti kakvom političkom protuuslugom, koja je bila na štetu braći po krvi i jeziku u Dalmaciji i na Balkanu.

19. S turskom mletačkom politikom nijesu se slagali mletački podanici u Dalmaciji. Domaće stanovništvo, osobito plemstvo i svećenstvo, nije već u početku radosno pozdravilo mletačku vlast. Kad su ono g. 1420. Mlečani osvojili Trogir i Split, pobjegli su u Ugarsku i Hrvatsku splitski nadbiskup Dujam de Judicibus i trogirski biskup Šimun Dominis. Niži puk, kao kmetovi plemićki, mrzio je doduše vlastelu; ali to nije priječilo zajedničku mržnju na republiku. Upravo ovaj niži puk najviše je na svojoj koži osjećao posljedice ove mletačke politike obzira i slabosti. Krv nije voda, a kršćanstvo kod Hrvata je nešto, što se ne da voditi dvoličnom politikom. Klišani su mletačkim podanicima u Dalmaciji ne samo prava braća, već i kršćani kao i oni, koji trpe od turskog zuluma isto kao i oni. Zato pučanstvo u Dalmaciji, sa svećenstvom na čelu, ne obazira se na trgovačke i političke interese gospodara Mlečanina. Kliški susjedi iz Poljica, Splita, Trogira, Šibenika i otoka uvijek skaču braći u pomoć, kad ih Turčin pritisne. Zaludu republika zabranjuje da se Klisu išto pomogne, zaludu kažnjava neposlušne podanike. Nju zbog Turčina preziru podanici. Za ovo doba značajno je, što se je u Splitu događalo. Uvečer su Splićani pod prozorima kneževe palače pjevali neke pjesme pune podrugivanja protiv dužda i republike. Pjevalo se, da je Turčin rijeka, koja teče i potkopava obalu, a ta obala da je dužd, koju voda malo po malo nosi. Splitski knez u svojoj sobi slušao

je ovu rugalicu, ali nije mogao ništa, pa se činio, kao da je ne čuje.[53])

Klišani su se ljubili s braćom na mletačkom teritoriju i uzajmice se pomagali protiv zajedničkog neprijatelja. Kad je god Klisu bilo teško, nije ni okolišnoj braći bilo lako. Turčin je navaljivao i na Klis i na Split i na Trogir, kao da su mu svi neprijatelji, kao da je uvijek u ratu i protiv kralja i protiv dužda. Ni u vrijeme mira narod nije imao mira i uvijek je morao biti na oprezu, odakle će pogibao doći. U tu je svrhu na međi bilo uređeno davanje znakova, čim bi se gdje Turci pojavili. Obično su na svakom većem brdu bile postavljene straže, koje su pazile na kretanje Turaka. Ujutro, ako se ni od kuda nijesu Turci mogli zapaziti, straža bi podigla visoku granu, a to je bio znak, da čobani mogu izaći s blagom na pašu i težaci u polje na rad.

Osim ovih znakova davali su se i drugi. Kad bi po danu zaprijetila kakva pogibelj, dao bi se znak dimom, a po noći vatrom. God. 1499. predlagalo se, da se znakovi sa dimom i vatrom tako urede, da se svako kretanje Turaka može javiti za četiri sata od brda do brda iz Zadra sve u Frijul.[54])

Ove znakove znali su Turci iskoristiti i prevariti kršćane. Tako su 1518. pod Skradinom uhvatili stražara, koji je davao znakove, pa su sami krivim znakovima izmamili na polje ljude i blago, te ih zarobili. Slično su 1520. učinili i u šibenskom kotaru.[55])

*

Čitalac je evo doveden do onih dana, kad je Petar Kružić preuzeo grad Klis u svoje ruke, kad je počela prava njegova djelatnost. Upoznavši prilike onih vremena, čitalac će lako moći predočiti sve neprilike, koje je naš junak morao svladati, i lako će uočiti uzroke pada Klisa i pogibije Kružićeve.

[53]) Solitro, Documenti storici sull' Istria e la Dalmazia, 312.
[54]) Sanudo, Arkiv, V, 84—85.
[55]) Sanudo, Arkiv, VIII, 33, 77.

GLAVA I.

(1512—1521)

1. Stanje oko Klisa. — 2. Ban Emerik Perenj. — 3. Pad Sinja. — 4. Ban Petar Berislavić. — 5. Kliško podgrađe podvrže se Turcima. — 6. Ugarsko-hrvatski kralj Ljudevit II. moli pomoć. — 7. Skradin plaća harač Turcima. — 8. Mir s Turcima. — 9. Mlečanin Ivan Moro obilazi Dalmaciju. — 10. Kliški knez Dujam Žiličić. — 11. Smrt Berislavićeva. — 12. Sultan Sulejman II. sklapa mir s Mlečanima. — 13. Turske navale na Klis i Skradin. — 14. Očajavanje Hrvata. — 15. Pad Šapca i Beograda. — 16. Husrevbeg u Bosni. — 17. Nadvojvoda Ferdinand Habzburgovac. — 18. Ban Ivan Karlović.

1. Kakvo je na početku XVI. vijeka bilo stanje oko Klisa i u Dalmaciji, najbolje ga opisuje splitski nadbiskup Zane. Na lateranskom crkvenom saboru u Rimu (3. svibnja 1512.) ovako je govorio: „Da ne nabrajam prošlih bijeda, što nam ih je Turčin uzrokovao, a koje su već poznate, pomislite na današnje nevolje kršćana, na koje Turci strašno navaljuju. Djecu otimlju iz roditeljskih ruku, dojenčad trgaju s majčinih prsiju, žene oskvrnjuju pred očima muževa, djevojke grabe iz majčina zagrljaja, da ih obeščaste. Stare roditelje, kao nekorisne, sijeku na oči njihovih sinova, mladiće kao volove upreže pod jaram i sile ih da oru zemlju. Pa što dalje da idem? Nemaju oni nikakva obzira prema djetinjoj dobi, nikakve samilosti prema starcima. Ja to sve nijesam čuo, niti čitao, već više

puta gledao. Ja sam ih svojim očima vidio po predgrađima moga nadbiskupskoga Splita, onoga nesretnoga grada Splita, kako se zalijeću, da sve opustoše i poruše ognjem i mačem, pa da odvedu u sužanjstvo moju i vaše svetosti djecu, mušku i žensku; a to je također vidjelo po svojim gradovima dvanaest biskupa meni podložnih... Često, sveti oče, stojeći pri službi Božjoj, bio sam primoran da svučem crkveno ruho, te da pograbim oružje i poletim na gradska vrata, da branim ustravljene Splićane i tješim ožalošćene, neka se junački opru nemilomu krvopiji."[1])

U iste je jadikovke udario i modruški biskup Šimun Kožičić-Benja, Zadranin, u šestoj saborskoj sjednici (1513.) i tužio se na kršćane, koji ne vide, ne čuju i ne vjeruju u žalosno i očajno stanje Hrvatske i Dalmacije, gdje je opustošena zadarska okolica, propadoše četiri kaštela oko Skradina, popaljena sela u modruškoj biskupiji i razoreni kašteli.[2])

Nekako u ovo doba spjevao je Marko Marulić, Splićanin, pjesmu „Molitva suprotiva Turkom", u kojoj ovako opisuje jade kršćana, koje svaki čas trpe od turskih ruku:

„Luge, sela, grade popliniv s'žegoše,
muže, žene, mlade svezav povedoše.
Ubiše junake, koji se rvihu,
a ine nejake u sinžir vedihu.
Sinke porubiše od krila materam,
i jošće činiše njih vašćine kćeram.
Daleč rastavljaju od draga miloga,
tih tamo prodaju, a simo inoga.
. . . . . .
Ter dicu neumiću obrizav tiskoše
u veću nesriću, ner kih posikoše!
Eto jur potrvši mnoge gospode stan,
hite ne ustrpivši ostalih dati van.

[1]) Farlati: Illyricum Sacrum, III. 427.
[2]) id. IV. 111.

Sve dni ter sve noći nigdir ne sustaju,
nastojeć primoći krstjan, ki ostaju.
. . . . . .
Li kako no plami, kad pada u gori,
ostane crn kami, i brez listja bori,
Inako t' ne ostaju gradi tere mista,
ka no opušćaju, plinujuć sva lita.
. . . . . .
Eto bile polja od kosti vitezov,
kim no nije broja, i vojvod i knezov.
. . . . . .
Evo plačne k tebi (Bože) majke tužne hode,
da ne plode sebi, jer njih plod odvode.
Niki su prognani iz bašćine svoje,
a niki pognani u sužanjstvo stoje.
Taj plače d'ičicu, taj muža, taj žene,
plače brat sestricu, a sestra bratca nje.
Jur dopre do tebe vapaj i suze njih,
ne daj da povede neviran Turak svih."[3])

2. Kad je 23. travnja 1512. bio zbačen sultan Bajazit, bi sultanom proglašen sin mu Selim I (1512—1520). Banom hrvatskim, a ujedno kapetanom Senja i zapovjednikom gradova na krajini bio je tada imenovan bivši palatin Emerik Perenj. On se je primio banske časti iz ljubavi prema domovini i kršćanstvu, jer je vidio, da su krajevi u Hrvatskoj gotovo izgubljeni. Namjera je bila njegova, da u gradove stavi vojske i svake vrste municije, da ne bi Turci svaki dan provaljivali u zemlju, kako su dosada činili.[4])

Dobre namjere i pripreme banove nijesu ipak spriječile Turke, da pod jesen 1512. ne provale u srebreničku banovinu i čitavu je osvoje zauzevši glavni grad Srebrenik i sve okolišne gradove.[5]) Udare pače i na Dalmaciju, pa 29.

[3]) Kukuljević: Pjesme M. Marulića, izd. Jugosl. Akad., str. 244.
[4]) Ljubić: Commissiones et relationes, I. 131.
[5]) Theiner: Mon. Hung. II. 594.

studenoga 1512. ban ovako jadikuje: „brojna i jaka turska vojska, pustošeći hrvatske oblasti, provalila je do mora sve do Skradina i ustrajno udara na ono predgrađe, kao i na skradinsku tvrđavu."[6])

Za obranu pojedinih gradova odredi ban (4. siječnja 1513.) ove plaće: kaštelanima u Ostrovici Ivanu Kobasiću i drugu mu for. 66.; kaštelanu Sinja i Klisa Ivanu Izdarmčiću[7]) 400 for.; Stjepanu Martinuševiću, kaštelanu Skradina, 66 for.; kaštelanima Ripča Dujmu i Stjepanu Orlovčiću 100 for.[8]) Doznavši, da su Turci opsjeli Knin, naredi (17. siječnja) banovcu Baćanu, da mu odmah priskoči u pomoć.[9]) Brižni ban također prigovara banovcu, što mu je za kaštelana u Sinju preporučio brata bivšeg bana Marčinka, jer da taj kaštelan nije dosada ni vidio povjerenog mu grada, i zato neka odmah pođe u grad, jer će inače on biti odgovoran.[10])

3. S pravom se ban ljutio na sinjskoga kaštelana, jer je zbog njegova nemara mnogo zla počinjeno u onom kraju. Padom srebreničke banovine zaprijetila je zemlji gotova propast. U siječnju 1513. navališe Turci na Sinj, tu predstražu Klisa. Sinj se doduše sada spasi, ali zato padoše bližnji manji gradovi, kao Čačvina u Posušju, Nutijak na Cetini, koji Turci poslije utvrdiše, i Vir kod Imotskoga. U svibnju i lipnju zaprijete opet Sinju i poharaju šibenski i splitski kotar.[11]) Sada naumiše Turci da idu na Knin i Klis. Splitski se knez zato poboja, da već ništa ne će ove priječiti, da Klis osvoje i tako dođu na međaš Splitu. Knez je pače javio, da su sada Turci zaista osvojili i Sinj

[6]) Starine Jugosl. Akad., V. 156.
[7]) Ovo neobično prezime valjda je slabo napisano, kako je i izdavač opazio. Malo prije veli ban, da je grad Sinj povjerio bratu Marčinkovu (Martinkonis), a taj Marčinko je ban hrvatski (1506—1507) pod pravim imenom Marko Mišljenović ili Marko Horvat de Kamychacz (Sanudo: I diarii, u Arkivu jugoslav. povjes. V. 162.
[8]) Starine, V. 163.
[9]) ib. 159.
[10]) ib. 162.
[11]) ib. 162.

(Sdrigna). Tim je Turcima bio otvoren put iz Bosne do Klisa. Da ih sa svoga posjeda odaleče, Mlečani su 17. listopada 1513. obnovili mir sa sultanom Selimom. Zbog toga je bilo iz Carigrada naređeno susjednim pašama, da ne diraju u mletački posjed u Dalmaciji. Sa svim tim Trogirani su, da Turke odaleče od svoga kotara, morali bogato darivati sandžake.[12]) Tako isto učiniše i Šibenčani.[13])

Male je koristi bilo od toga. Turci su i nadalje uznemirivali mletačku Dalmaciju. Trogirani šalju u Mletke po pomoć, jer od straha turskoga ne smiju ni gradskih vrata da otvore.[14])

Mnogo teže bilo je stanje gradova ugarsko-hrvatskoga kralja Vladislava. Turci su očito radili, da osvoje Skradin, a zatim i Klis. Kao mletački prijatelji zatraže Turci od šibenskoga kneza, da im dopusti doći sa sedam brodova u Šibenik, da tako lakše uzmognu s mora osvojiti Skradin,[15]) pošto ga je paša s kopna opkolio sa više od 20.000 ljudi. Opet u veljači 1514. stoje Turci kod Skradina i zahtijevaju od šibenskoga kneza, da ih pusti skradinskim tijesnom. Malo prije, ili u isto vrijeme, udari turska vojska od 10.000 ljudi na Knin i zapali mu podgrađe, ali sretno bi suzbita.[16]) Napokon u prosincu zauzeše grad Karin kneza Ivana Hranšića i Korlat Jurja Korlatovića, koji se spasi spustivši se niz zidine i uteče u mletački Nadin.[17]) Kralj sada zatraži od Mletaka novaca, da ih pošalje u Skradin i Klis; ali dužd se ispriča, da ih ni za sebe nema.

4. U to se bijaše odrekao časti ban Perenj, jer nije imao odvažnosti da se Turcima opre. Na njegovo mjesto bio je imenovan Petar Berislavić, sada vesprimski biskup,

[12]) Arkiv, VI. 410.
[13]) ib. 412.
[14]) Arkiv, VIII. 7.
[15]) Arkiv, VI. 402—403.
[16]) ib. 410.
[17]) ib. 409.

zakleti neprijatelj Mlečana. On je g. 1510. nastojao, da se kralj Vladislav priključi kambrijskoj ligi i da navijesti rat republici, pa da joj otme primorsku Dalmaciju. S tom idejom sio je Berislavić na bansku stolicu, ali ju je morao ostaviti videći, da će Turčin ugrabiti i ono, što mletački lav nije bio preoteo. Njegova je sada glavna svrha da Turke suzbije i odaleči od hrvatske zemlje.

Usprkos svoj pomoći, što ju je novi papa Lav X. bio Hrvatskoj poslao po otočkom biskupu Vicku Andreisu u novcu, hrani i municiji, nije mogao Berislavić da odoli Turčinu. U svibnju 1515. bio je pače kod mletačkog Novigrada potučen. U lipnju opsjedoše Turci Jajce. Na vrijeme prispjela pomoć oslobodi taj grad; ali ne mogoše se obraniti obližnji gradovi Jezero i Bočac. Nema sumnje, da su Mlečani na to nauckali Turke, jer se je republika uvijek bojala, da ban ne udari na Dalmaciju i oslobodi dalmatinske gradove.[18]) Mletačka je politika išla za tim, da Turci drže bana uvijek zaokupljena u unutrašnjosti zemlje. Osobito se Mlečani uznemiriše, kad se je jednom Berislavić iz Bihaća približavao Šibeniku i poslao u Klis 50 puškara, a 100 u Skradin. [19])

5. Osobitu je pažnju Berislavić bio posvetio Klisu, jer se je bojao, da ne propadne kao i Sinj. Mjesto nemarnoga sinjskoga i kliškoga kaštelana, koji je skrivio pad Sinja, spominje se g. 1514. Ivan Križanić kao kapetan u kliškoj tvrđavi.[20])

Bilo je krajnje vrijeme, da se nešto učini za Klis. Zaprijetila mu je ozbiljna pogibao. Mjeseca svibnja 1515. pale Turci po splitskom kotaru i prodru u podgađe Kaštela Čipiko (Cippico) kod Trogira, otmu blaga i zarobe

[18]) Jednom je ban namjeravao da dođe u Trogir i čita misu, a to je bilo dosta, da Mlečani posumnjaju u propagandu i dogovor za ustanak. Neki Šibenčani pod izlikom iskupljivanja zarobljenika išli su k njemu, pa se je i to krivo tumačilo (Arkiv, VI, 444).

[19]) Arkiv, VI, 446—447.

[20]) Lopašić: Bihać i bihaćka Krajina, 165. — Laszowski: Mon. Habsburg. III. 344.

nekoliko ljudi.[21]) Dođoše i pod Klis. Kliški knez Pavao traži pomoć u splitskoga kneza.[22]) Vidjevši ipak, da se ne može održati, ode k paši i preda mu se. Na to Turci zauzeše klišku varoš, ali se posada u gradu ne predade. Neprijatelj ne postiže tim svoje svrhe, a najviše stoga, što se je na vrijeme otkrila neka izdaja. Bijahu naime došla u Klis dva franjevca pod izlikom, da propovijedaju, ali prava im je bila namjera, da Turke uvedu u grad. Na sreću bili su uhvaćeni.[23]) Da se ipak Turci u varoši održe i da im Berislavić ne smeta, poruče sandžaci mletačkim obližnjim knezovima, da žele s republikom živjeti u dobrom susjedstvu. Tako su turske čete našle zakloništa u kliškoj varoši.

Potanjih vijesti o ovom događaju nemamo osim onih, koje kazuju, da je hercegovački sandžak Mehmedbeg Gazi Isabegović bio poslao ulaka u Carigrad s viješću, da je gotov osvojiti Klis. Nato je Junusbeg, bosanski sandžak, dobio od sultana naredbu, da se pridruži Hercegovcima i da pošto poto osvoji Klis. Uto je bio skinut Mehmedbeg i imenovan Skenderbeg Ornosović (Vranešević).[24]) Netom je ovaj bio imenovan (1. listopada 1515.) i stigao na mjesto, krene pod Klis, da ga osvoji. 8. šabana posla tatara na Portu sa vijesti, da je osvojio podgađe kliško i opsadom opasao grad. No nije bio kadar da ga osvoji. 16. šabana dobio je i bosanski sandžak Junusbeg zapovijed, da i on pođe pod Klis.[25])

U isto valjda vrijeme i Poljičani su se pokorili Turcima i obećali im u ime harača nekoliko dukata na godinu.[26])

Da se ukloni svakoj napasti, pokuša splitski knez u rujnu 1515., da s Klišanima dođe do prijateljstva i dobrog susjedstva, kako su sandžaci prije bili poručili. Neki Kli-

[21]) Arkiv, VI, 453—454.
[22]) ib. 398—399.
[23]) ib. 402—403.
[24]) Bašagić: Kratka uputa u prošlost B. i H. 25.
[25]) Truhelka: Tursko-slovjenski spomenici, 223—224.
[26]) Arkiv, VI. 409.

šani pristadoše, a neki ne htjedoše. Uzrok je bio tome, što su Klišani u varoši bili ugovorili s Turcima, da će im dati slobodan prolaz i da s Klisa ne će Mlečanima davati znakove (segnali) o dolasku Turaka, a ovi će njima davati dio otetog blaga, dok će zarobljenici ostati u turskim rukama. Na te glasove poslaše Splićani u Mletke poslanike tražeći pomoć.[27])

Sporazum Klišana s Turcima potrajao je duže vremena na veliku štetu Splitu. Na 24. ožujka 1516. piše splitski knez, da se u onom kotaru ne može mirno živjeti, otkada Klišani plaćaju harač Turčinu, a da je na veliki petak (21. ožujka) pedeset turskih konjanika odvelo 18 ljudi i nešto blaga, te da su se zaklonili u Klisu i blago podijelili s Klišanima, a ostalo odnijeli sa sobom.[28]) 1. kolovoza javi šibenski knez, da je pod Klisom (u Solinu) pet turskih brodova, koji namjeravaju počiniti štete hrvatskim mjestima i pokušati da osvoje Skradin, a to će, ako se dogodi, biti na štetu Šibeniku i Dalmaciji.[29]) U prosincu iste godine dođe ne više kao prosta razbojnička četa, nego kao redovita neprijateljska vojska, 100 konjanika i 300 pješaka turskih sa svim opsadnim spravama pod nadbiskupov kašteo Sućurac, s namjerom, da ga zauzme. Doznavši za to splitski knez, posla po moru pomoć i tako se kašteo obrani. Poginu tada jedan Turčin, koji već bijaše ušao u selo, a ostali se povukoše u Klis, gdje se odmoriše i okrijepiše. Knez veli, da su ovim štetama krivi Klišani, otkako su se Turčinu pokorili.[30])

Mlečani, da ublaže Turke, odlučiše u ožujku 1517. da pošalju bosanskomu sandžaku darove u vrijednosti od 200 dukata, a hercegovačkom od 150.[31]) Republika je morala da šuti i zatvori oči na sve štete i nepravde, što su njezini podanici u Dalmaciji trpjeli od turskog zuluma, i svim su silama nastojali, da sačuvaju mir s Turčinom.

[27]) ib. 458—459.
[28]) ib. 461.
[29]) ib. 463.
[30]) Arkiv, VIII. 5—6.
[31]) ib. 8.

6. Prije ovih posljednjih događaja umre (13. ožujka 1516.) ugarsko-hrvatski kralj Vladislav II. Naslijedi ga sin Ljudevit II, dječak od 10 godina. Mladoga je kralja htio papa da predobije za svoju veliku osnovu, za navalni rat na Turčina, s pomoću svih kršćanskih zapadnih vlasti. S druge je strane i sultan nudio kralju mir ili primirje, jer je bio zaokupljen osvajanjem Egipta.

Međutim se je ban Berislavić obraćao k papi za pomoć. Na poslanstvo Tome Nigra, Splićanina, odgovori papa banu: „Duboko su se moga srca dirnule njegove (Nigrove) riječi, kad je, bacivši se na koljena, meni i mojoj braći, kardinalima sv. rimske crkve, plačućim glasom razlagao tvoju i tvoje zemlje golemu nevolju, Bogom nas zaklinjući, da našim nemarom ne pustimo da padne ona kraljevina, koja je dosle tako junački odbijala dušmanski mač od naših glava. Vidim ja i shvaćam tvoj teški položaj, pa ti na tvoju utjehu velim, da nastojim na sve strane oko toga, da ti što prije stigne dovoljna pomoć od kršćanskih knezova." Kako je bilo banu i njegovoj zemlji, razabira se najbolje iz papina pisma od 15. svibnja 1516. francuskom kralju Franji I: „Gradovi, na koje Turci ne prestaju udarati, imaju zbog svog položaja toliku važnost, da se, ako samo i jedan od njih padne Turcima u ruke, budi Jajce, ili pak Knin, Klis ili Skradin, ne će već moći Ugarska da obrani, a Turcima će biti otvoren put preko Jadranskoga mora do talijanskih zemalja."[32])

Te je godine štampana u Parizu besjeda modruškog biskupa Šimuna o stanju u Hrvatskoj.[33]) O jadnom stanju Hrvatske izvješćuje u prosincu 1516. mletački poslanik, koji kaže, da od Modruša do Zagreba nema nikakova grada ni sela, jer da je sve bilo od Turaka opljačkano, a

[32]) Bembi: Ep. Lib. XII. kod Mesića, Rad, III. 8.
[33]) „De Corvatiae desolatione oratio ad Leonem X. Pont. nona Novembris 1516. habita."

da ostaci stanovništva žive u šumama. Za vrijeme njegova boravka u Ugarskoj Turčin je što u Bosni, što u Srbiji oteo dvadeset i tri tvrđave, i ne ostaje nego Jajce na krajini. [34]) Jajce je bilo sa svih strana otvoreno turskim napadajima tako, da se je samo s teškom mukom i velikom silom moglo do njega doći i unijeti hrane i oružja. Berislavić je na početku 1518. sretno taj grad opskrbio i tom zgodom negdje u blizini potukao neprijatelja.

Znali su Turci, kako je teško na juriš osvajati gradove, i zato su najprije gledali da u okolici ili osvoje i utvrde dotadanje kule i tvrđave ili da sagrade nove, iz kojih će onda sprečavati dovoženje hrane, oružja i vojske. Hoteći tako bosanski paša da se konačno dočepa Klisa i Skradina, utvrdi u Cetini tvrđu Cetin, odakle je lakše mogao provaljivati i protiv jednog i protiv drugog grada. Kralj Ljudevit, da im bilo kako pomogne, zamoli u ožujku 1517. pomoć od Mletaka, jer da su Turci provalili u blizinu Splita, pa se boji za Klis.[35]) Obnovi molbu i na kraju svibnja, da se banu izruči ono 10.000 dukata, što se republika bila obvezala davati za obranu Klisa i bližnjih mjesta. Banov poslanik primio je u to ime samo 2000 dukata.[36]) Kad je kralj opet zamolio veću svotu s opomenom, da se ne kasni, jer bi se republika lako mogla da kaje, jedva je dala 3000 dukata s izjavom, da više ne će ni pare isplatiti, dok se računi ne raščiste.[37])

7. Kraljevo je prosjačenje odavalo, da se zbilja protiv Klisa opet nešto sprema. U jeseni 1517. bili su zaista Turci spravni da zauzmu i klišku tvrđavu, pošto su već otprije imali u rukama podgrađe (a tuor Clissa, qual la terra si tien per il Turcho, e la roch a per il Re di Hongaria).[38]) O tom nemamo drugih vijesti.

[34]) Sanudo, u Wenzelovu izdanju, III. 54.
[35]) ib. 63.
[36]) Arkiv, VIII. 25—26.
[37]) ib. 32—34.
[38]) ib. 28—29.

U isti se mah našao bosanski sandžak u blizini Skradina. Skradinjani su počeli očajavati, a šibenski se knez poboja i brže bolje pripravi sandžaku dar. Doznavši usto, da se turski brodovi spremaju, da šibenskim tijesnom prodru do Skradina, zaište knez u svoje vlade upute i oružja. Republika, da se ulaska Turcima, izda naredbu svojim knezovima u Dalmaciji, da ne primaju kraljevskih podanika, niti da im čine kakvih usluga.[39]) Sada Turci uperiše sve sile da obladaju Skradinom, jer im sa mletačke strane nije bilo zapreke. Pritisnuše ga s mora i s kopna. Očajni građani, kako javlja šibenski knez svojoj vladi (7. srpnja 1518.), „sklopiše neku nagodbu s turskim sultanom, te mu obećaše davati godišnji harač od 100 dukata pod uvjetom, da im više ne će dodijavati."[40])

Sve se je ovo događalo krivnjom mletačke politike i slabosti nedorasloga kralja Ljudevita. Ban Berislavić, ostavljen sam sebi, nije mogao svugdje da priskoči i obrani svaku stopu zemlje. Traži pomoć na sve strane. U njegovo ime obilazi skradinski biskup Toma Niger rimsku kuriju, mletačko vijeće, španjolski i francuski dvor. Osim sažaljenja i obećanja ništa ne postiže. Pri raspustu lateranskog sabora (16. ožujka 1517.) bi odlučeno, da se kršćanstvo digne na križarsku vojnu, pa i to ostade praznom nadom. Tako je i poslanstvo k caru Maksimilijanu (1518.) po Trankvilu Andreisu, Trogiraninu, koji ga poticaše da povede opću kršćansku vojnu na Turčina, bilo bezuspješno.[41]) I knez Ivan Karlović šalje (1519.) u Rim Stjepana Posedarskoga, da papi prikaže svoje nevolje, a sve bez koristi.

8. Hrvatska ostade bez pomoći i bez iskre nade. Na to Berislavić otpravi u Rim Nigra u ime svoje i hrvatskih

[39]) ib. 28—29.
[40]) ib. 41.
[41]) Trankvil Andreis, nazvan Andronicus, ispjevao je ove godine latinsku pjesmu „ad Deum contra Thurcas oratio, carmine heroico" (izdata u Ingolštadu) i štampao u Augsburgu „oratio ad Germanos de bello suscipiendo contra Turcas."

knezova i plemića. U konzistoriju 12. prosinca 1519. reče Niger, da je Hrvatska pripravna podložiti se Turčinu i da su Hrvati bili poslali kralju Ljudevitu svoje poslanike s izjavom, da mu više ne će da budu podložni, jer je on s Turcima bio sklopio mir, a u pregovorima o miru nije bila uzeta Hrvatska. Papa obeća, da će pisati kralju, neka se pobrine za Hrvatsku i neka je uzme u zaštitu, ili neka barem dopusti, da njezinu obranu preuzme koji drugi kršćanski vladar ili isti papa.[42])

Krivo su Hrvati i ban bili obaviješteni o miru. U mirovnoj ispravi[43]) bilo je uglavljeno, da od 1. travnja 1519. za iduće tri godine ima vladati mir među sultanom Selimom i kraljem Ljudevitom, a taj mir da se proteže na sve kraljeve zemlje, imenito na Ugarsku, Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju.

Sad su se Klis, Skradin i Poljica oslobodili turskog harača ili po ugovoru ovog mira, ili su valjda sami stresli turski jaram. Oslobođeni Klis trebalo je za budućnost bolje utvrditi i čuvati. Ovu je brigu preuzeo papa Lav X. On 12. lipnja 1519. izdade bulu, kojom daje veliko oproštenje svakomu, koji pohodi crkvu B. D. Marije u Klisu i dade milostinju za popravak i utvrđenje Klisa, jer se, ako se ne utvrdi, valja bojati, da će ga Turci osvojiti. Prinose će kupiti svećenici Juraj Godojević i Juraj Pedanović i svjetovnjak Dujam Žiličić, kliški plemić, a račun će položiti kliškomu natpopu ili vikaru. [44])

Pravoga mira nije bilo, jer niti su ga se Turci držali, niti su ga Hrvati poštovali. U kolovozu 1519. tuži se kralju mletački poslanik po nalogu svoje vlade, da Skradinjani napadaju turske i mletačke podanike, a da to Turke razdražuje. Kralj odgovori, da mu je žao, što čuje, i da se čudi banu Berislaviću, što nije u onim krajevima ništa učinio, te da će mu pisati i narediti Skradinjanima, da toga

[42]) Farlati, o. c. III. 437.
[43]) Theiner: Mon. Hung. II. 626 (818).
[44]) id. Mon. Slav. Merid. I. 572—573.

TOPOGRAFSKA KARTA SPLITA

više ne čine, a do potrebe da će vojsku poslati, neka ih kazni.[45])

9. Iduće je godine od 22. ožujka do 8. travnja pregledao Dalmaciju mletački pomorski zapovjednik Ivan Moro po nalogu svoje vlade. On je ostavio napisanu vjernu sliku ondašnjega stanja. Grad bi Knin, po njegovu mišljenju, mogao braniti svu Dalmaciju, kad bi u njemu bilo dovoljno konjaništva. Kad je došao (25. ožujka) u Šibenik, bilo je 250 Turaka provalilo u šibenski kotar, opljačkalo tri sela, zarobilo 106 ljudi i otelo 2000 glava blaga. On je s galijom pohodio neka primorska sela i vidio one jadnike, kako bježe pred Turčinom goneći pred sobom blago i držeći djecu u naručju. Pošto kralj malo drži do Skradina i slabo je čuvan, bilo bi dobro, da ga mletačka vlada dobije u svoje ruke, pa da ga dobro utvrdi ili razori. Iz Splita izvješćuje o kuli u Solinu (na solinskoj rijeci), koja leži na međašu splitskog i kliškog kotara, te savjetuje, da se oko nje sagrade obrambeni zidovi (r e v e l i n) za stanovanje stratiota i pribježište stanovništva. Za kulu na Kuku (u današnjem selu Kučinama) veli da u njoj nema nijednoga stražara, iako je prije bio jedan kapral, plaćen od splitske općine, ali poslije njegove smrti nije se drugi namjestio, i zato je sada ona kula u rukama seljaka sasvim slabo čuvana. Kad je bio pod Klisom, dođoše mu neki ugledniji Klišani, te mu tajno saopćiše pogibao, u kojoj se nalaze, i bojazan, da ne padnu pod tursku vlast, jer ih Turci mame lijepim i ružnim riječima. Oni se ne mogu održati, ako im se ne pomogne, jer njihov kralj malo mari za ovo mjesto i od njega ne mogu dobiti pomoći, već naprotiv, upravitelji, poslati od kralja, zlo s njima postupaju i upropašćuju ih (v i e n o n o s t r a z a t i e t r u i n a t i). S toga oni žele, da dođu pod okrilje mletačko prije, nego da padnu u ruke nevjernika i mole, da ih preporuči kralju. Traže još, da se postavi straža u kulu blizu Klisa, kako je otprije uvijek

[45]) Sanudo, u Wenzelovu izdanju, III. 159.

bila, a ukinuta je od posljednjih dvaju splitskih knezova. Dođe zatim k Moru kliški knez Dujam Žilićić i potajno mu dade razumjeti, da je prisiljen podložiti se drugoj vlasti zbog nesposobnosti ili nemara svoga kralja u obrani i davanju pomoći. Knez bi bio zadovoljan mletačkom vladom, jer je ona i tako blizu Klisa, te bi mu bilo drago, da mu se tajno dade na znanje, hoće li ga mletačka vlada primiti.[46])

10. Knez Dujam Žilićić eto potajno pregovara s Mlečanima, kao što je prije knez Pavao s Turcima. Kliški knezovi bili su civilni glavari Klisa i to kliškog podgrađa, dok je vojnički zapovjednik u gradu bio kaštelan ili kapetan, kojega je kralj ili ban imenovao. Žilićić se tuži na kralja i kraljeve ljude u Klisu, jer kralj nije vodio osobite brige za Klis, a gradski kapetan i vojnička posada silom je od građana otimala ono, što joj kralj po dužnosti nije davao. Zato je između kneza i kapetana nastala mržnja, i knez je htio da se predade mletačkoj republici.

Namisao kneza Dujma, da predade Klis u mletačke ruke, očito je bila posljedicom novih i čestih turskih provala. Na početku g. 1520. Turci se zalijeću na sve strane tako, da su se i sami Mlečani bili ozbiljno zabrinuli. Mletački knezovi i kapetani u Zadru, Šibeniku, Trogiru i Splitu šalju u siječnju i veljači neprestana izvješća o turskim provalama u njihove kotare.[47])

11. Novi bosanski sandžak Alibegović bijaše prodr'o preko Krbave sve do Furlanske. U siječnju Turci haraju i plijene od Krbave i Une sve do Senja. Pri jednom takovom prepadu pohiti ban Berislavić u obranu svoje zemlje. U planini Plješivici, između Korenice i Bihaća na rijeci Uni, dođe 20. svibnja 1520. do ljutog kreševa, u kojem junački ban izgubi glavu, a jadna Hrvatska branitelja i zagovornika.

[46]) Ljubić, o. c. I. 154—165.
[47]) Arkiv, VIII. 69, 71—76.

12. Nutarnje i vanjske prilike Ugarske i Hrvatske bile su se pogoršale. U rujnu 1520. postade sultanom Sulejman II (1520—1566), najsilniji od turskih careva. Već prvih dana svoga vladanja morao se boriti u Aziji. Zato odasla kralju Ljudevitu poslanstvo i ponudi mu dobro susjedstvo i prijateljstvo, kakvo je nedavno bilo uglavljeno sa Selimom. Znajući kralj, da malo vrijedi mir s Turčinom, a uzdajući se u pomoć papinu i zapadnih vladara, ne dade odgovora, već zatvori i pogrdi sultanova poslanika. Uvrijeđeni Sulejman uze to za izgovor da udari na kršćanstvo i da se Ljudevitu osveti.

Dok je kralj ovako izazvao srdžbu sultanovu, dotle su Mlečani nastojali, da obnove mir, sklopljen sa Selimom. Bojali su se zla, jer je u listopadu 1520. javio splitski knez, da se je u Sinju već sakupilo 140 turskih konjanika, i da je u Bosni sve spremno za provalu u Dalmaciju. Dalmatinski knezovi naređuju seljacima, da se povuku u utvrđena mjesta. U prosincu pak dođe 400 turskih pješaka iz Cetine i Bosne i navale sa tri strane na splitsku kulu u Kuku, nedaleko od Splita. Mala pasada od 20 ljudi odbi Turke, pogubi im zapovjednika i ote zastavu, što su je već bili izvjesili na zidine.[48]) Turci se zatim rasuše po šibenskom kotaru, a nato Šibenčani poslaše poslanike u Mletke za pomoć, koji onamo stigoše u siječnju 1521.[49]) U Budimu mletački poslanik već znade, da su Turci počinili u šibenskom kotaru velikih šteta i da su oko Klisa.[50]) Međutim bijaše u Carigrad stigla mletačka ponuda mira. Sulejman, veseo, što će tim odvratiti republiku od saveza s Ljudevitom, prihvati je. Odmah naredi, da se s Mlečanima miruje i da im se roblje i plijen vrati, a bosanskoga pašu, na koga su se najviše tužili, zbaci s časti, pa stoga 1. prosinca 1520. obnovi mir. Mletački poslanik u Carigradu javi u veljači 1521., da sultan osuđuje bosanskoga pašu i zato da

[48]) ib. 80—90.
[49]) ib. 98.
[50]) Sanudo, u Wenzelovu izdanju, III. 197.

će ga maknuti, a da će Bosnu povjeriti Alibegu, dosadanjemu skadarskomu sandžaku, te da je zapovjedio, da se u Bosnu odašalje čauš, koji će istražiti počinjene štete mletačkim podanicima. Sultan zbilja pozove u Carigrad pašu, a u Bosnu stigne obećani čauš, poturica iz Klisa, sin kliškoga kneza Dujma Žiličića.[51])

13. Turci sada uperiše sve sile protiv kralja Ljudevita i njegovih zemalja, osobito protiv Skradina i Klisa. Već o mladom ljetu g. 1521. padoše pod Klis. Šibenski knez piše, da su Turci došli pod Klis sa 50 konjanika i 2000 pješaka i sa skelama, da ga osvoje, ali da su bili opaženi. Ipak da su zarobili sedam osoba i odveli nešto blaga, dok da su oni iz grada ubili jednog Turčina.[52]) Turke je predvodio Makut paša i pošlo mu je za rukom da sruši kulu Oprah i popali varoš. Ne mogavši nikako prisiliti grada na predaju, vrati se natrag robeći i paleći obližnja mjesta.[53])

Turci na to pokušaše bolju sreću kod Skradina. Posao im ni ondje ne uspije. Providur mletački Augustin da Mula javlja (4. ožujka), da je banovac došao na obranu Skradina sa 260 konjanika i 600 pješaka i da je provalio u tursku oblast, ali da nije nanio štete, jer — veli Mlečanin podrugljivo — to izgleda kao da muhe hoće da navale na slona.[54]) Opći providur Anđeo Guoro bio je išao u Skradin, valjda da razvidi stanje, i to javi svojoj vladi, a ona ga prekori, jer će Turci štogod posumnjati, pa mu naredi, da više ne ide ni u koje kraljevo mjesto.[55])

14. Po smrti Berislavićevoj kralj nije popunio bansku stolicu. To je Turcima dalo još više odvažnosti, a hrvatsku gospodu prinukalo, da se sami postaraju za svoj spas. Videći kraljevu slabost, poslaše Hrvati Tomu Nigra u Mletke

[51]) Arkiv, VIII. 109—110.
[52]) ib. 101.
[53]) Ljubić: Ogledalo, II. 118.
[54]) Arkiv, VIII. 106.
[55]) Sanudo, kod Wenzela, III. 211.

da traži pomoći. I 17. ožujka stupi on pred mletačko vijeće i u ime Hrvata izjavi, da će se sa sultanom nagoditi i obećati mu harač, ako im republika, papa i ostale kršćanske vlasti ne pomognu.[56]) Imali su pravo Hrvati da se tuže na kralja, koji je jednom izjavio mletačkom poslaniku, da Hrvatska nema za njega nikakve važnosti, a što za nju čini, to radi zbog Mlečana, jer su u blizini Dalmacije.[57]) U svibnju knez Ferdinand Frankopan ponovi kralju u oči prijetnju Hrvata, da će se pokoriti Turcima, ako im do konca mjeseca ne stigne ozbiljna pomoć.[58])

15. Hrvatima je bilo dogorjelo do nokata, pa su zato u lice i kralju i cijelom svijetu onako govorili. Zapušteni od svakoga nijesu mogli da odole turskoj bujici. Ako su je na jednoj strani suzbili, na drugoj je jače udarala. Bila se digla silna turska vojska, koja se razdijelila u dva dijela. Jedan dio stade udarati na gradove u Bosni i Hrvatskoj, a drugi sa sultanom na čelu krene na Beograd. Jedan kraljev skrbnik ovako opisuje nevoljno stanje ove godine: „Iz Hrvatske otjerao je Turčin pučanstvo; ono, što je ostalo, razbjeglo se na sve strane, najviše ih je pobjeglo na mletačko tlo (u Dalmaciju). Ipak je još ostalo nekoliko gradova, ali u takovom stanju, da posada mora ili otići ili od gladi poginuti. U Krbavi sve je zapušteno ... U Bosni već nema utočišta, sve je već tursko. Grad Jajce s pomoći Božjom još se drži s malom posadom, ali ga zapravo može samo Bog da spasi od propasti."[59]) Turci su osobito bili udarili na Jajce, a zahvaliti je jajačkomu banu Petru Kegleviću, što ih je pod gradom posve razbio i otjerao.

Dalmatinski su knezovi u ovo vrijeme često javljali u Mletke, da će jedna turska vojska stići i pod Klis. Sada se prene kralj i obavijesti (5. srpnja) republiku, da dio turske sile dolazi u Dalmaciju, da zauzme Skradin i Klis,

[56]) Arkiv, VIII. 106.
[57]) ib. 111.
[58]) Sanudo, u Radu, XVIII. 94.
[59]) Thalloczy-Šufflay: Povijest Jajca, 183.

te ju moli, da spomenute gradove pomogne prahom i municijom, jer će ako padnu, i Mlečanima biti štete. I mletački poslanik u Ugarskoj javi svojoj vladi tursku namjeru o zauzeću Klisa i Skradina.[60]) Osim toga Ljudevit otpremi Trogiranina Ivana Statilea, vesprimskog prepošta, i zaište od Mlečana osim obične pomoći još 800 dukata za utvrđenje Senja, a 700 za Skradin i druga mjesta u Dalmaciji.[61])

Međutim je glavna turska vojska, predobivši najprije Šabac (7. srpnja), Mitrovicu, Slankamen, Karlovce i Zemun, pala pod Beograd. Puna dva mjeseca junački se držao, ali nije bilo moguće Turke odbiti, i 29. kolovoza 1521. predade se Beograd sultanu. „Ogromni onaj kamen, koji je zatvarao vrt ugarske nizine, pomaknuo se i slobodnim postade put do — Budima."[62])

16. Pod Beogradom i Zemunom bio se je osobito odlikovao smederevski sandžak Husrevbeg. Za nagradu bio je fermanom od 15. rujna 1521. premješten u Bosnu. Husrevbeg rodio se u Serezu u Rumeliji god. 1480. od oca Ferhadbega, rumelijskog sandžaka i od matere Seldžuke-sultanije, kćeri sultana Bajazida II. Ferhad je bio rođen kršćanin i Hrvat, brat Radivoja kneza trebinjskoga.

Padom Šapca i Beograda spopade strah kapetane u Kninu i Skradinu, te odoše (u listopadu 1521.) u Pečuh i polože svoju čast, da ih ne stigne ljaga i kazna zbog nevjere, ako izgube povjerene im gradove, kojih više nijesu mogli braniti zbog oskudice ratnih potrepština. Kralj ih jedva sklone, da se povrate na svoja mjesta.[63]) Kroničar Vramec[64]) bilježi ove godine: „požgaše Turci Knin i uzeše grad Orlovčića Peć", a Istvanffi[65]) pripovijeda, da su

[60]) Arkiv, VIII. 118.
[61]) ib. 133—134.
[62]) Thalloczy-Šufflay: o. c. 189.
[63]) Arkiv VIII. 141.
[64]) Kronika, izd. Jugosl. Akad., 54.
[65]) Reg. Hung. Hist. 58—59; ali pogrešno stavlja pod kraj g. 1520.

Turci iz Bosne u noćno doba zaskočili Knin i bez muke ga osvojili, stanovnike sasjekli, ili odveli u ropstvo, pa zapalili i razorili grad, jer je u njemu bio malen broj čuvara.

17. Za uzdržavanje gradova na krajini trebala je redovita plaća vojnicima, točna otprema živeža i dobro stanje tvrđava. Svega toga nije bilo. Kad tomu nije mogao kralj Ljudevit da doskoči, našao se je drugi vladar, koji je zemlji dao nešto pomoći, ne iz ljubavi prema Hrvatima, nego za svoju korist. Habzburgovac nadvojvoda Ferdinand, mlađi unuk cara Maksimilijana, gospodar gornje i donje Austrije, Štajerske, Koruške i Kranjske, habzburških posjeda u Istri i Furlanskoj, bio je već g. 1520. uzeo za ženu Ljudevitovu sestru Anu, a Ljudevit zatim uze Ferdinandovu sestru Mariju. Ova rodbinska veza dala je povoda Ferdinandu, da se je počeo miješati u poslove Ugarske, a navlastito Hrvatske, koja je međašila s njegovim zemljama. Ljudevit mu g. 1522. dopusti, da stavi svoje posade u više hrvatskih gradova, koji su bili bliže bosanskoj međi, i da ti gradovi sa svojim novim posadama stoje pod njegovim zapovjedništvom i pod upravom njegovih vojvoda. Od strane hrvatskih staleža nije se tome prigovorilo, jer su se nadali većoj i ozbiljnijoj pomoći. Ferdinand je vrhovnu vlast nad svojim četama u Hrvatskoj povjerio vojvodi Ivanu Kacijaneru (ili Kocijanu).[66]) Odsada nadvojvoda čuva i brani ove gradove kao svoje, pače je g. 1523. predlagao Ljudevitu, da mu ustupi svoja prava na Hrvatsku i Dalmaciju. Ferdinand odsle prima u svoju službu i hrvatske plemiće, a oni ga po tom počeše smatrati svojim pravim gospodarom i vladarom. Isthvanffi veli, da je tako Ferdinand uzeo u zaštitu Senj, Klis, Krupu, Liku, Jajce i mnoge druge tvrđave i gradove i isplatio posade.[67])

18. Napokon se Ljudevit postara, da popuni bansku stolicu. Prvih dana studenoga 1521. bio je imenovan ba

[66]) Mesić: Život Nik. Zrinskoga, 20—21.
[67]) id. ib. 67.

ŠIBENIK

PORTRET BISKUPA TOME NIGERA: SAMOSTAN U POLJUDU U SPLITU

nom knez Ivan Karlović. Novi se je ban otimao da se primi vrhovnog zapovjedništva nad kraljevskim gradovima (Senj, Knin, Skradin, Klis), jer nije htio, da na njega padne odgovornost, ako se koji od njih izgubi. Zato je bilo određeno, da kapetani kraljevskih gradova u Hrvatskoj budu sami odgovorni za sve, što učine ili propuste, a ban će zemlju braniti samo na otvorenom polju. Znao je ban, da ne će dobivati ni potpore ni ljudi za potrebitu obranu i opskrbu gradova.[68])

[68]) Arkiv, VIII. 167.

GLAVA II.

(1521.—1526.)

1. Grgur Orlovčić i Petar Kružić postaju senjskim kapetanima. — 2. Pleme Kružića. — 3. Prve vijesti o Petru Kružiću. — 4. Kružić pri pogibiji bana Berislavića. — 5. Kružić u Klisu. — 6. Pad Knina i Skradina. — 7. Opsada Klisa. — 8. Mlečani pomažu Turke. — 9. Hrvati traže pomoć od pape i Njemačke. — 10. Propast Roda i turske namjere. — 11. Kružić potučen. — 12. Pad Ostrovice. — 13. Druga opsada Klisa. — 14. Pobjeda Kružićeva. — 15. Gusarenje Senjana. — 16. Posljedice Kružićeve pobjede. — 17. Kružić oslobađa Senj. — 18. Papina pomoć. — 19. Opskrba Jajca. — 20. Nezadovoljstvo s kraljem Ljudevitom. — 21. Spor senjskih kapetana sa senjskim biskupom. — 22. Muhačka bitka.

1. Kapetanima u Senju bili su obično po naslovu hrvatski banovi. Takvim su bili banovi Perenj i Berislavić. Kapetanske pak poslove vršili su banu pouzdani ljudi. Za banovanja Berislavićeva bio je u Senju kapetanom Jeronim Petelinić, Šibenčanin, koji je bio u rodstvu sa banom Berislavićem, i drug mu Franjo Nelipić. Oba se kapetana spominju g. 1518. Poslije smrti Berislavićeve učestaše tužbe protiv Petelinića, na što ga kralj svrgne. Izvori prve polovine g. 1521. zovu ga „bivšim" kapetanom.[1]) Petelinić

[1]) Vjesnik Arkiva, 1899. str. 111. — Starine, V. 190. — O Peteliniću se kaže, da je bio „parente secreto del Reverendo Berislao", a imao je nezakonitog sina Jakova (Lamansky: Secrets d'etat de Venise str. 444—446).

se pred kraljem ipak opravda i u srpnju mu bi povraćena čast, a za druga mu dodijeljen Grgur Orlovčić.[2])

Poslije imenovanja Orlovčićeva senjskim kapetanom, nestaje traga Peteliniću, dok Orlovčić i nadalje ostade u službi. Na mjesto Petelinića nalazi se oko g. 1522. kao drug Orlovčićev Petar Kružić. On je i prije toga bio zapovjednik u Klisu, a sada evo postaje i kapetan u Senju. Orlovčić i Kružić nazivlju se skupa senjskim i kliškim kapetanima.

2. Pleme je Kružića u ovo doba stanovalo oko Bihaća i Bosiljeva, a išlo je u niže hrvatsko plemstvo. U jednoj ispravi od g. 1461. u Bosiljevu spominje se Vale Krušić (= Kružić) i sinovi mu Grde i Smolje i sinovac Mikula.[3]) Prvi spomen ovog plemenskog prezimena nalazi se u senjskoj ispravi od g. 1437., koja spominje nekog Ivana Kružića iz Grobnika.[4])

Osim vlastele bilo je u bihaćkim krajevima vrlo odličnih plemića, koji su bili vazali velmoža. Glasoviti su bili

[2]) Senjski kapetan Grgur Orlovčić istovetan je s onim Jurjem Orlovčićem, koji je g. 1491. bio poslanik bana Ladislava od Egervara kralju Vladislavu (Klaić: Povijest Hrvata, IV. 181.) i koji je u ožujku 1492. bio na saboru u Budimu među hrvatskim plemstvom (id. 183.) Griješilo se onda, kao i sada, što se latinska imena „Georgius" (Juraj) i „Gregorius" (Grgur) miješaju. Grgur je g. 1493. bio upisan u bratovštinu sv. Duha u Rimu sa ženom Klarom, bratom Dujmom i njegovom ženom Ursulom (Starine, XV. 172). Prva mu je žena spomenuta Klara, a druga Marta, kći Ivana Hwzonhazon de Marhaadszanto (Vjesnik Arkiva, 1905., str. 240). Rod Orlovčića potječe iz grada Čovke (Čoka, Čavka), povrh Bilaja. Dujam i Stjepan Orlovčići bili su g. 1512. kaštelani grada Ripča. Po gradovima Čavki i Ripču pisali su se: Čavski i Ripački. G. 1562. naseli ban Petar Erdedi oko grada u Zdenčini „sto kuć Hrvatov, ki su od turske sile od Bišća uskočili." Među njima bili su i Orlovčići, koji čuvaju u Zdenčini i danas staru plemensku zastavu, pod kojom dođoše njihovi djedovi iz gornjih Unskih krajeva (Lopašić: Bihać, 94. i 265.). Kralj Vladislav podijeli g. 1510. Orlovčićima od Ripča i Čavke, naročito Grguru, njegovu bratu Stjepanu i stricu Dujmu grad Sokol, pohvalivši njihova junačka djela kod obrane Hrvatske, osobito pak junaštvo Grgurovo. Orlovčići su g. 1510. bili svečano uvedeni u posjed grada Sokola (in regno Croatiae, in comitatu Tiniensi) od kninskoga kaptola (Lopašić, o. c. 273).

[3]) Šurmin: Acta croatica, I 147.

[4]) id. 147.

plemići: Kolonići, Orlovići (Orlovčići), Hlapčići (Alapići), Jakšići i Kružići. Tomi Kružiću darovao je g. 1529. kralj Ferdinand kašteo Plavnicu u križevačkoj županiji,[5]) a g. 1533. isti kralj potvrdi darovnicu Jurja Frankopana, izdatu u gradu Gori g. 1531. Luki Kružiću, za selo Radovac (povrh Bosiljeva), pa kuću i vrt pod gradom Kladuškim u zagrebačkoj županiji.[6]) Po svoj prilici, veli Lopašić, bio je Luka rođak Petru Kružiću. Među bihaćkim priseznicima (juratima) bio je g. 1547. Bartol Kružić, a među onamošnjim vojnicima god. 1551. nalazio se je Lovrenac Kružić.[7])

Pa i među ozaljskim vazalima nahode se plemićke porodice Tadijolovići i Kružići. U drugoj polovici XVI. v. bili su Kružići nastanjeni u Zadoborju kod Karlovca, koji se već g. 1533. bijahu zaklonili pod tada Frankopanski grad Kladušu. U Zadoborju još i danas žive Kružići kukavno kao siromašni seljaci, te su do nedavno čuvali punu vreću starih svojih povelja za uspomenu na bolja vremena svoje obitelji. Iz ove obitelji potječe Ivan Kružić g. 1650. sudac zagrebačke županije.[8]) God. 1580. spominje se Gašpar Kružić,[9]) a g. 1601. bio je kapetanom u Trsatu neki Kružić.[10])

Po prezimenu dalo bi se naslućivati, da su se Kružići tako prozvali po mjestu Krug. U darovnici kralja Ljudevita od g. 1524. Petar Kružić nosi pridjevak „de Croog (Kroog)." I zaista, u župi Nebljuškoj između gore Plješivice i rijeke Une, ispod grada Ripča i Bihaća, nalazi se selo Kruge sa više od 300 stanovnika.[11])

3. Od ovih se dakle Kružića i u ovim krajevima rodio i Petar Kružić, kapetan Senja i Klisa. No ima i protivnih

[5]) Vjesnik Arkiva, 1908., str. 9.
[6]) Lopašić: Bihać, 188.
[7]) id. ib. 303.
[8]) Lopašić: Oko Kupe i Korane, 22 i 187.
[9]) id. ib. 188.
[10]) Theiner: Mon. Slav. Merid. II. 113.
[11]) Vjesnik hrv. arheol. društva. N. S. VII. 143.

mišljenja. Valvasor[12]) hoće da je porijetlom iz Lupoglava (Mahrenfels) u Istri. Protiv toga Vitezović tvrdi, da je Kružić Trsaćanin, a Kačić hoće, da je Poljičanin, pa u pjesmi „od vitezova poljičkih" pjeva:

„Porodi se Kružić Petre bane,
U Zvečaju, mistu ispod strane."

Mislio je valjda Kačić na selo Zvečanje u Poljicama u Dalmaciji. Mjesto Zvečaj nalazi se u djedovini Kružića oko Kupe i Korane na istok Bosiljeva, na rijeci Mrežnici. Moguće je, da se je Petar uprav ovdje i rodio. Zvečaj je g. 1528. s Jajcem pao u turske ruke.[13])

Ne zna se, koje se je godine rodio Petar Kružić. Njegovo muževno doba pada u prvu polovicu XVI. v., te se je prema tome rodio zadnjih decenija XV. v. Nije poznato ni ime njegova oca i matere, a ne zna se ni za njegovu braću. Samo znademo za sestre mu: udovicu Jelenu i Katarinu. Da li mu je Toma Kružić, službenik bana Ivana Karlovića, bio brat ili rođak, ne dade se utvrditi. Petar je imao ženu Jerolimu od roda Vragovića (ako nije možda koja Petrova sestra bila udata za nekoga Vragovića), plemića od Maruševca. Od sinova Petrovih poznat je iz isprava jedini Franjo.

Kao plemić imao je Kružić svoj obiteljski grb, koji mu je služio i kao pečat na pismima. Krčelić ga ovako opisuje: lisica ležeća i gažena nogama orla, koji drži raskriljena krila (vulpis prostrata et conculcata pedibus aquilae alas extensas habentis).

O djetinjstvu i mladosti Kružićevoj ništa nam nije poznato. Kao niži plemić valjda se je već u mladim godi-

[12]) Die Ehre des Herzogthums Krain, 31
[13]) Lopašić: Oko Kupe, 318.—324. Ne valja miješati ovaj Zvečaj sa onim u Donjim Krajevima u Zemljaničkoj župi na Vrbasu. Tako i u Poljicima kod Jesenica ima malo seoce Krug, koje nije istovetno sa selom Kruge u Nebljuškoj župi.

nama posvetio vojništvu. Nije znao ni pisati. Zbog svoga junaštva i drugih vrlina napredavao je u vojničkim častima, te je oko god. 1513. već vršio u Klisu neku višu vojničku službu, valjda kaštelana. U pismu god. 1529. veli, da ima već šesnaest godina, kako vjerno drži kliški grad,[14]) a u drugom od mjeseca ožujka 1530. kaže, da već osamnaest godina brani Klis.[15]) Koju je službu isprva vršio, nije moguće kazati, jer je god. 1513. bio kliškim i sinjskim kaštelanom Ivan Izdarmčić, a iduće se godine spominje Ivan Križanić kao kapetan u kliškoj tvrđavi. Po svoj prilici bio je zamjenik Križanićev, koga je ubrzo u časti naslijedio. Svakako je već za banovanja Berislavićeva bio kapetan u Klisu, jer Marnavić piše, da je poslije banove smrti bio u toj časti potvrđen (in clissiensi praefectura confirmatus est), i jer se znade, da mu je Berislavić ostao dužan nekih 5000 for. za kapetansku plaću u Klisu.[16])

KRUŽIĆEV GRB

O djelovanju Kružićevu za prvih desetak godina (1513. do 1522.) nema podataka. Bez sumnje se je ono knez Dujam Žilićić žalio na Kružića, koji je budnim okom pazio na izdajničko djelovanje kneza. Kružić u jednom pismu govori o nekom Turčinu Kovačeviću, koji mu je mnogo dobra učinio, kad se je nalazio u turskom sužanjstvu.[17]) Kad je i

[14]) Laszowski: Monumenta Habsburgica, I. 234.
[15]) Mon. Habs., I. 297—298.
[16]) Thalloczy-Hodinka: Cod. dipl. partium regno Hung. adnex. 510.
[17]) Mon. Habs., I. 457—458.

kojom zgodom dopao turskog ropstva, te kad i kako ga se je oslobodio, nije poznato. Moguće je to bilo u ono doba, kad su se Klišani pokorili Turcima i plaćali harač. Svakako je god. 1520. bio na slobodi. Otada, a navlastito otkad je postao drugom Grgura Orlovčića, počinju isprave o njemu da više pišu.

4. Tomko Marnavić u životopisu bana Petra Berislavića[18]) potanko opisuje smrt banovu. U tom opisu spomenut je i naš Petar Kružić, i to bi bila prva pisana, poznata nam vijest o djelovanju njegovu. Marnavić ne prikazuje Kružića pri banovoj pogibiji u najboljem svijetlu. Po njegovu pričanju nadbiskup Toma Erdedi-Bakač i Ivan Banfi, neprijatelji banovi, predobiše neke Hrvate, među kojima i Petra Kružića, da rade na propast banovu. Prilika im se pružila g. 1520. Berislavić se sastade u Steničnjaku s knezom Bernardinom Frankopanom, da se dogovore o obrani domovine. Odatle krene ban na Trsat, a zatim u Otočac. Pred objed dođe glas, da su Turci provalili u Drežnik. Berislavić odmah skoči, da će u potjeru za Turcima. Pošto je uza se imao samo četu od samih 150 konjanika, stali su ga neki odvraćati i predlagati, da čeka veći broj vojnika. Na to reče Petar Kružić: »Ako, bane, pošto poto hoćeš da za njima pođeš u potjeru, pošalji mene: ja ću radije ići, negoli ti, od kojega jedinog zavisi opći spas.« Kružić je navodio i druge zapreke, osobito što mnogi od nazočnih nemaju novaca i što imaju obično prosto oružje. Ban mu odvrati: »Zar misliš, da sam ja lošiji junak od tebe? Zar se ne ću i ja boriti kao i ti? Zar ti hoćeš pod mojim imenom da sebi prisvojiš sve pobjede? Zaista, ako sam pravi ban i onaj Petar, kakav sam bio dosada, ne ću ti ostaviti cijelu ovu pobjedu.« To rekavši uzjaše ban konja i poviče: »Tko mi je vjeran i tko je dobar junak, neka ide za mnom!« Zastiđen Kružić, a svi drugi prestrašeni krenuše za banom bez ikakva reda.

[18]) Vita Petri Berislavi.

Iz riječi i prijedloga Kružićeva ne ističe nikakav kukavičluk, a još manje kakva izdaja; pače, sve protivno. Ovdje je Kružić junak, koji se sam nudi, da ide u potjeru za neprijateljem, i banov vjerni službenik, koji hoće da mu prištedi eventualan poraz, a valjda i smrt. Berislavić i Kružić kao da se natječu, tko je bolji junak.

Ban s dvanaestoricom konjanika odleti u Bihać, gdje uze nešto pješaka i vrati se u planinu zvanu »vražji vrt.« Tu ga stigoše ostali s Kružićem. Sad je sva četa brojila do 600 momaka. Krenuše prema Drežniku; ali kad doznaše, da su Turci pošli prema Korenici, odoše za njima. Prolaz je bio vrlo tijesan i nije se moglo stupati u bojnom redu. Ban se bojao zasjede i zato odredi, da naprijed ide bolji dio konjanika, onda ostatak, pak pješaci. Berislavić je išao zadnji u pratnji tjelesne straže: Ivana Perušića, Petra Kružića, Melkiora Kondakora, Draška Primorca, Filipa Poljaka i Krizmana Bobovice.

Pri izlazu iz tjesnaca udare Turci, ali ih banovci suzbiše i onda udariše za njima u potjeru sjekući ih silno. Ban ih hrabri i sokoli, stalan i veseo o pobjedi, te poleti za svojima. Na nesreću, kad mu je konj imao da preskoči neki panj, pade ban sa sedlom s konja. Kako je tjelesna straža bila nešto poodmakla, nije opazila, da je ban zaostao. Berislavić se među tim bio sam digao i uz pomoć dvaju mladića, njegovih komornika, namještao sedlo. To opazivši navali oko 60 Turaka, a nato ona dva mladića pobjegoše ostavivši sama bana. Ovaj je htio upravo da uzjaše, kad dotrča neki Turčin i rani ga u desnu nogu. Berislavić opet pade s konja boreći se i dalje. I dok se on tako rvao s Turcima, vrati se Petar Kružić, i kad opazi, da mu je gospodar u nevolji, pobježe natrag. Kad ban to vidje, poviče: »Petre Kružiću, priteci, pomozi, što bježiš, izdajniče; ovdje je neprijatelj, ovdje ban, ovdje je tvoj gospodar.« I Turci sjekirama i kamenjem ubiše bana.

Tako priča Marnavić, koji je to pisao upravo sto godina poslije smrti Berislavićeve, na osnovi nekih bilježaka

Ivana Statilea i Antuna Vrančića, pristalica kralja Ivana Zapoljskoga. Kružić je naprotiv bio pristaša kralja Ferdinanda, te nije isključeno, da su ova dvojica iz političkih razloga ocrnili Kružića. Kako bilo da bilo, ne može se nikako Kružićev postupak uzeti kao izdajničko djelo.

5. Kružić je, kako rekosmo, vršio u kliškoj tvrđavi neku višu, valjda kaštelansku čast, već od g. 1513., a zatim i vrhovnu, kapetansku. Oko polovine g. 1520., po svoj prilici poslije smrti Berislavićeve, postao je i knez kliški.

Klis je trebao vjerna čuvara i hrabra branitelja. Knez Dujam Žilićić nije samo htio predgrađe kliško da preda Mlečanima, nego je odgojio i sina poturicu. Upravo radi te kneževe izdaje Kružić je sada postao i knez kliški, pa je tako uz vojničku (kapetansku) vlast u tvrđavi preuzeo u svoje ruke i civilnu (kneževsku) u predgrađu. Tako su i u dalmatinskim mletačkim gradovima, osim Zadra, bili knezovi i kapetani (c o n t e e c a p i t a n i o) zajedno. Odsele se Kružić piše »kapetan senjski i knez kliški«, »kapetan senjski i kliški«, ili samo »knez kliški«, »čuvar grada Klisa, »kapetan kliški«. Papa i kralj nazivlju ga »knezom i kaštelanom kliškim«.

6. Na kraju g. 1521. nešto se govorkalo, da se Turci spremaju protiv Hrvatske, a navlastito protiv Skradina. Ti su se glasovi na početku 1522. još više širili. U Skradinu, kao i u Kninu, nalazila se prijelazno njemačka posada, koju je poslao nadvojvoda Ferdinand. Zapovjednik skradinskoga grada, u nestašici ratnih potrepština, zamoli pomoć u susjednoga kneza u Šibeniku. Mlečani su znali, da bi padom Skradina bio ugrožen njihov posjed, pa su sasvim tajno naložili šibenskom knezu i općemu providuru u Dalmaciji Anđelu Guoru, da zgodnom prilikom pruže Skradinu neku pomoć.[19]) Tim se prilike u Skradinu nijesu popravile, i zato otpraviše kralju svoje sugrađane, plemenitoga Jurja Stančića i Mihajla Škvorlića, da mu predadu gradske ključe

[19]) Arkiv, VIII. 145.

i zamole ga, da sam preuzme grad u svoje ruke, jer su oni radi višegodišnjih nasrtaja izgubili toliko svojih drugova, da više nemaju snage, da grad sačuvaju.

Valjda u vezi s ovim poslanstvom pozva kralj (u ožujku 1522.) iz Praga svoga namjesnika u Ugarskoj, Stjepana Batora, da se nekako nagodi sa senjskim kapetanom Orlovčićem, i da se pobrine, kako će što bolje opskrbiti hrvatske gradove; ako pak oni ne htjednu nikako da ostanu na svojim mjestima, neka ban preuzme kraljevske gradove.[20])

Skradinski se poslanici nijesu još bili vratili s kraljevim odgovorom, a već se jaka turska vojska počela kupiti u Sinju i Čačvini. Knez se skradinski sada poboja većega zla, te 29. ožujka posla novog poslanika, Baltazara Stipšića, koji je iznova imao zamoliti kralja, da dopusti Skradinjanima, da bar časno otiđu iz grada, jer više ne mogu ostati u njegovoj službi.[21])

Na kraju svibnja 1522. podiže se turska vojska na osvajanje. To je bila vojska hercegovačkoga sandžaka Mahmudbega Gazi Mihalovića pod zapovjedništvom bosanskoga sandžaka Husrevbega.[22]) Najprije udari na Knin. Branitelji, pod vodstvom Mihajla Vojkovića iz Klokoča, hrabro su i dugo odbijali navale. Nakon nekoliko juriša vide, da se ne mogu održati, jer je neprijatelj doveo 25.000 momaka i mnoštvo topova. Uoči Spasova (28. svibnja) preda se grad pod uvjetom, da bude građanima pošteđen život.

Na taj glas ostave i Skradinjani svoje slabo utvrđeno i još slabije opskrbljeno mjesto, te neki pobjegoše u Šibenik, a neki na more.[23]) Husrevbeg dođe u Skradin i stavi tursku

[20]) Pray, Ep. I. 149 po Mesiću u Radu, XVIII. 145.
[21]) id. ib. 156.
[22]) Mirza Safvet (Bašagić): Gazi Husrevbeg, 26.
[23]) Kancelar Kružićev, Nikola Batalović, Skradinjanin, našao je sada zakloništa u Klisu. Nema sumnje, da su ovom prilikom u Klis pribjegli mnogi Skradinjani i Kninjani i prešli u službu Kružićevu. Klis je i otprije bio postao pribježištem pribjega ili uskoka, koji su iz Bosne bježali

posadu od 500 ljudi. Odavde poruči mletačkim vlastima u Šibenik, da od cara ima nalog, da osvoji kraljeve zemlje, ali da u mletačke ne dira, već da im bude prijatelj.

Vijest o osvojenju Knina i Skradina stiže u Dubrovnik 7. lipnja. Vijeće umoljenih zaključi, da pošalje hercegovačkom krajišniku Mahmudbegu, koji je tada već bio pod Klisom, poklisara, da mu čestita i da mu preda dar od 100 dukata u gotovom, te jedan skrletni i jedan paunasti kavad, dva svilena kavada i osim toga slatkiša i mirodija za 30 perpera.[24])

7. Husrevbeg bijaše odmah nakon pada Knina i Skradina odaslao veći dio svoje pobjedonosne vojske protiv Klisa.[25]) Nepoznati talijanski ljetopisac kaže, da je 4. lipnja došao pod Klis Hasan, vojvoda mostarski, i da je tu ranjen iz puške, a šutradan da je stigao i Mahmud paša hercegovački s topovima.[26]) Paša odmah otpremi u Split 50 konjanika, da se uvjeri, jesu li ondje neki Skradinjani, što su bili pribjegli. Knez ga splitski uvjeri, da nema ni jednoga.[27]) Paša i njemu izjavi, kako je sultan u miru s republikom i hoće da osvoji sva kraljeva mjesta u Dalmaciji.

Turci počeše na Klis žestoko udarati. Njihove su juriše Klišani još žešće odbijali. Toliko su kliški branitelji bili srčani i hrabri, da su zgodnim časom izlijetali iz tvrđave i Turke napadali. Sa zastavama i odsječenim turskim glavama, nataknutim na koplja, kitili su svoje bedeme. Neprijatelj je nato još bjesnije nasrtao. Da ga lakše otjeraju, poslaše Klišani kralju po pomoć. Andrija Tuškanić,

pred Turčinom. Tako se već g. 1504. spominje Juraj Miličić s bratom, koji je iz Bistrice na Livanjskom polju došao u Klis, te je držao četu od 32 konjanika, za koje je primao godišnju plaću od 210 zlatnih forinti i soli za 70 for. (Klaić, o. c. IV. 350).

[24]) Truhelka: Gazi Husrevbeg, u Glasniku zem. muzeja bos. god. 1912., str. 110.
[25]) Arkiv, VIII. 150.
[26]) ib. IV. 50.
[27]) ib. VIII. 51.

opat u Topuskom, rodom iz Klisa, ovako piše (12. lipnja) zagrebačkom biskupu Šimunu Erdedu o ovoj opsadi: »Sad su Turci podsjeli Klis i na nj udaraju. Prošle noći prenoćili su kod mene četiri čovjeka, koji su bili nazočni, kad su Turci opkolili Klis i počeli na nj jurišati; ti su ljudi pohitali po pomoć pred kraljevo veličanstvo.«[28]) Zatim dodaje: »Već sam bio zapečatio ovo pismo, kad dođe glas, da su Turci osvojili grad Klis i da paša hoće da ide osvajati Udbinu.«[29])

Vijesti o padu Klisa nijesu bile istinite. Ivan Karlović piše (24. lipnja) iz Mutnice Nikoli Salmu, da su mu za vrijeme ručka došla dva čovjeka, što su ih u noćno doba na lukav način otpremili kaštelani iz Klisa, koji je opsjednut od Turaka. Turci su dva njihova druga uhvatili i na njihove ih oči nabili na kolac, a ova dva su sretno umakla. Pišu kaštelani onoga grada kralju, velikašima i Karloviću, zaklinjući ih u ime Božje i majke Božje za pomoć, da ih oslobode iz žvala dušmanskih. Kaštelani će što vjernije i ustrajnije čuvati grad.[30])

Turski su se valovi razbijali o tvrde kliške klisure. U gradu je bilo do 300 junaka pod upravom Petra Novakovića,[31]) kojega su Kružić i Orlovčić ondje bili postavili mjesto sebe. Prođe nekoliko dana u krvavu boju. Turci vidješe, da ludo gube glave i da nema nade u uspjeh. Izgubivši više stotina svojih momaka, okani se paša daljega opsjedanja i 18. lipnja ode sramotno ispod Klisa. Za četiri dana već je bio u Mostaru.[32]) Trogirski knez piše zatim

[28]) Thalloczy-Hodinka, o. c. 151.
[29]) id. ib. 152.
[30]) id. ib. 162.
[31]) Arkiv, VIII, 152. — Ovdje je izdavač Sanudovih dijarija ovo prezime pročitao za „Monoković", a Wenzel (III. 271) čita ga za „Morocovih". Jedno je i drugo neobično i radije ga čitam „Novaković", iz Poljica. On je g. 1510. bio u mletačkoj službi i ratovao je kod Cividala (Arkiv VI. 357), a za hrabrost i junaštvo bila mu je povišena plaća na 20 dukata na mjesec (ib. 369—370).
[32]) Truhelka: o. c. 111.

u Mletke, da su Turci otišli ispod Klisa, gdje ih je više od 300 poginulo. Radi događaja pod Klisom žestoko se posvadi hercegovački sandžak s nekim vojvodom, valjda Hasanom.[33]) O tom turskom neuspjehu piše ljetopisac Glavić: »God. 1522. 29. svibnja uzeše Turci Knin i Skradin prvi dan, kako pride poda nj; pak ta potla isti paša pride pod Klis, i pojde malo počten s pod njega.«[34])

Jedan izvor kazuje, da su se Turci na početku srpnja navratili pod Klis.[35]) O tom nema drugdje spomena, osim jedne vijesti, kako je Petar Kružić poslao u Dubrovnik svoga povjerenika Jurja Mrcinića, da zaište pomoć. Dubrovčani, turski prijatelji kao i Mlečani, ne pustiše ni u grad Mrcinića, već je morao da se krije na otoku Šipanu. A 8. srpnja odobri vijeće umoljenih dar od 10 dukata, što ga je malo vijeće Mrciniću namijenilo, ali mu se u isto doba ispričalo, da se Kružićevoj želji ne može odazvati.[36])

8. Sramote pod Klisom ne mogoše Turci da zaborave, i zato svališe krivnju svog neuspjeha na Mlečane. Sandžak i vojvoda pišu Porti protiv splitskoga kneza bijedeći ga, da je pomagao Klišanima i hranom i momčadi, te se izjave pripravnima, ako sultan želi, da će mu oni u tri dana predati Split. Husrevbeg posla i u Mletke poslanika, da se za to potuži. Mlečani upotrijebiše sve, da odbiju od sebe tu osvadu i odlučiše, da se Husrevbegu pošalje dar od 150 dukata i odijelo, te da mu se piše, kako se oni čude, da se je protiv njih moglo takovo što iznijeti.

Turske su osvade bez sumnje bile pretjerane, jer su se Klišani potužili kralju, da su Mlečani pomagali Turke. Mletački poslanik i njegov tajnik kušaju kod kralja i velikaša, da rasprše tobožnje klevete Klišana, kazujući, da su takova govorkanja više na štetu njima, nego republici, a iz toga izbijaju dva zla: prvo, što slabe duh kod kraljevih

[33]) Arkiv, VIII. 152.
[34]) ib. IV. 44.
[35]) ib. VIII. 150—153. — Starine, V. 204. — Rad XVIII. 150—151.
[36]) Truhelka, o. c. 111.

podanika, jer kad vide, da su ih Mlečani ostavili bez pomoći i da daju pomoć sultanu, predat će se Turcima, a onda, što te glasine sokole još više neprijatelja, koji vidi, da su Ugri ostavljeni od Mlečana; a da je sve to i istina, imali bi kao pametni šutjeti.[37]) I neka gospoda bila se potužila na mletačke knezove u dalmatinskim gradovima, da su bili uslužni Turcima, kad su ovi bili došli pod Klis i kad su osvojili Skradin.[38])

Nema sumnje, da su Mlečani bili Turcima pri ruci, a to je Porta dobro znala. Trebalo je na nekoga baciti krivnju, i konačno je učinjen odgovornim turski vojvoda. Zbog toga je bio maknut sa hercegovačke krajišničke stolice Mahmudbeg, a u kolovozu 1523. postavljen za sandžaka Mehmedbeg Alibegović Mihalbegović.

9. Upravo mjeseca lipnja, kad su Turci bili pod Klisom, potraži neumorni Toma Niger, biskup izgubljenog Skradina, novoga papu Hadrijana VI., koji je nakon svoga izbora bio preko pô godine ostao u Španjolskoj. Razloži mu velike opasnosti, što kršćanstvu prijete od turske sile. Papa mu obeća, da će učiniti, što samo bude mogao, čim u Rim stigne, a međutim imenova Tomu svojim poslanikom. Kao takav ode ovaj u Francusku kralju Franji, a onda u Mletke, gdje 12. kolovoza 1522. stupi pred vijeće, ali bez koristi.[39]) Već prije toga bio je kao poslanik nazočan na saboru u Nürnbergu senjski biskup Franjo Jožefić, Šibenčanin, gdje je (1. travnja) držao govor njemačkim staležima. Predočivši im pad Beograda i Šapca i zauzeće Rumunjske, pozva ih, da ne dopuste, da padne i Ugarska, jer će im se dogoditi kao s Carigradom, gdje ih je tek onda snašlo kajanje, kad je taj grad već pao.[40]) I knez Bernardin Frankopan, starac od 82 godine, na istom saboru zaklinje (19. studenoga) u ime sve Hrvatske one staleže,

[37]) Wenzel, III. 293.
[38]) id. III. 303.
[39]) Arkiv, VIII. 153.
[40]) Thalloczy-Šufflay, o. c. 191.

da već jednom pruže pomoć iznemogloj zemlji, koja je od pada Carigrada sama odbijala turske navale. Te se godine i Marko Marulić obrati papi Hadrijanu poslanicom,[41]) u kojoj ga moli, neka bi sklonuo kršćanske vladare na slogu i mir, da složnim silama zarate na Turčina, jer će satrti Iliriju, a zatim pokoriti sav kršćanski svijet.

10. S nemara i nesloge kršćanske turska je sila postajala sve objesnijom, osobito otkad se otok Rod morao krajem god. 1522. pokloniti caru Sulejmanu. Turci su se u okolici Splita i Trogira u znak radosti radi te pobjede veselili i palili vatre.[42]) No ni gubitak te važne kršćanske predstraže nije mogao da probudi kršćanâ, već postade uzrokom međusobnog prekoravanja. Osobito su Ugri okrivljivali Mlečane. Poziv papin (u travnju 1523.) kršćanskim vladarima na primirje za tri godine i opću vojnu na Turčina nije imao odziva.

Već na početku iste godine javljano je knezovima u Splitu, Trogiru i Šibeniku, da se po Bosni i Hercegovini sakupljaju turske čete. Te su zaista u ožujku provalile u Hrvatsku i preko nje u Kranjsku, poubijavši mnoštvo naroda i odvedavši još više u roblje.[43]) Turci se sada zalete i u Dalmaciju ne štedeći ni mletačkih podanika, iako je republika pazila, da sačuva mir. Osobit su strah zadavali šibenskom kotaru Turci Skradinjani, koji su češće izlazili na plijen. Turska je vlast htjela, da Kninjani i Skradinjani ostanu na djedovini i da je uživaju i nadalje plaćajući običan harač sultanu.[44]) Kad ni jedni ni drugi ne htjedoše to, već se kojekuda rastrkaše, Turci su se uvijek bojali, da im se ti gradovi opet ne otmu. Zato je Mahmudbeg prije svoga svrgnuća nastojao, da izgradi grad Skradin, te je

[41]) Epistola domini Marci Maruli Spalatensis ad Adrianum VI. Pont. Max. de calamitatibus occurrentibus et exhortatio ad communem omnium Christianorum unionem et pacem. — Romae, 1522.
[42]) Arkiv, VIII. 155.
[43]) ib. 155—157.
[44]) ib. 151.

zahtijevao od Dubrovčana, da mu dadu petnaest brodova, koji će iz Neretve prevoziti drvenu građu u Skradin. Taj se poziv Dubrovčana nemilo dojmio. Pišu (3. ožujka 1523.) svome poklisaru Nikoli Sorkočeviću, da Mahmudbega bilo kako odvrati od tog zahtjeva, jer u okolici Skradina ima dosta šuma, a dubrovački bi brodovi mogli na moru stradati od različnih zapadnih i biskajskih brodova. Dubrovčani su, naravski, da svome poklisaru što više olakšaju uspjeh, poslali Mahmudbegu obilne darove.[45]) Ipak se u ožujku pojavi pred Šibenikom sedam turskih brodova sa zahtjevom, da ih puste kroz tijesno do Skradina. Šibenčani toga ne dopustiše, ni onda, kad im je knez saopćio, da mu je naloženo od vijeća desetorice, da ih pusti, ako ih nikako ne bude mogao odvratiti od namjere. Šibenčani i to odbiše govoreći: »republika ne zna, što mi znademo; Turčin ne traži drugo, nego kako će na nas udariti i s kopna i s mora.« Napokon u Mlecima razumješe to, te bi knezu naloženo (10. travnja), da ih nikako ne pusti.[46])

11. Teže je bilo kraljevim podanicima. Ne prođe mnogo vremena, kad eto opet glasova, da susjedni sandžak skuplja u Sinju vojsku, da udari na Klis, kamo već bijaše otpremio jednu tešku lumbardu. Do toga ipak ne dođe, jer se ta osnova u Carigradu nije odobravala. Tada odrede Klišani, da sami napadnu Turke. Knez i kapetan Petar Kružić naumi da otme neki susjedni turski grad, valjda Sinj, koji im je najviše smetao. U srpnju 1523. povede 20 konjanika i 300 pješaka, među kojima je bilo Splićana i Trogirana. Nesreća ga snađe, jer putem nagazi na veliku tursku četu i u sječi izgubi gotovo sve svoje viteške drugove, osim dvanaestorice, a sam dopade rana. Izgubivši tako Kružić ponajbolje svoje drugove, poboja se za svoj grad. Ne nadajući se, da će skoro moći sakupiti novu četu i pribaviti ratnih potrepština, zaište pomoći u mletačkoga

[45]) Truhelka, o. c. 112.
[46]) Arkiv, VIII. 157—158.

OBROVAC

OBROVAC

kneza u Trogiru, veleći mu, da će inače Klis pasti. Iz Trogira mu odgovore, da je mletačka vlada u miru sa sultanom i zato da se ne će miješati u te stvari.[47]) Tako isto Kružić nije dobio pomoći ni od svoga kralja ni od nadvojvode Ferdinanda.

12. Nadvojvoda je najviše pazio na one gradove, koji su bili kao predstraže njegovim zemljama, a malo je mario za one na jugu Velebita, jer mu odande nije prijetila pogibao. Između tih, poslije Klisa, najvažniji je bio grad Ostrovica u sjevernoj Dalmaciji, koji je bio ključ mletačkom posjedu, a straža Krbavi. Kralj ga je u posljednje vrijeme predao na obranu banu Karloviću. U kolovozu g. 1523. osvanu pod Ostrovicom tri turska sandžaka sa 400 pješaka i 60 konjanika, a u prosincu dođe još jedna četa. Izdajom Damjana Klokočića pade Ostrovica Turcima u šake.[48])

Pad Ostrovice rastuži ne samo Hrvate, nego i sav kršćanski svijet, osobito papu Klementa VII., nasljednika Hadrijanova. Kralj Ljudevit morao se braniti, da grad nije pao njegovom krivnjom.

13. Nije bilo sumnje, da će Turci opet pokušati sreću protiv Klisa. Već na početku siječnja 1524. piše ban Karlović republici mletačkoj, da vidi, kako ne može da obrani svojih gradova, pa joj ih nudi, te još javlja, da hercegovački sandžak sprema vojsku, da otme Klis. To isto javiše šibenski i trogirski knezovi.

Papa posla odmah po Tomi Nigeru Klisu u pomoć novaca, praha i hrane. Kralj Ljudevit moli papu, da se i dalje brine za onaj grad, javljajući, da je i sam sa svoje strane učinio, što je mogao, kao što će i unaprijed. Kralj zaklinje i cara Karla i francuskog kralja Franju, da prekinu neprijateljstvo, i u tu svrhu zatraži posredovanje

[47]) ib. 165.—166.

[48]) ib. 169. — Damjan je valjda zet kneza Kožulića (Arkiv, VIII. 74. i 80), i poturči se. Još se i danas u Obrovcu pripovijeda, da su ga vile „zakantale" (t. j. uklele) u Damjanovu kulu (Bulić: Car Dijokleci-jan, str. 67 op. 1.).

papino i engleskoga kralja. I 4. veljače piše papi, da će ga na proljeće Turčin opet napasti i zato ga moli, da izmiri zavađene vladare, kako bi mu što više pomogli. Moli zatim, da ga i sam papa pomogne, jer njegove kraljevine ne bi sada stradale, da nije odbio primirje, što mu ga je Sulejman na početku svog vladanja ponudio, pouzdajući se u pomoć kršćanstva.[49])

Sultan je ipak prvih mjeseci te godine radio, da s Ljudevitom uglavi mir, jer je tada imao neprilika s buntovnim egipatskim namjesnikom Ahmetpašom. Sulejmanovu poslaniku pokvari posao papa Klement VII. i nadvojvoda Ferdinand; ali se zato nije ni s jedne strane dovoljno pobrinulo, da se suzbiju turski napadaji. Tako je opet bila izložena velikoj pogibli sva država, a navlastito Klis.

Hercegovački sandžak Mehmedbeg Mihalbegović bio je ohrabren uspjehom pod Kninom, Skradinom i Ostrovicom. Prkosio je još samo Klis, najjači i posljednji branik kršćanstva na jugu Velebita. Trebalo ga je što prije svladati. Pripreme su bile velike i ozbiljne. Već je u prosincu 1523. sandžak pisao knezovima u Trogiru i Splitu, kako je njegov silni i sretni gospodar odlučio, da se Klis mora osvojiti. Zato je poslao svoga vojvodu s vojskom, da ga podsjedne do njegova dolaska. Da pritom ne bude kakve zapreke, opominje sandžak knezove, neka Klišanima ne daju nikakve pomoći, već da radije potjeraju i one, koji su iz Klisa utekli i potražili utočišta na njihovu zemljištu, osobito u Vranjici. Mlečani, kao saveznici i prijatelji sultanovi, ne smiju ni hranom pomagati Klišane, ako ne će da se na njih obori gnjev silnoga cara. Klis mora da padne prinuđen gladom i neprestano uznemirivan iz druge tvrđe, koja će se protiv njega podignuti i iz koje će ga tući i rušiti.[50]) Šta više zaprijeti splitskom knezu, da će napustiti

[49]) Wenzel, III. 304—305. — Theiner, Mon. Hung. II. 632.
[50]) Arkiv, VIII. 171—172. Tako su Turci na početku 1452. počeli na evropskoj strani Bospora zidati grad, koji je Carigradu imao presjeći vezu, pa da tako lakše padne.

opsadu Klisa i navaliti na Split, ako se njegov vojvoda i najmanje na njega potuži.

Ustrašivši tako Mlečane i dovršivši svoje priprave, otpravi sandžak svoga vojvodu Mustafu, koji s vojskom od 500 konjanika i 1000 pješaka[51]) padne 5. veljače 1524. pod Klis. Čim Mustafa podsjede grad, odmah strogo opomenu splitskog kneza, da mu ne kvari posla, spominjući, da mu je utekao neki zasužnjeni Ugrin, koji je našao zakloništa u mletačkoj kuli kod Solina, i da je doznao, kako Splićani daju svaku pomoć Klisu. Zato mu zaprijeti, da će se utaboriti s one strane rijeke i da će na njega do dolaska sandžakova paziti.[52])

Republika je doduše bila naredila zapovjedniku svoga brodovlja Alvizu da Kanale, da smjesta pohiti u Split na obranu grada; ali ujedno odluči, da pošalje sandžaku lijep dar, samo da raspršì svaku sumnju, koju je imao protiv Mlečana i njihovih knezova u Dalmaciji.[53]) Turci su uza sve to činili štete u splitskom i trogirskom kotaru. Trogirski knez posla protiv njih stratiote, koji uhvate tri Turčina i jednoga ubiju. Kad su opet Turci tražili od splitskoga kneza hrane, a on im se potuži na počinjene štete, odgovore mu, da to on izmišlja, samo da im je ne dade. Građanstvo splitsko nije moglo da podnosi, gledajući, kako Turci otimlju blago i čeljad, pa im se htjelo silom oprijeti i na njih navaliti.[54])

Uza sve to posada se u Klisu hrabro držala preko dva mjeseca. Grad je odmah s početka bio tako opasan, da nitko nije mogao iz njega izaći. Zbog nestašice živeža nasta naskoro velika nevolja. Ne imajući ni hrane ni pića varili su Klišani u octu neko korenje. To im ipak nije smetalo, da srčano odbijaju sve navale i juriše, koji su bili to opasniji, što su Turci imali dvije velike lumbarde, iz kojih su

[51]) Broj nije izvjestan, jer se drugdje kaže, da je bilo 3000 pješaka.
[52]) Arkiv, VIII. 174.
[53]) ib. 174—175.
[54]) ib. 175. i u Wenzela, III. 309.

neprestano pucali na grad s nekog brda sa zapadne strane, koje je nadvisivalo tvrđavu. Čekali su, da stigne još jedna velika lumbarda, a govorilo se, da dolazi ostatak turske vojske sa sandžakom, koji je blizu.[55])

Ban Ivan Karlović zabrinu se na te glasove. I 3. travnja 1524. piše iz Bihaća kranjskomu kapetanu Josipu Lambergu, kako je dočuo, da je kraljev grad Klis u velikoj opasnosti, jer turska vojska na nj udara s velikom spremom, te dodaje: »mi pak videći, kako je grad našega gospodina kralja u opasnosti, ići ćemo s našim službenicima i s malo naših četa zajedno s kaštelanima rečenoga grada onamo, pak ne imajući drugo osim pomoći Boga svemogućega i naših službenika pobrinut ćemo se, da ga izbavimo.[56])

14. Pomoć za oslobođenje Klisa pripremala se baš ozbiljno. Već prije, negoli je turska vojska opasala Klis, ostavio je kapetan Kružić grad i pošao u Senj, da sakupi čete i namakne, što je potrebito za vojevanje. Papa je po Nigeru poslao novaca, praha i hrane. Valjda od te hrane, što je Toma dovozio, dopade nešto u ruke rapskoga kneza, koji je na opomenu republike, pusti slobodnu. Toma htjede da se s hranom i municijom oko 7. travnja iskrca kod Trogira. Pobojavši se trogirski knez turske osvete, uputi Nigera prema Splitu, rekavši mu, da će odatle lakše doprijeti do Klisa.[57])

Kružić je međutim sakupio u Senju oveću četu od 1500 pješaka i 60 konjanika, pa ih ukrca u 40 brodova i s njima otplovi na jug. Nema vijesti, da mu se je i ban pridružio, iako su ga iščekivali, kako je to u Mletke javio trogirski knez. Ploveći Kružić samo po noći, da se tako ukloni svim zaprekama, prispje oko 7. travnja blizu Trogira, a odavle, valjda oko Čiova, nastavi put, i 10. travnja prije

[55]) Arkiv, VIII. 171.—184.
[56]) Thallóczy-Hodinka, o. c. 289.
[57]) Arkiv, VIII. 178.

zore iskrca se kod Solina. Odmah postavi vojsku u bojne redove i pohiti prema Klisu. Iznenada se svom žestinom baci na turski tabor. Zaprepašteni Turci nijesu se mogli snaći. Kružić ih sasvim razbi, mnoge sasiječe ili žive uhvati, dok ostali pobjegoše preko brda i planina. Sve, što je bilo u taboru topova i bojne spreme, zaplijeni.

Pomorski mletački zapovjednik Alviz da Kanale izvijesti sutradan republiku, da je turska vojska brojila 600 konjanika i 6000 pješaka, a Kružićeva oko 70 konjanika i 800 pješaka, između njih 300 puškara. Mletački izvještaji nazivlju tu pobjedu sjajnom (bella) i kažu, da je Kružić junački (valorosamente) potukao Turke, te da je Klis čudom (miracolosamente) spasen, a tim da je i sva Dalmacija oslobođena. Turci su pretrpjeli štete i više, negoli se mislilo, osobito u konjima, a mnogi su ranjenici poslije umirali.[58])

Budući da se govorkalo, da će Turci utvrditi Skradin i opet doći pod Klis, to ga je Kružić sada još jače utvrdio i pojačao mu posadu. U dobri mu čas dođe i ono, što je papa po Nigeru poslao, te sve spremi, da u slučaju potrebe bude Klis pripravan.

15. Ne može se stalno reći, je li sandžak Mehmed-beg bio pod Klisom i gledao poraz svoje vojske. Svakako je taj poraz bio njemu na sramotu. Da se pred Portom opravda, optuži Mlečane, da su pomagali Klišane i Kružića, i da su pustili da se Kružićeva vojska slobodno vozi po moru do Solina. Republika na pritužbe sultanove odgovori (23. srpnja), da su brodovi i vojska bili sakupljeni u Senju i u drugim primorskim kraljevim mjestima, te da su noću na svojim lađama došli i iznenada se iskrcali bez ikakve mletačke pomoći. Da ga pak umiri, izvijesti ga, da je naložila svojim knezovima, neka dadu brašna turskim međašnim zapovjednicima. A šibenskomu knezu naredi, da dopusti turskim brodovima prolaz u Skradin kroz ono tije-

[58]) ib. 178. i 182.

sno. No Senjani su se toliko bili ojunačili, da se dadoše na more na gusarenje i napadanje na Turke. Dočuvši za namjeru onih turskih brodova, odlete im u susret. Kod Zadra se s nekima sukobe i strahovito ih potuku, a jednu lađu uhvate i odvedu je u Senj sa svim, što je bilo u njoj. Radi toga sultan opet okrivi Mlečane, da ne paze na more, koliko treba, iako je republika poslala u tu svrhu tri svoja broda u Dalmaciju. Mlečani se opravdaše (4. studenoga), da su ono Senjani preko noći bez njihova znanja učinili.[59])

Zbog šteta, što su ih Senjani i Klišani sa mletačkim podanicima skupa nanosili Turcima u Dalmaciji, poboja se bivši mletački poslanik u Carigradu Petar Zeno, da se ne izazove rat s Portom. Zeno je poslije uspio kod sandžaka, da javi u Carigrad, kako je samo nešto izagnanika iz mletačkih zemalja dalo pomoć Klišanima.[60]) Republika pak pošalje u Senj poslanika, da od Kružića isposluje izbavljenje nekih zarobljenih turskih trgovaca.[61]) Ona se obrati i papi s molbom, da bi kralj Ljudevit prisilio Senjane na povratak one turske lađe i plijena. Klement VII. to učini za ljubav Mlečanima i 14. studenoga 1524. pisa kralju po njezinoj želji, da ne bi Turci radi toga napali republiku.[62])

16. Mlečani su se ipak u duši radovali Kružićevoj pobjedi pod Klisom, jer je tako nestalo svake opasnosti i za njihov posjed u Dalmaciji, jer su od Turaka stradavala i njihova mjesta. Zadarski knez piše, da je iz okolice Vrane, Novigrada i Nadina odvedeno po prilici 5500 duša. Stoga savjetova svoju vladu, da se na onoj strani podignu još tri tvrđe, a gradovi, koji već stoje, da se što bolje utvrde i opreme: ako se to učini, on se nada, da će se vratiti u svoju domovinu oni stanovnici, koji su pobjegli u Apuliju, Abruce i Marku.[63])

[59]) Ljubić: Ogledalo, II. 122—123.
[60]) Arkiv, VIII. 189 i 195.
[61]) ib. 182.
[62]) Theiner: Mon. Hung. II. 640.
[63]) Mesić, u Radu, XXII. 107—108.

Vijest o porazu turskom pod Klisom mnogo je više obradovala papu. Toma Niger, koji je sa skradinske biskupije bio u to vrijeme (24. kolovoza 1524.) premješten na trogirsku, ode sam da izvijesti papu o oslobođenju Klisa s pomoću, što ju je papa bio poslao.[64])

No najveće veselje i zadovoljstvo nad tim sjajnim uspjehom imali su sami kapetani Kružić i Orlovčić. Oni se 16. svibnja 1524. sastanu u kaštelu grada Senja, te pred plemenitim Ivanom i Pavlom Križanićem, Ivanom Novakovićem, Pavlom Slipčićem i drugima »za ljubav i bratinstvo, ko je meju njima«, sklopiše međusobni nasljedni ugovor: »da ako bi gospodin Bog sudil koga meju njima, ter bi umrl prez ostanka, da on, ki bi od njiju živ ostal, da je on ered i ostanak njegov; da on mori uživati i radovati vsako njegovo iminje i plemenšćinu, i vsako ino blago, gibuće i negibuće, vičnim zakonom, i njega ostanak za njim.«[65])

Kralj Ljudevit, da pokaže svoju ljubav i zahvalnost junačkim oslobiteljima Klisa, darova im poveljom od 9. srpnja 1524. Brezovicu (Berzewcze) u križevačkoj županiji. »S obzirom na vjernost — veli kralj — i pohvalnu službu naših vjernih i vrijednih Grgura Orlovčića de Chovka i Petra Kružića de Kroog, naših senjskih kapetana i kliških kaštelana, koju su oni uvijek, a osobito ove [66]) godine, iskazali, kad je rečena naša kliška tvrđava od Turaka, neprijatelja naše presvete vjere, velikom silom bila opsjednuta, oni su onu tvrđavu svojim trudom, silama i troškom s velikim svojim krvoprolićem oslobodili . . . (darivamo im) naše mjesto Brezovicu u županiji križevačkoj, koja leži u našem slavonskom kraljevstvu . . . a imao ju je svijetli knez pokojni Lovro Iločki, herceg bosanski i sudac našega dvora,

[64]) Farlati: o. c. IV. 413.
[65]) Kukuljević: Acta croat. I. 212—213.
[66]) U povelji stoji „anno superiore"„ što bi značilo „prošle godine", t. j. 1523. Pošto ove godine Klis nije bio oslobođen, to je ili povelja izdana g. 1525., ili se izraz „superiore" ima uzeti u vezi s datiranjem i prevesti „gornje godine", 1524.

ali je to mjesto sa svim svojim pripadnostima pripalo nama zbog smrti i utrnuća nasljedstva istoga hercega Lovre.«[67])

Ali ni Mlečani sa svojim izgovorima, ni kapetani senjski i kliški na svojim junaštvom, nijesu imali mira ni počinka, jer su ih Turci manjim četovanjem i nadalje uznemirivali. Republika posla u Dalmaciju Malatestu Baleona, da pregleda ona mjesta. Od kolovoza do studenoga 1524. on je svršio svoj posao i izvijestio, da se Dalmacija nalazi u takvom stanju, da joj valja odmah priskočiti u pomoć, jer s obzirom na jakost tursku, ne bi bilo mjesta, koje bi za osam dana moglo odoljeti navali. Obišao je Zadar i njegov kotar, Šibenik, Trogir, Split i Omiš. Pregledao je i kulu na Kuku i predložio, da se popravi.[68]) Poslije je i pomorski zapovjednik Alviz da Kanale upozorio mletačku vladu, da čuva Dalmaciju, osobito šibensku luku, jer ako u nju dođe tursko brodovlje, ne samo da će čitava Dalmacija propasti, već će Turci provaliti i u Italiju.[69])

17. Oko Senja bilo je očajnije stanje. Turske čete iz Knina, Skradina i Ostrovice zalijetale se po Krbavi i hrvatskom primorju vrebajući osobito na Senj. Tako 7. veljače 1525., kad se je posljednje pokladne noći plesalo i veselilo, nahrupe Turci Skradinjani na Bag (Karlobag, Scrisium), opljačkaju ga, popale i odvedu u ropstvo do 300 stanovnika, među njima Ivana i Gašpara Perušića, Ivana Posedarskoga i Grgura Banića.[70]) Zatim provale u Vinodol oko Bakra i u Modruše. Narod, što živ uteče, stade bježati u Apuliju, Abruce i Marku ili na Krk i u Istru. Malo dana poslije toga nastade i u Senju strah, jer se pročulo, da se u Cetini sakupilo do 14.000 turskih konjanika, a opazilo se i nekoliko turskih brodova. Iz Senja se obrate k mle-

[67]) Starine, V. 216—217. — Vjesnik Arhiva, g. 1905., str. 180—182, gdje je povelja datirana danom 13. studenoga.
[68]) Ljubić: Com. et relat. I. 184—191.
[69]) id. ib. 168—169.
[70]) Arkiv, VIII. 196—197. — Farlati, o. c. IV. 226.

tačkom providuru u Krk za pomoć, a on im odgovori, da im je ne može poslati, već da će pisati u Mletke, a međutim neka se sami brane što bolje mogu. Senju je ipak došla pomoć s druge strane. Hrabri i neumorni Kružić dovede između 11. i 18. travnja 1525. do 800 junačke momčadi od kliških strana i tim ukloni od Senja svaku opasnost.[71])

18. S velikim je žrtvama Kružić sakupio ovu četu. U Klisu se morao boriti sa silnim teškoćama. Već u ožujku govorilo se, da će se Turci vratiti pod Klis, a stanje je u gradu bilo upravo očajno. U njemu je bilo malo ljudi, još manje hrane i drugih potrepština tako, da je bio u očitoj pogibli. Uzdržavao se samo onim, što mu je papa slao, iako to nije bilo dosta, jer je i sam papa bio upleten u razmirice kršćanskih vladara. Od kralja Ljudevita pogotovu nije bilo pomoći. On je doduše isplaćivao klišku posadu, ali nevaljanim i nevrijednim novcem, koji nije nitko primao. Ban Karlović bio se već u kolovozu 1524. odrekao banske časti, pa i od njega nikakve pomoći.

U toj nevolji bili su Klišani otpremili papi jednog poslanika, da traži pomoć, a on ga otpravi u Mletke, i tako ne dobiše pomoći ni od koga. Sada se (11. travnja 1525.) obrati Kružić sa svim kliškim pučanstvom papi za pomoć, spominjući mu neuspjeh prijašnjeg poslanika i javljajući, da će Turčin osvojiti Klis, a da mača ne izvuče, ako se brzo ne pomogne, jer vojnici bježe iz grada. Istoga dana pišu papi kapetani kliške pješadije Franjo Sabessi i Grgur Nagi, da se moraju hraniti miševima i konjskim mesom, te mu opet šalju poslanika, a Kružić i Orlovčić preporuče ga papi pismom od 19. travnja iz Senja.

Pod kraj travnja znalo se u Budimu, da će Kružić ići sam papi u Rim, da zamoli pomoć. To je valjda sada i učinio. U pismu od 5. listopada 1525. spominje papi, kako mu je, kad je nedavno bio u Rimu, javio slabo stanje vojnika i pučanstva u Klisu. Vojnici da su se bili razbježali,

[71]) Arkiv, VIII. 200—201.

a on ih je velikom mukom vratio, obećavajući im papinu pomoć.[72])

Ne mogavši papa sam učiniti prema ovom pozivu obrati se kralju, neka u potrebi priskoči Klisu. Ljudevit, znajući svoju nemoć, zamoli nešto poslije papu, da ga sasvim riješi brige za taj grad, jer ne može snositi terete svega gotovo kršćanstva.[73])

Orlovčić i Kružić bili su ipak upućeni jedino na papinu pomoć. Ta je bila neredovita i nedovoljna za sve gradove, za koje su se oni morali brinuti, pa se zato nije moglo dnevnim potrebama doskočiti. Nema sumnje, da su oba kapetana i od svog siromaštva dosta trošila za vojničke plaće. Ima jedan njihov račun od 5100 for., što su potrošili za vrijeme opsade i oslobođenja Klisa.[74]) Kad bi pak stigla koja pripomoć iz Rima, oni su najprije naplaćivali svoje troškove. To je dalo povoda zlim i neupućenim jezicima i zavidnicima, da su pred papom obijedili senjske i kliške kapetane, kao da poslano žito i novac pridržavaju za sebe, a ne dijele ga među one, kojima je bio namijenjen. Tim je osvadama povjerovao i nuncij Burgio i javio ih papi. Klement VII. naloži svome poslaniku u Mlecima, a kralj Ljudevit svome poslaniku, da istraže, što je učinjeno sa žitom, što ga je bio poslao papa Hadrijan. A papa šalje svog čovjeka, da pazi, kako će se upotrijebiti ona pomoć, koju je Klisu poslao.[75])

19. Ako se kralj Ljudevit tužio na svoj teret, još više se je mogao tužiti Kružić, a s njim i svi hrvatski knezovi. Turci su poglavito išli za tim, da se dokopaju kraljevskih gradova, u prvom redu Jajca i Klisa, u kojima nije bilo nikada dovoljno hrane, jer su se mogli samo od vremena do

[72]) Ljubić: Com. et relat. II. 16.. — Theiner: Mon. Hung. II. 649, 650, 656.

[73]) Pray, Ep. I. 174— i 177. — Theiner: Mon. Hung. II. 655, 656, 739. Kod Mesića u Radu XXII. 69.

[74]) Thalloczy-Hodinka, o. c. 510.

[75]) Theiner: Mon. Hung. II. 739.

vremena s velikim naporom i teškim žrtvama opskrbiti. God. 1525. navali silna vojska od 20.000 ljudi na Jajce. Šakom svojih junaka zadrža ih Petar Keglević, dok mu ne stigne pomoć i hrana. Knez Krsto Frankopan ponudi se, da će ga opskrbiti. Njemu se pridruže osim banova Franje Baćana i Ivana Taha, knez Ivan Zrinjski, Petar Kružić i Grgur Orlovčić. Najvažniju zadaću, da se kroz tursku vojsku unese zaira u grad, povjeri Krsto Kružiću. I 11. lipnja ostavi Krsto jedan dio svojih četa u taboru i pođe prema Jajcu razvrstavši čete u obliku polumjeseca. Tim je htio Turke prisiliti na bitku, da među tim unese živež u grad. Živežna kolona bila je vrlo dugačka sa teretom pričvršćenim o drvena sedla. Pod Kružićevim vodstvom pođe ona južnim smjerom od grada. Nato se uskomeša turski tabor i žestoko navali na Frankopana. Tri se je sata kneževa vojska borila i odbijala Turke i napokon ih baci natrag. Za to vrijeme Kružić, s pomoću građana, uđe u grad, predade živež i bojni pribor, te se sretno vrati Frankopanu, koji ga dočeka s izvanrednim veseljem.[76])

Zbog toga Kružićeva junačkog i nečuvenog djela, bio je Husrevbeg dignut iz Bosne. Kralj Ljudevit darova Krsti Frankopanu grad Senj u ime zasluga pod Jajcem. No tu darovštinu spriječiše velikaši, a jamačno i senjski kapetani. To će biti uzrok potonjoj mržnji između Frankopana i Kružića.

20. Goleme žrtve, što su ih Hrvati prinosili za spasenje domovine i kraljevstva, nijesu mogle da kralja Ljudevita prenu. Zato oni odlučiše, da ga najozbiljnije podsjete njegove dužnosti i posljedicâ njegove nemarnosti. Poslaše mu poslanstvo, o kojemu sam kralj piše banu Franji Baćanu (15. prosinca 1525.): »Ovih dana poslaše nam knezovi i ostaci plemstva (reliquiae nobilium) kraljevine naše Hrvatske svoje poslanike, od kojih smo doznali, da se

[76]) Istvanffy: Reg. Hung. Hist. 72.

oni namjeravaju s Turčinom nagoditi, ako im mi već jednom ne pomognemo u njihovoj krajnjoj nevolji.«[77])

Papin poslanik Burgio više se je poplašio te grožnje Hrvata, negoli kralj, jer — veli Burgio — njihovim poslanicima ovdje daju samo lijepih riječi i obećanja, a ništa se ozbiljno ne čini. Na molbe Hrvata, da im se pomogne, nije kralj drugo znao ni mogao da odgovori, nego da se ustrpe. No Turčin nije htio da se ustrpi. On ih ni za čas ne pušta na miru, već robi i pali i otima gradove. »Ako ima — piše Mesić — igdje u povijesti narodâ uzoritih primjera ustrajnosti i volje spremne za sve žrtve, da se samo nekako spasi opstanak narodni, to su doista Hrvati ovih vremena zavrijedili, da budu stavljeni među primjere te vrsti.«[78])

Hrvati su ipak svoju prijetnju dijelom izveli, ali ne ugovaranjem s Turčinom, od kojega je poslanik bio k njima došao, već s nadvojvodom Ferdinandom. Hrvatski se staleži 25. siječnja 1526. sakupiše na sabor u Križevcima i zaključiše, »da su oni doduše preporučeni njegovu veličanstvu (Ljudevitu); ali pošto ih njegovo veličanstvo ne će da zaštićuje, to im je slobodno tražiti drugoga gospodara, koji će ih braniti.« Kad je ipak došlo do toga, da se odluči, komu da se dadu pod zaštitu, razdvojiše se na dvije strane. Krsto Frankopan, koji je toliko godina bio u službi cara Maksimilijana, preporuči zaštitu cara Karla i brata mu nadvojvode Ferdinanda. Ivan Karlović, prijatelj mletački, predlagao je zaštitu mletačke republike.[79]) I ako se nije ništa konačno odlučilo, ipak je Ferdinandova struja nadjačala i on u Hrvatskoj postade faktičnim gospodarom. Govorilo se pače, da bi se Ferdinand mogao proglasiti kraljem Bosne, zato, što Bosna pripada Hrvatskoj.

Ferdinandova spremnost za obranu hrvatske krajine postala je sumnjiva papinim zastupnicima na njegovu i Ljudevitovu dvoru, jer su razumjeli, da je njemu više do

[77]) Kukuljević: Jura regni D. C. S. I. 276.
[78]) Rad, XXII. 155.
[79]) Mesić: Život N. Zrinjskoga, 28.

toga, da postane gospodarom Hrvatske, negoli da je brani od Turčina. Sam papa, izviješten u tom smislu, prigovori Ferdinandu, da mu namjere nijesu čiste. Kralj Ljudevit nije vidio, kuda Ferdinand smjera, te je rado dočekao svaku njegovu pomoć.[80])

Ferdinand u to ime odluči, da će za godinu dana držati na hrvatskoj međi neki broj vojske, a 27. ožujka imenova Nikolu Jurišića, Zadranina, vrhovnim kapetanom vojske protiv Turaka.

Tako su se Hrvati brinuli za obranu svoje zemlje, jer više nije bilo nikakve sumnje, da se Sulejman s velikom silom sprema protiv Ljudevita i njegovih zemalja. U Ugarskoj su se opet velikaši i plemići cjepkali, ne misleći na zajedničkog neprijatelja. Nuncij Burgio ovako opisuje stanje u Ugarskoj: »Kralj Ljudevit u takovu je uboštvu, da često nemaju što da mu dadu jesti. Velikaši su nesložni, a plemstvo je pocjepkano. No sve da su i složni, što bi mogli učiniti, kada za rat nema nikakvih priprava?« Bio se doduše o Jurjevdanu 1526. sakupio sabor, ali se na njemu najmanje o ratu raspravljalo.

21. U ožujku 1526. pojavili se oko Senja Turci, pa je kotar bio u strahu, jer su kapetani otišli u Ugarsku, a grad ostao bez zapovjednika. U to je doba Kružić bio u Budimu. Po svoj prilici išao je onamo, da traži isplatu za senjsku posadu.[81]) Poslije sabora bio je Kružić poslan, da čuva povjereni mu Klis, dok je za Orlovčića bilo odlučeno, da mu se Senj oduzme.[82]) U Klisu je međutim boravio papin komesar Leonardo Kresius (Cressius). Papa je poslao u Klis različne vrste topova, praha, druge municije i žita za obranu grada i njegovih čuvara. Leonardo, koji je bio određen, da to dopremi, javi papi, da su neki zlotvori razgrabili neke poslane stvari i sakrili ih na veliku štetu i

[80]) Theiner: Mon. Hung. II. 661, 665, 671, 759, 766 po Mesiću u Radu, XXII. 169.
[81]) Arkiv, VIII. 231 i 235.
[82]) Mesić, u Radu XXII. 176.

opasnost Klisa. Zato papa pozva (7. travnja 1526.) otimače, da oteto vrate.[83])

Zašto je Kružić bio poslan u Klis, i zašto su Orlovčića htjeli dignuti iz Senja? Tomu je bez sumnje bio uzrok neki oštar sukob, koji je nastao između senjskog biskupa Jožefića i senjskih kapetana. Čini se, da su tome dali povoda knezovi Bernardin i Krsto Frankopani. Ovi su uvijek nastojali, da obnove svoje staro gospodstvo nad Senjom, te su svaku zgodu upotrijebili, da ga opet dobiju. I poslije zaslužene slave kod Jajca bila im se nàdâla lijepa prilika, ali velikaši, a osobito senjsko građanstvo s kapetanima Kružićem i Orlovčićem, tome se opriješe. Zato se Frankopani počeše mrziti s Kružićem. Kad je 13. lipnja 1526. krenuo iz Senja brodom neki senjski kanonik i senjski kancelar, da odvedu u Klis nekoliko topova, osam mjera praha i 800 dukata, uhvate ih kod Raba ljudi Bernardinovi i odvedu brod u Bakar, gdje sve iz njega iskrcaju.[84]) Tim su gornji odnosi postali još napetiji.

Uz Frankopane je vjerojatno pristajao i senjski biskup Franjo Jožefić. S nepoznatih razloga senjski kapetani preoteše imanje i dohotke biskupove. Kad ih biskup nije mogao sklonuti na povratak, udari ih crkvenim prokletstvom. Nato oni oružanom silom provale u crkvu, i jedva se biskup spase od smrti. Zato biskup izopći kapetane i sav grad. U Senju nastaje sve zlo: opskrbe nikakve, žita dobiti ni za novac, misa se ne služi, zvona ne zvone, — a ni mrtvi se ne pokapaju na posvećenom mjestu. Senjani se tuže papi, da žive bez sakramenata, bez crkve, bez službe Božje, kao Turci, a ni oni ni čitava biskupija nijesu dali povoda razmiricama s kapetanima. Papa pisa biskupu, da ne kazni svih radi krivnje nekolicine, a zatim se obrati nadbiskupu Szalkanu, neka isposluje od kapetana zadovoljštinu i neka

[83]) Theiner: Mon. Slav. Merid. I. 591—592.
[84]) Arkiv, VIII. 236.

povrate kmetove i prihode biskupove, te neka nastoji da ih izmiri. [85])

22. Žalosne takove vijesti iz tih krajeva i u to doba teško su zabrinule Klementa VII. Već u ožujku znalo se, da se sultan sprema da osvoji Ugarsku i da će sam krenuti na Budim. Turci su imali da utvrde i Skradin i da sagrade debele zidine oko grada, da kola mogu naokolo proći, te da dotjeraju mnogo topova. Kralj se odmah obrati republici za novčanu pomoć. Molbu ponovi u lipnju, s riječima, da se od nje najviše nada. I papu zamoli za pomoć.[86])

Kraljeva su zapomaganja bila bezuspješna, a i kasna. Upravo, kad se u Ugarskoj sastao sabor, podiže se (23. travnja) iz Carigrada silna vojska od 100.000 ljudi i 300 topova, koja se putem još i množila. Osvojivši (27. srpnja) Petrovaradin, kamo stiže i Husrevbeg, nanovo sandžak bosanski, sa svojim četama, prijeđe vojska Dravu i udari prema Ugarskoj.

Sultanovoj vojsci pođe u susret mladi kralj Ljudevit i utabori se na Muhačkom polju s nekih 20.000 ljudi. Kraljeva se vojska bila nešto uvećala dolaskom nekih hrvatskih velikaša i plemića, među kojima je bio i senjski biskup Jožefić i senjski kapetan Orlovčić. Većina hrvatske gospode nije bila stigla, jer su u dogovoru s nadvojvodom Ferdinandom ostali u svojoj zemlji, da je skupa sa vrhovnim kapetanom Nikolom Jurišićem brane. I Kružić ostade na obranu Senja i Klisa. Od ugarske gospode nije bio došao najglavniji, vojvoda Ivan Zapoljski. Knez Krsto Frankopan bio se tek vratio iz Speiera, gdje se obavezao, da će nadvojvodi Ferdinandu vjerno služiti. Knez odmah poče da se sprema i poruči kralju, da ne zameće bitke prije njegova dolaska, a kad stigne, da će vidjeti, mogu li se kršćani s Turcima ogledati, i predoči kralju, da stavlja na kocku

[85]) ib. 237. — Starine, V. 270. — Farlati, o. c. IV. 134—135.
[86]) Theiner: Mon. Slav. Merid. I. 593—594.

i svoju glavu i čitavo kraljevstvo, ako se upusti u boj s malom, neurednom svojom vojskom. U kraljevskom vijeću svjetovao je i kancelar Brodarić, da se počeka Frankopan i Zapoljski. Obijesna ugarska gospoda odgovore: bila bi kralju i nama velika sramota, kad bi se reklo, da ugarska gospoda nijesu imala srca, da se s Turčinom ogledaju bez kneza Krste. Ako počekamo Krstu i tada razbijemo tursku silu, sva će slava ići Frankopanu, a ne kralju i Ugrima.[87]) Bilo je zaključeno, da se ne čeka.

Bitka na Muhačkom polju 29. kolovoza 1526. svršila je strašnim porazom kršćanske vojske. Pogibe do 20.000 junaka, cvijet plemstva i mnoštvo biskupa. Ondje nađe smrt i senjski kapetan Grgur Orlovčić.[88]) U bijegu zaglavi i sam kralj, nesretni Ljudevit. Glavniju ulogu na turskoj strani vodio je Husrevbeg.

Slavodobitni Sulejman krene s vojskom naprijed i 10. rujna utabori se pod zidinama prijestolnog Budima, u koji uđe bez otpora. Spalivši grad i oplijenivši kraljevsku palaču, vrati se natrag i 12. listopada ostavi tužnu i satrtu kraljevu zemlju.

[87]) Arkiv, VIII. 248.

[88]) Vjesnik Arkiva, g. 1905. str. 243. — Vramec: Kronika, str. 55. pogrešno Juraj, mjesto Grgur. — Istvanffy, o. c. 87.

GLAVA III.

(1527—1531)

1. Izbor Ferdinanda Habzburgovca. — 2. Kružić pristaje uz Ferdinanda. — 3. Kružić i Frankopani. — 4. Pad Obrovca. — 5. Uvlačenje Nijemaca u Hrvatsku. — 6. Hrvati nezadovoljni. — 7. Ferdinandovi uspjesi. — 8. Kružić dobiva Lupoglav; Kraljev poslanik u Dubrovnik. — 9. Stanje u Senju. — 10. Pad Jajca. — 11. Zapoljski prima Ugarsku od sultana. — 12. Kružić se tuži na kralja. — 13. Zemlja strada zbog nehaja kraljeva. — 14. Kružić se odriče senjske kapetanije. — 15. Okršaj s Mlečanima i s Turcima na moru. — 16. Tužbe Kružićeve kralju. — 17. Opsada Beča. — 18. Kružić traži pomoć od kralja. — 19. Kružić u Slavoniji. — 20. Nikola Zrinjski plaća Turcima harač. — 21. Muratbeg Šibenčanin. — 22. Turci opsjedaju Klis. — 23. Senjani napadaju na Obrovac. — 24. Kružić iz Klisa javlja nevoljno stanje grada. — 25. Turci navaljuju na Klis i Poljica. — 26. Stanje u Slavoniji i Ugarskoj. — 27. Ferdinand radi o miru. — 28. Kružić moli pomoć u pape i kralja. — 29. Primirje između Ferdinanda i Zapoljskoga. — 30. Turci neprijateljski postupaju. — 31. Turci grade utvrdu u Solinu. — 32. Turci prijete Senju. — 33. Kružić snuje, da razori solinsku utvrdu. — 34. Kružić gradi kapelu na Trsatu.

1. Smrću Ljudevitovom osta ispražnjeno ugarsko-hrvatsko prijestolje, jer poginuli kralj nije sa svojom ženom Marijom, sestrom Ferdinanda Habzburgovca, imao

poroda. Ta je okolnost, čineći muhačku katastrofu još većom, dala povoda bijesnim stranačkim borbama između narodne i dvorske stranke. Narodna stranka, kojoj je na čelu bio Ivan Zapoljski i Stjepan Verböczy, nastoji, da se provede saborski zaključak od god. 1505., kojim je bio svaki stranac isključen od ugarsko-hrvatskog prijestolja, dok je dvorska baš u inozemstvu tražila vladara i pomoć. Kuća Habzburška, protiv koje je onaj zaključak bio uperen, tražila je ugarsko-hrvatsko prijestolje na osnovi već stvorenih ugovora god. 1463., 1491., 1506. i 1515. s prijašnjim vladarima.

Hrvati su smatrali, da je sada prestao svaki njihov odnos s Ugarskom, te da po volji mogu birati kralja. Sultan ih pozva, da se njemu predadu, obećavajući, da će im ostati djedovina, pa da ne će biti povrijeđeni njihovi običaji, vjera i sloboda; njihove će kmetove osloboditi na 10 godina od svake daće. Pri tom se je sultan pozivao na to, što u svojoj vlasti ima već mnoge kršćanske zemlje, kojima je ostavio staru vjeru i običaje. Hrvate on ne će siliti, da ratuju s drugim kršćanima.[1]) Mlečani su nutkali hrvatske staleže, da se proglase slobodnom državom i uzmu svog vladara, pa da stupe s njima u savez, a oni će ih pomagati i braniti.[2])

Većina je hrvatskih staleža bila već otprije u vezi s habzburškim nadvojvodom Ferdinandom, dok je slavonsko plemstvo pristajalo uz vojvodu Ivana Zapoljskoga. Zbog te nesloge nijesu se slavonski staleži na saboru u Koprivnici (23. rujna 1526.) ni bavili izborom novoga kralja, već su imenovali Krstu Frankopana »braniteljem i zaštitnikom kraljevine.«

Dok su tako u Hrvatskoj i Slavoniji bili u nezvjesnosti, dotle većina ugarskih staleža, pristaša narodne stranke, na nagovor Verböczyjev izabra (10. studenoga 1526.) Ivana Zapoljskoga i sutradan ga okruni za kralja. Senjski biskup

[1]) Šišić: Acta com. I. 97—99.
[2]) Ljubić: Ogledalo, II. 128, 129.

Jožefić odmah ode u Mletke, pak k papi Klementu VII. i k francuskom kralju Franji, da javi izbor Zapoljskoga.[3]) U prosincu već se nalazio u Mlecima.[4]) Uz Zapoljskoga pristade i zagrebački biskup Šimun Erdedi i knez Krsto Frankopan. Razlog, što je Krsto ostavio Ferdinanda, ima se tražiti u tome, što se je od Zapoljskoga više nadao negoli od Ferdinanda, da će mu dati Senj.[5]) Krsto piše iz Koprivnice 29. rujna prijatelju Dandolu u Mletke, da se nadvojvoda sprema zauzeti kraljevstvo oružanom silom, ali »da jednim glasom govore sva gospoda, plemići i puk, da se vole pokoriti Turcima, negoli biti pod Nijemcima.«[6]) Isthvanffi[7]) pak veli, da se je Krsto odmetnuo, jer mu Ferdinand nije isplatio plaće i s drugih većih razloga, kojih ne spominje.

Međutim i Ferdinand uze da radi za svoju stvar. Tako ga 23. listopada 1526. izabraše Česi za kralja, a 16. prosinca proglasi ga u Požunu dio ugarskih velikaša ugarskim kraljem. Nato se sastade u Cetinu i hrvatski sabor, gdje 1. siječnja 1527. bi jednoglasno izabran i hrvatskim kraljem. Ferdinand se po svojim poslanicima između ostaloga obaveže, da će u Hrvatskoj držati 1000 konjanika i 200 pješaka, i to tako, da će 200 pješaka i 200 konjanika voditi njegov vrhovni kapetan, a ostalih 800 konjanika da će porazdijeliti među velikaše prema njihovoj potrebi, da će potreban dio vojske držati na međi Kranjske prema Hrvatskoj, i da će sve tvrđave i utvrde u Hrvatskoj pregledati i opskrbiti.[8]) Poslanici su još predložili kralju, koliku bi posadu morao staviti u gradove senjske kapetanije i u Klis. Za Klis predlažu 80 puškara, za Senj 60, Otočac 28, Starigrad 12, a osim toga za sve gradove po 50 ko-

[3]) Arkiv, XII. 258.
[4]) Arkiv, VIII. 256.
[5]) Starine, XV. 183; Arkiv, XII. 262.
[6]) Starine, XV. 182.
[7]) O. c. 96.
[8]) Šišić: Acta com. I. 54—55.

njanika.[9]) Na saboru je bilo govora i o obrani od Zapoljinaca, te se Ferdinandu javlja (3. siječnja): »Mi se ne bojimo samoga Krste Frankopana, jer smo mu posve ravni; ali ako Krsti pomogne vojvoda Ivan Zapoljski, onda ćemo postradati. Zato molimo V. V., da nam što prije pošalje oveći broj vojnika i bojnih sprava. Jednako molimo, da nam V. V. u roku od 10 dana pošalje tromjesečnu plaću za onih 800 konjanika, što ćemo ih mi sami unovačiti i uzdržavati; inače nam zbog oskudice novca ne će biti moguće da štogod učinimo u obranu našu i ove kraljevine.« Staleži još mole kralja, da imenuje Nikolu Jurišića svojim namjesnikom u Hrvatskoj.[10])

Na ustuk ovome izboru sakupe se slavonski velikaši 6. siječnja 1527. u Dubravi i ondje proglase Zapoljskoga svojim kraljem. Tako se uz dva kralja nađu u Hrvatskoj i dva bana: Krsto Frankopan u ime Zapoljskoga, a Franjo Baćan u ime Ferdinanda. »Našu domovinu nije mogla stići veća nesreća, nego što su joj se sinovi sada upravo razdvojili. Složnom snagom i pod upravom vojevode, kao što je bio Krsto Frankopan, bili bi oni bez sumnje svoju zemlju sačuvali od većih gubitaka; ovako pak razdvojeni sami su se među sobom trli i jadnoj su zemlji nekoliko godina mnogo vaja zadavali, kao da nije nesretnica i onako od vanjskog neprijatelja dosta trpjela. Budući tako Hrvati sami među sobom nesložni i slabeći se u međusobnoj borbi, a novi njihov kralj radeći prije svega o tom, kako da nadvlada svoga protivnika, Ivana Zapoljskoga, ostade hrvatska zemlja još i nadalje lišena čestite obrane od Turaka.«[11]) Zapoljski i njegovi privrženici oslanjali su se na Turke i zato su se uklanjali svakomu sukobu s njima, pa je stoga sva skrb za obranu pala na Ferdinanda i njegove pristaše.

[9]) ib. 65.
[10]) ib. 55—56.
[11]) Mesić: Život N. Zrinjskoga, 30.

Položaj Zapoljskoga bio je i na Zapadu povoljniji, negoli Ferdinandov. Mletačka republika, koja se je bila združila s papom i Francuskom protiv Ferdinandova brata cara Karla V., veselo je primila vijest o izboru Zapoljskoga, jer se je bojala za svoj posjed u Dalmaciji, ako bi Ferdinand postao ugarsko-hrvatskim kraljem. Osobito je uz Zapoljskoga pristao francuski kralj Franjo I., zakleti dušmanin habzburške kuće. Engleska i Poljska također su radije gledale na prijestolju Zapoljskoga, negoli Ferdinanda.

Habzburška kuća bila je u ono doba vrlo moćna i zbog toga probudila zavist kod svojih takmaca. Habzburgovci su dobili velike zemlje i države ne mačem, već ženidbom. Car Maksimilijan oženio se Marijom, kćerju Karla Smjeloga, i po njoj stekao golemu baštinu. Francuski kralj Ljudevit XI. bio je u rodu s Karlom, pa je to vjenčanje izazvalo neprijateljstvo između Francuske i Habzburgovaca. Marija umre g. 1482. ostavivši kćer Margaretu i sina Filipa Lijepoga, koji po majci postade nasljednikom gospodstva burgundskog u Nizozemskoj. Osim toga Maksimilijan oženi sina Filipa Ivanom, kćerju aragonskog kralja Ferdinanda i kraljice Izabele kastilske. Izabela ostavi svojoj kćeri Ivani i njezinu mužu Filipu Kastiliju. Filip je sa Ivanom imao dva sina: Karla i Ferdinanda i kćer Mariju. Poslije smrti kralja Ferdinanda Katoličkoga, Karlo dobije Napulj i polovicu Španjolske, a kao praunuk Karla Smjeloga baštinio je Nizozemsku i grofoviju Burgundiju. Kako su uz to bili pomrli svi potomci tirolske habzburške loze, to je Maksimilijan, odnosno unuk mu Karlo, dobio i austrijske zemlje. Karlova sestra Marija udade se za ugarsko-hrvatskoga kralja Ljudevita, a brat mu Ferdinand vjenčao se s Ljudevitovom sestrom Anom.

Po tim su se ženidbenim vezama Habzburgovci uzdigli do zavidne visine. Kad je pak poslije Maksimilijanove smrti ostalo ispražnjeno carsko prijestolje, izbornici su za cara izabrali Karla V.

Francuski interesi kosili su se s habzburgovskima u svima zapadnim naslijeđenim zemljama i iz toga je nastalo neprijateljstvo. Francuski kralj Franjo I. (1515—1547) osobito je planuo osvetom, kad mu je Karlo V. oteo carsko prijestolje, za koje se je protiv njega natjecao. Franjo ustade sada protiv Karla i brata mu Ferdinanda, koji je imao da postane ugarsko-hrvatskim kraljem.

2. Kružić je poslije smrti Orlovčićeve ostao sam kapetan Senja i Klisa. U metežu i vrtlogu, što je zatim nastao u državi, Kružić se je odmah snašao i priključio se Ferdinandu.

Već 30. rujna 1526. vidimo Kružića s banom Baćanom u Varaždinu, odakle ban piše nadvojvodi, kako mu Kružić poručuje da bez nadvojvodine pomoći ne može čuvati gradova, koji su mu povjereni. Zato ga moli, da mu pošalje novaca i vojnika, jer će nadvojvodine zemlje mnogo pretrpjeti, ako oni gradovi propadnu. Kružić bi bio sam došao Ferdinandu, ali mu ban nije dopustio, već ga je poslao da čuva gradove od većega zla.[12]) Iz Varaždina piše istoga dana sam Kružić nadvojvodi, da mu je otpremio svoga službenika Andriju, koji će mu razložiti potrebe međašnih gradova, što su u kraljevini Dalmaciji i Hrvatskoj, u kojima on služi po blagohotnosti pokojnoga kralja Ljudevita, te moli Ferdinanda, da sasluša poslanika.[13]) Nekoliko dana zatim (20. listopada) opet piše Ferdinandu, kako je doznao po Nikoli Jurišiću za njegovu odluku, da će naime braniti nevoljno hrvatsko kraljevstvo, skoro rastrgnuto, i podvrći ga pod svoju vlast. Kao što je Kružić prije nekoliko dana po svom službeniku, tako se sada sam predaje sa gradovima njemu povjerenim i obećava, da će mu

[12]) Mon. Habs. I. 21.

[13]) ib. I. 22. — Andrija je u ime Kružićevo išao pred Ferdinanda u Haniburg i predao mu pismenu spomenicu, kako je kralj Ljudevit držao 250 pješaka u Senju, Klisu i drugim gradovima; da je Kružić imao plaću od 7000 for., od kojih je uzdržavao 100 pješaka i 100 konjanika. Ovo je Andrija iz Požuna 16. studenoga opet napomenuo Ferdinandu (Thalloczy-Hodinka, o. c. 579).

biti uvijek vjeran. Primjećuje još, da je gradove već odavna držao na svoj trošak, te moli pomoć za Senj, Otočac i Klis. Napokon mu javlja, da mu Frankopani nijesu skloni, jer brani gradove, koje bi oni htjeli uzeti.[14]) Kružić je, kao i ostali Hrvati, već otprije bio u doticaju s Ferdinandom, a jamačno se je sada nadao, da će mu u tim burnim vremenima Ferdinand dati veće i brže pomoći za obranu povjerenih mu gradova. Odmah nakon muhačkog poraza bio je ban Franjo Baćan poslao papi u Rim poslanika, da ište pomoć osobito za Jajce i Klis; ali 14. siječnja 1527. dobio je odgovor, da papa potrebuje i sam tuđe pomoći.[15])

Petar je poslušao bana i pošao u Senj, da čuva grad od svakog iznenađenja. Ban izvješćuje 21. prosinca Ferdinanda, da je pisao senjskom kapetanu, neka nikako ne daje Senja u ruke kneza Krste Frankopana, već neka ga čuva za Ferdinanda, nadajući se svakoj nadvojvodinoj milosti. On ne zna, što će Kružić učiniti, ali sigurno znade, da Kružić mrzi Krstu.[16]) Od istog je dana i drugo banovo pismo, u kome moli od Ferdinanda novaca, javljajući mu, da je Zapoljski darovao Krsti Frankopanu gradove Senj i Bihać. »Ako se ovdje ukorijeni Krsto, bit će teže raditi s njim«, jer tko drži Bihać, tome se moraju pokoravati staleži kraljevine Hrvatske. Zato neka Ferdinand stavi svoju posadu u Bihać, da ne padne u ruke Krsti ili Turcima. Za Senj nema tolike pogibli, jer taj grad čuva kapetan Petar Kružić, koji je neprijatelj Krstin.[17])

3. Poslanici Ferdinandovi na saboru u Cetinu pozvaše k sebi Kružića, da se s njima dogovori za opskrbu hrvatskih gradova. Kružić nije došao, već im je poslao pouzdana svećenika (po svoj prilici senjskoga potkapetana popa Marka Marulića) ispričavši se, što u to opasno vrijeme ne može na put, a to najviše zbog kneza Krste Frankopana. Ovaj

[14]) Thalloczy-Hodinka, o. c. 572.

[15]) Istvanffy: o. c. 89.

[16]) Šišić: Acta com. I. 41.

[17]) Thálloczy-Hodinka: o. c. 574. — Ovo pismo pada u g. 1526.

je naime s ocem Bernardinom bio zakrčio sve prolaze u Hrvatskoj, da ne može nitko od Ferdinandovih pristalica proći. Još im javlja Kružić, neka se Ferdinand i oni u njega pouzdaju: on ne će ni jednoga mjesta ni Zapoljskomu ni Krsti predati, već će vjerno stajati uz Ferdinanda, a neka se Ferdinand pobrine, da steče krunu ugarsku. Unatoč toj poruci poslanici ga opet pozovu, nadajući se, da ovog puta ne će ostati kod kuće.[18]) No knez Bernardin uhvati Kružićeva poklisara, kad se je ovaj vraćao. Radi toga poslanici savjetovaše Ferdinanda, da je bolje, ako naredi ili ovlasti kapetana tršćanskoga Nikolu Raubera, ili riječkoga Ivana Apfalterera, da s Kružićem ugovore, kako bi se predobila i plaćala mjesta ondje. Završuju ovim riječima: »ne sumnjamo, da će Vašemu Veličanstvu spomenuti kapetan grada Senja biti sasvim pokoran i odan.«[19])

Poslanici se nijesu prevarili. Poslije cetinskog izbora Kružić je sasvim prionuo uz Ferdinanda i vjerno mu služio. Poznati senjski biskup Jožefić, pristaša i poslanik Zapoljskoga, na povratku iz Italije (20. veljače 1527.) nije smio radi Kružića da dođe u Senj, već se iskrca u Novom, gdje ga u malo ne zarobi riječki kapetan, a zatim pobježe u Ugarsku, odakle je pisao (10. ožujka) knezu Krsti: »znaj, vaša milosti, da sam to slišal i po listih prijatelj razumil v Rimi još, a navlastito u Benetcih, da bi me volili Nimci uhititi, nego pašu bosanskoga.«[20]) Malo zatim, kad je Kružić u svibnju bio u Klisu opsjednut od Turaka, naredi popu Marku Maruliću,[21]) Pavlu Vugrinoviću i Ivanu Gusiću, svojim potkapetanima u Senju, da se u njegovo ime sporazumiju za Senj, Otočac, Starigrad i Klis sa Ferdinandovim komesarima Ivanom Apfaltererom i Jakovom Durerom.

[18]) Izvještaj poslanika od 3. siječnja 1527.
[19]) Šišić: Acta com. I. 60 i 67.
[20]) Jožefić je zatim pao u Ferdinandove ruke i bio je bačen u tamnicu, gdje je ležao do polovice g. 1532., a onda je pušten na slobodu i postao je Ferdinandov pristaša.
[21]) Piše se i Maroić i Marulić, a bio je iz Knina.

Senjani položiše 21. lipnja zakletvu vjernosti Ferdinandu. Kružić nato (26. srpnja) odobri u Senju učinjeni sporazum i nanovo zadade vjeru i zakletvu, da će uvijek i u svako doba biti vjeran i poslušan novomu kralju Ferdinandu.[22]) Ferdinand pak pismom iz Beča 27. srpnja potvrdi Senjanima sve povlastice i primi na znanje njihovu vjernost.[23])

4. Kraj nesređenih prilika u zemlji Turci su nastavili svoje provale po Hrvatskoj. Već 19. veljače 1527. javlja Kružić iz Senja riječkomu kapetanu Apfaltereru, da je velika turska vojska stigla u Gacku i da odavle robi sve do grada Kastva.[24]) Druga turska vojska krene južno od Velebita između Knina i Zadra, gdje podsjede Obrovac na Zrmanji, koji se 30. ožujka predade, a zapovjednik mu Jurko Posedarski dopade ropstva. Muratbeg bio je pred četiri dana došao pod Karlovićev grad Obrovac sa 2000 Turaka, a kako je u gradu bilo samo 25 branitelja, morao ga je Jurko predati.[25]) Karlović moli odmah (14. travnja) Ferdinanda, neka nastoji, da napuljski potkralj, podanik brata mu Karla, koji drži znatnu mornaricu, otme Turcima Skradin i Obrovac.[26]) No Turci se pobrinuše, da tih gradova ne izgube. U tu svrhu piše novi hercegovački sandžak Ahmedbeg Bodirožić Dubrovčanima, neka mu po carevu nalogu dadu 100 puškara, 10 oružanih brodova i dvije lađe nakrcane živežom, a ti će brodovi i puškari pratiti njega i sandžake, koji će se u Mostaru sastati, prema Skradinu, gdje će po carevoj zapovijedi sagraditi i utvrditi grad Obrovac.[27])

Doskora pade i Udbina, Komić i Mrsinj. Turcima je sada bio otvoren put i prema Senju i prema Klisu, kao i

[22]) Vjesnik Arkiva, 1915., str. 258—259. — Arkiv, XII. 281.
[23]) Thalloczy-Hodinka, o. c. 697.
[24]) id. 602.
[25]) id. 658—659.
[26]) Mon. Habs. I. 59.
[27]) Truhelka: Gazi Husrevbeg, 127—128.

prema mletačkom Zadru. Zadarski kapetan Valaresso kaže, da su Turci, otkada je Obrovac pao u turske ruke, svaki dan pred zadarskim vratima, i u zadarskom se kotaru ne mogu držati straže,[28]) U izvješću od 1. travnja predviđaju zadarski rektori, da će se jednog dana i Klisu dogoditi, što se je zbilo Obrovcu i drugim hrvatskim gradovima.[29]) U travnju se Turci spremaju s vojskom Zapoljskoga da idu na Senj. Bilo je tada u senjskom kaštelu dvadeset Turaka u okovima. Ovi se nekako oslobode okova, dođu do vrata i ubiju jednog vojnika, pa zaposjedoše kašteo. Nato vojnici, koji su čuvali grad s kopna (di la terra), skoče da spase kašteo i zauzmu ga ubivši dva Turčina, dok ostale pohvataju i opet ih bace u okove. Istoga mjeseca javljaju providur iz Krka i knez iz Paga, da će sandžak doći da osvoji Klis.[30])

5. Kružiću su bile pune ruke posla braneći Senj i Klis. Ferdinand je u svibnju iz Ljubljane poslao u Senj nešto pješaka i konjanika i 800 mjera brašna.[31]) Ta je pomoć bila Kružiću više na smetnju, nego na korist. Ferdinandovi su Nijemci imali istisnuti Hrvate iz gradova, da se bore s neprijateljem na otvorenom polju.

U svibnju 1527. zaprijeti Klisu opasnost, a bio je prema izvještaju poslanika Burgija na pola zapušten (mezzo abandonato).[32]) Kružić je imao da juri iz Senja u Klis, iz Klisa u Senj. Iz pisma Krste Frankopana biskupu Jožefiću od 29. svibnja doznajemo, »da je u varoš (Senj) vlizal jedan Nimac Jakov Durar z dvisti drabantov«, a o Kružiću veli, da je »prihajal s Klisa u Senj, ter šal u Klis, a za njim tudje su Nimci u Senj ulizli.«[33]) U pismu od 14. lipnja Krsto opet piše, da »je (Kružić) jošte na

[28]) Ljubić: Com. et relat I. 196.
[29]) Arkiv, XII, 271.
[30]) ib. 272—273.
[31]) ib. 275.
[32]) Theiner: Mon. Hung. 801.
[33]) Kukuljević: Acta croat. I. 222.

Klisi, i Korlatović[34]) je k njemu šal po moru od kraljeve strane.«[35]) Dalje kaže: »Kružić je s Klisa pisal, da gre bosanski paša pod Senj, a da gre poda nj (Klis) mostarski vojvoda aliti sanžak, i da jim (Senjanima) ne more pomoći; da se brane kako najbolje mogu i čim kuli znaju. Na to su Senjane poslali u Krk providuru, proseći ga ljudi i pomoći«, ali on se nije htio pačati, jer »da su gospoda benetačka u miru s kraljem ugrskim (Zapoljskim) i s kraljem češkim (Ferdinandom) i s carem (sultanom)«. Tada »su Senjane poslali k ričkomu kapitanu pomoć prositi, ki se je bil skupil s pazinskim kapitanom Jakovom Durarom, i poručili su, da ote priti i ote pripeljati sobu osam sat ljudi.« Durar dođe u Senj sa 120 ljudi i nastani se u biskupskoj kući. »Kružića človik ob dan jedan na vsakih vratih stoji, i vrata večer zapira i v jutro otpira, i v kaštel ključe večer nosi; da Durar vazda gre k vratom svojimi drabanti; kada se kuli odpira i zapira, tada je pri vratih, i ob dan njegovi drabanti side na obijih vratih. Tako govore, da ote i Senjane i Bihćane učiniti Nimce v mesto pustiti, ako kralj inačije ne promisli.«

Potanjih vijesti o opsadi Klisa u svibnju 1527., kao i o tome, što je Kružić u Klisu u to vrijeme radio, nemamo.

6. Uvlačenje Nijemaca u hrvatske gradove i upletanje riječkog i pazinskog kapetana u senjske poslove, te ono neko nepouzdanje i nadziranje Kružićevih ljudi, nije bilo poćudno ni Kružiću ni hrvatskoj gospodi. Još teže ih se dirnulo, kad su vidjeli, da se Ferdinand ne drži obećanja i ugovora, uglavljena na Cetinu, s obzirom na pomoć i uzdržavanje vojske u Hrvatskoj. Kad su se Hrvati opet sakupili u Cetinu na sabor (28. travnja 1527.), poručili su kralju, neka se drži zadane riječi, jer njegovih obećanja još nijesu vidjeli. »Neka znade V. V. — vele

[34]) To je Juraj Korlatović, „knez plemenitoga stola kraljeva meju plemenitimi ljudi Mogorovići v Lici." (Šurmin: Hrv. Spom. I. 417 i 420), gospodar grada Korlata.
[35]) Kukuljević: o. c. I. 224.

— kako se ne može naći, da bi i jedan vladar silom zavladao Hrvatskom, jer po smrti našega posljednjega kralja sretne uspomene Zvonimira, mi smo se slobodne volje pridružili svetoj kruni ugarskoga kraljevstva, a poslije toga, sada, Vašemu Veličanstvu.« Napominju mu, kako su prošle godine odbili sve ponude turske, mletačke i Zapoljskoga, te njega birali nadajući se, da će im pomoći. »Nitko neka ne misli, da mi nijesmo mogli učiniti drugo, negoli se dati pod okrilje V. V.... Turci su nas već više puta molili, da im dopustimo, da preko Hrvatske provale u pokrajine V. V. Obećavali su nam, da će naša imanja ostaviti netaknuta, a uz to će nam ostaviti i sav plijen osim zarobljenih ljudi. Otkako smo pod vladom V. V., napastovali su nas Mlečani, neka zajedno s njima sklopimo mir s Turcima, pa će nam tada dati velike nagrade. Velike nam pomoći obećava i erdeljski vojvoda (Zapoljski), koji se sada naziva kraljem.«[36])

7. Turci su zato nesmetano dolazili i prolazili harajući zemlju bez otpora, a kralj se Hrvatima ispričavao, da se sprema na rat u Ugarskoj protiv Zapoljskoga. U isto je vrijeme nastojao, da učvrsti svoj položaj u Hrvatskoj. U srpnju 1527. uz Baćana imenova banom Ivana Karlovića. Zatim provali u Ugarsku. Gradovi mu se redom predavali tako, da je 20. kolovoza mogao da uđe u Budim. Tim ipak nije Ferdinand još bio gospodar Ugarske. Zvao je u pomoć svoje vjerne. Tako je i Kružića pozivao. O tom pozivu piše 31. srpnja Krsto Frankopan biskupu Jožefiću, »da će kralj poslati Petru Kružiću 100 pješaka, da ostavivši osigurane gradove dođe k Njegovom Veličanstvu«.[37]) Sam Kružić o tome ovako piše 14. rujna bivšemu splitskomu knezu Ivanu-Krstitelju Molinu: »Ovaj vladar njemački zauzeo je i podložio svu zemlju i sve gradove do Budima i isti Budim, te se čitava kraljevina dobrovoljno njemu predaje. Govori se, da je ovaj naš kralj blizu Budima s malo vojske i s malo sile, i taj me je vladar pozvao, da sam dođem preda nj; ja nijesam htio ići u Slavoniju, a ako ugrabim zgodnu priliku otići ću onamo, a inače znat ću se ravnati.«[38]) Kružić je pače sada bio i pokušao da ide kralju u pomoć, i iz Senja krenuo je put Otočca, ali ga Turci napadoše i velikom se mukom spasi i vrati u Senj.[39])

[36]) Šišić: Acta com. I. 97—102.
[37]) Thalloczy-Hodinka, o. c. 701.

Ferdinand u Ugarskoj napreduje. U boju kod Tokaja (27. rujna) potuče Ivana Zapoljskoga, i tim cijela stvar bude u njegovu korist riješena. Za još veću nesreću Zapoljinih pristaša u Hrvatskoj i Slavoniji, pogibe upravo istog dana pod Varaždinom knez Krsto Frankopan, najgorljiviji i najugledniji privrženik Zapoljskoga u Hrvatskoj. Sve je to porazno djelovalo na Ivanove pristaše u Ugarskoj i Slavoniji. Na saboru u Križevcima (6. listopada) prizna slavonsko plemstvo Ferdinanda, a zatim u Budimu na saboru bude Ferdinand općenito priznat za kralja, te 3. studenoga i okrunjen u Stolnom Biogradu. Poslije dva dana polože kralju zakletvu vjernosti velikaši i drugi dostojanstvenici.

8. Za to vrijeme, valjda poslije smrti kneza Krste, uputio se je i Kružić put Ugarske i našao se pred kraljem, kad se je polagala zakletva vjernosti. Tom je prilikom Ferdinand nagrađivao svoje privržene, a Zapoljince progonio. Tako je Kružiću sada potvrdio darovnicu kralja Ljudevita za Brezovicu.

Poslije svoga krunjenja ode Ferdinand u Ostrogon, gdje mu 7. siječnja 1528. i zagrebački biskup Šimun položi zakletvu vjernosti.[40]) Tu stupi pred kralja Kružić i zatraži od njega isplatu zaostale plaće i zamoli ga, da ga otpusti iz službe i da mu nađe nasljednika. Kralj nije mogao da ispuni molbe Kružićeve, jer nije imao novaca, niti mu je na brzu ruku mogao naći zamjenika. Zato ga

[38]) Arkiv, XII. 304.
[39]) ib. XII. 308.
[40]) Šišić: Acta com. I. 145.

umiri na drugi način. U Hainburgu potvrdi Ferdinand dne 12. prosinca 1527. ugovor, kojim je Kružiću dao u zalog grad Lupoglav[41]) u Istri za svotu od 10.760 ugarskih forinti. Da mu iskaže još više svoju milost, imenova ga (18. prosinca 1527.) svojim poslanikom u Dubrovnik i javi dubrovačkoj republici, da je postao ugarsko-hrvatskim kraljem, što mu i onako po nasljednom pravu pripada. Podsjećajući Dubrovnik na njegovu stalnu vjernost i odanost prema kruni i kralju, pozivlje ga da i njemu bude odan i vjeran, kao što je bio njegovim prethodnicima, a za uzdarje obeća obilje milosti i obranu u svakoj zgodi. Za svoga poslanika šalje u Dubrovnik Petra Kružića, kapetana senjskoga i kliškoga, koji će republici naustice iznijeti želje i zahtjeve kraljeve.[42]) Kako je na Muhačkom polju poginuo i bosanski biskup Đuro od Polečnika, a drugi za dugo vremena nije bio imenovan, bit će da je Kružić sada bio imenovan upraviteljem dobara bosanske biskupije, jer se kao takav spominje u jednoj ispravi od 3. lipnja 1529.[43])

Uredivši tako svoje poslove s kraljem i ovako od njega počašćen, vrati se Kružić u Hrvatsku. Nije poznato,

[41]) Grad Lupoglav leži u sjeveroistočnoj Istri. U jednoj listini iz g. 1112. zove se »castrum Mahrenfels«, a u drugoj od g. 1264. »castrum Lupoglav.« Car Henrik bio ga je g. 1110. darovao crkvi akvilejskoj, a g. 1264. patrijar Grgur da Montelongo dade ga u feud Henriku Pazinskomu (di Pisino) i sinovima mu od žene Jelisave, kćeri Vikarda di Pietrapelosa. Austrijski nadvojvoda Ernest pristade g. 1409. da Lupoglav pripadne Gontijeru Herbersteinu po smrti žene Ane, kćeri Mikše Ebersteina. Ana umre g. 1411., a muž joj g. 1421., te ostavi grad svojim rođacima Jurju i Andriji. Za rata 1508.—1510. kaštelan Ivan Herberstein predade ga Mlečanima (17. lipnja 1508.), ali za malo, jer ga Austrijanci preoteše. Zbog rata i kužnih bolesti spade pučanstvo, na što Herbersteini počeše primati Ćiće iz Hrvatske i Bosne. G. 1525. ustupe Herbersteini Ferdinandu Lupoglav i okolicu za neka selišta oko Marburga. Tako Lupoglav dođe u nadvojvodine ruke, a on ga poslije dvije godine predade Kružiću, koji poče onamo naseljivati uskoke. (Carlo de Franceschi: L'Istria, note storiche. Parenzo, 1879., str. 130, 237, 375).

[42]) Starine, I. 172—173.

[43]) Hodinka: „Tanulmányok a bosnyák-djakovári püspökség történetéből« (u »Értekezések« g. 1898. citirano po Šišiću: »Studije iz bos. historije« u »Glasniku zem. muzeja za B. i H.« g. 1903., str. 343).

da li je zaista išao u Dubrovnik, ali se zna, da se Dubrovčani nijesu odazvali Ferdinandovu pozivu da ga priznadu, nego zbace stari protektorat ugarsko-hrvatskih kraljeva i predadu se turskoj zaštiti. Ferdinand i iduće godine pozove Dubrovnik, da izruči godišnju zaštitninu senjskomu kapetanu, a 15. svibnja 1529. opet nalaže, da se isplati Ivanu Pastoru iz Zagreba 400 dukata u ime petogodišnje zaštitnine.[44])

9. Dok je Kružić bio u Ugarskoj, stvari su se u Senju i u Hrvatskoj zlo razvijale. Krajem studenoga 1527. izvješćuje krčki knez u Mletke, da je Senj zbog neprestanih provala Turaka i martolosa na pola srušen, da se ondje slabo trguje, a svaki dan je gore. U posljednje su se doba Senjani podložili austrijskomu nadvojvodi, nadajući se od njega boljoj pomoći, negoli od kralja Ivana (Zapoljskoga); ali su nezadovoljni i redom šalju svoje stvari u Bašku radi veće sigurnosti.[45]) Senjani nijesu bili zadovoljni ni postupkom Kružićevim, koji je od njih tražio mnogo toga protiv prava i običaja. Zato se potuže kralju. Ferdinand im 6. siječnja 1528. dopušta, da odsada kad sami građani i pučani senjski, bez sudjelovanja kapetanovih službenika, zarobe kojega Turčina ili uhvate plijen, oni sami između sebe to podijele. A 11. istoga mjeseca naredi još kralj Kružiću, da Senjanima potpuno podmiri ono vino, hranu i neke druge stvari, što su on ili drug mu Orlovčić silom uzeli od građana, i da unapredak silom ništa ne uzima bez primjerene plaće.[46])

10. Ferdinand je bio sretno dovršio vojnu protiv Zapoljskoga i prisilio ga, da bježi u Poljsku. Međutim je najglavniji branik Hrvatske, grad Jajce, na početku god. 1528. pao u turske ruke. Petar Keglević je bio predao Jajce Ferdinandovim povjerenicima, jer Nijemci nijesu

[44]) Matković: Prilozi k trg.-polit. hist. republ. dubrovačke (u Radu, VII. 264).

[45]) Ljubić: Com. et relat. II. 38.

[46]) Vjesnik Arkiva, 1899., str. 147.

vjerovali Hrvatima. Jajački bani Ivan Horvat i Nikola Gileti prijeđoše na stranu Ferdinandovu, a ovaj povjeri upravu grada kapetanu Stjepanu Grbonoku. Stari hrvatski časnici rado predadoše grad novomu kapetanu i Ivanu Kacijaneru, koji ga s Nijemcima zaposjede. Stara se posada nikako nije slagala s Nijemcima. Kad je zato saznao bosanski sandžak Husrevbeg, sjedini se sa svojim vojvodom Muratbegom, pašama beogradskim i smederevskim, pa opsjede Jajce. Grbonok je bio plašivica i neznalica, nije se ni za što brinuo, nije držao uhoda, niti je poznavao položaja. Turci su nekoliko dana udarali iz topova na zidine gradske. Grbonok postade malodušan i ne nadajući se pomoći od Ferdinanda, uze deseti dan opsade da pregovara. Sporazumjeli su se, da posada slobodno izađe s konjima i s pokretninama, dok se je živež i ratni pribor imao ostaviti.

S Jajcem pade i dvanaest okolišnih gradova, pa Banja Luka i Zvečaj. Tako propade bivša jajačka banovina, a tim bi prekinuta veza između sjeverne i južne Hrvatske, te Senj i Klis mogli su sada da opće jedino morem. Senj na sjeveru, Klis na jugu, Bihać na istoku ostadoše kao tri glavne obrambene točke.

Zapoljski je radi gubitka Jajca bacio pred Evropom krivnju na Ferdinanda. I ne da se zanijekati, da je glavni uzrok pada Jajca u tome, što Ferdinand nije imao novaca. Pred papom ga je Zapoljski optužio, »da je izgubio sramotno preodlični grad Jajce, stolicu kraljevstva bosanskoga, jedini branik Hrvatske, Slavonije i Donje Ugarske«.[47])

11. Zapoljski je uz to iz Poljske nastojao, da se vrati u Ugarsku i na prijestolje. Hrabrio je s jedne strane svoje pristaše po Ugarskoj i Slavoniji, s druge se obraćao engleskomu i francuskomu kralju, a napokon i samomu sultanu. U studenom 1527. pošalje k Sulejmanu poljskoga plemića i vještog diplomata Jerolima Laskoga, da ugovara o savezu. Laski stigne 22. prosinca u Carigrad i s pomoću

[47]) Theiner: Mon. Slav. Merid. I. 599.

Alviza Grittija[48]) predobio je velikog vezira Ibrahima tako, da je sultan 27. siječnja 1528. ustupio Zapoljskomu Ugarsku i obećao mu pomoć protiv Ferdinanda. Sulejman se poslije muhačke pobjede smatrao vrhovnim gospodarom ugarsko-hrvatskog kraljevstva, te ga kao takav preda Zapoljskomu tražeći, da mu se gradovi, što su priznali vlast Ferdinandovu, pokore. U tom smislu piše u ožujku 1528. Husrevbeg bosanski kliškomu knezu, potknezu i svim Klišanima, pozivajući ih po naredbi sultanovoj, da dobre volje predadu grad sultanu, obećavajući im novaca, posjeda i privilegija; inače će učiniti, što se je učinilo kralju ugarskomu. Turci su obnovili Obrovac, Kaštelnovi i druga mjesta. Svi su se uzdali u svoju snagu, ali na svoju propast. Neka dakle rade kao trijezni ljudi i neka mu odgovore, što misle.[49])

Osim francuskog i engleskog kralja i turskog sultana, imao je Ferdinand protiv sebe i mletačku republiku, koja je iz vlastitog interesa uvijek bila protiv Hrvata i hrvatske vlasti na Jadranskom moru. Već g. 1526. neki su hrvatski velikaši pisali Ferdinandu, da nema nikoga između njih, koji bi želio imati s Mlečanima kakova prijateljstva, jer su oni uvijek u savezu s nevjernicima i neprijateljima kršćanstva.[50])

12. Kružić je međutim čekao, da Ferdinand ispuni svoja obećanja, koja mu je dao, kad je bio u Ostrogonu. Kad vidi, da se kralj ne opominje svojih riječi, otpremi mu

[48]) Alviz Gritti, o kojemu će kasnije biti više govora, bio je nezakoniti sin tadanjega mletačkoga dužda Andrije Grittija, kojega je imao s jednom carigradskom Grkinjom. Bio je to čovjek veoma bogat, a za novcem gadno pohlepan. Lukavošću i novcem osvojio si je velikoga vezira Ibrahima, a po njemu dobio za se samoga Sulejmana. Njega su uzimali, kad je trebalo odgovarati poslanicima kršćanskih kraljeva. Laski mu obeća dohotke najbogatije ugarske biskupije i mnogo hiljada zlatnih cekina. On Laskomu ishodi najprije milostiv doček kod velikog vezira Ibrahima, a preko njega i u samoga Sulejmana (Smičiklas: Hrvatska povijest, II. 20).

[49]) Starine, XV. 192.—193. — Koje je mjesto »Vouignio«, nije mi poznato.

[50]) Mon. Habs. I. 18.

svoga službenika Andriju (poslije Jurjevdana 1528.), koji u svojoj predstavci veli: kako je iz pisma Kružićeva i iz onog drugog, što ga je donio kliški teklić, mogao kralj razumjeti pogibao kliške i senjske tvrđave, kao i onih, koje o njemu zavise. Napominje mu, što je s Kružićem u Ostrogonu uglavio, i kako mu je kralj vlastoručnim pismom obećao, da će mu se do prošlog Jurjevdana (23. travnja 1528.) dati u tri obroka 5788½ forinti, od kojih nije primio ni 500. Teško je i bogatu i moćnu gospodinu za toliko vremena bez plaće uzdržavati četiri međašna grada, a kamoli jednome siromašnom plemiću. Kralj mu je obećao, da će mu dati i nasljednika, pa nije vidio ni nasljednika, ni plaće nije primio. Neka kralj pomisli, koliko bi štete pretrpjele njegove bližnje zemlje, ako ti gradovi, ili samo jedan od njih, dopadnu turskih ruku. Stoga neka se pobrine i dade štogod uime spomenutog duga, jer ako se što zla dogodi, Kružić ne će biti kriv. Tri je puta Klis, a jedan put Senj svojim silama i troškom oslobodio od podsjedanja, ali dalje ne može više, jer je potrošio sve, što je imao.[51])

Kako je u tim prilikama bilo Klisu i Kružiću, opkoljenu sa svih strana od Turaka i Mlečana, a ostavljenu od kralja bez pomoći, najbolje svjedoči Kružićevo pismo od 15. svibnja 1528., na kraljevskog rizničara Gerendija, pisano glagolicom, a glasi: »Vzveličeni i vzmožni gospodine, gospodine meni milostivi. Poniženo i umiljeno preporučenije gospodinu milostivomu. Neka da zna vaše veličastvo, kako mi je dala kraljeva (milost) držati tri grade: Senj i Otočac i Klis; svitli kralj novu službu mi je obećal četira tisuća dukat a staru službu da oće njih svitlost dobrim plaćami kako imam napisano u listih njega svitlosti; i ovo, milostivi gospodine, ni mi bi stare ni nove službe, nego ovo premiramo gladom i vsakom nevoljom, i znaj vaša milosti vse ča godi sam imil vse sam u zaklad dal, blago, vjeru i dušu i ni mi veće ča v zaklad dati, a dokle

[51]) ib. I. 93—94.

ga i blo (? je bilo) živil sam i branil sam i držal sam grade svitlosti kraljeve, a sada jur dalje ne mogu, zač mi je vsega nestalo, ob čem ljudi živu. Molim vašu svitlost, milostivi gospodine, pošljite ljudi u grade ča biste najbrže mogli, zač su gradi na pogibelji, jedno od Turak, drugo od benetačkih gradov, ki me nenavide tako i Turci i vse za uzrok svitlosti cesareve i kraljeve. I znajte vaša milost kako bihi našal nikoliko jiliša i popeljah ga u grade kraljeve svitlosti i pridoše bentački ljudi i vzeše mi ga i sam s teška u Klis utekoh i teško i nevoljno nutra živem, i ovo vim, da mi je u ovoj nevolji i umriti. Za to i jošće molim vašu milost pošljite ljudi vnutar va 've gradove i meni list mentovani, da kraljeve svitlosti ljudem predam grade, ako li ih ne bude u brzu vrimenu, ne vrzite mi ga u oči, zač se dalje držati ne mogu i bojim se, da im je poginuti kao i Jajcu, moje uboštvo i moja glava neka bi poginula, držan sam ti da ni dobro, da ovi ovakovi gradi svi kraljeve od krstjanstva poginu i znajte vaša milost, milostivi gospodine, kako Turci dohode oda dne do dne proseći grada Klisa, a benetački ljudi jošće veće nastojeći, da bi Klis dopal poganskim rukam. A za glase neka zna vaša milost otil se je car dignuti na Ugre na dan svetoga Marka i u te dni pride velik potres tr njih mečite (!) to crikve doli obali i pundaše se i mnogo bi v Carigrad, i kako se to učini ni se dvigal; a mej tim prišli su posli k njemu kraljeve svitlosti i tako se ne vi oće li se dvignuti ali ne, i da ako budem mogal oću dati na znanje vašoj milosti tr ako bih ča istino slišal. Dan maja miseca 15. u Klisu 1528.

Petar Krožić, kapitan senjski i kliski, sluga vaše milosti.«[52])

13. Ferdinand je bio, kako to i Kružić piše, poslao u Carigrad poslanstvo, da se nagodi sa sultanom, a da Zapoljskomu onemogući savez i pomoć od Turske. Poslanik Ivan Hoberdanc stiže u Carigrad 29. svibnja 1528., dok

[52]) ib. I. 103—104.

*

je Laski još ondje boravio. U kraljevo ime zatraži poslanik, da mu sultan povrati Beograd i sve, što mu je bio oteo već od doba kralja Ljudevita. Naravski, osim prijetnje i tamnice ne postiže ništa. Sulejman poruči Ferdinandu: »recite mu, da ću ja sam doći sa svom moći i silom, da mu vratim, što od mene traži: recite mu, neka se lijepo pripravi za naš doček«.

Tim su se nade Ferdinandove u mir sa sultanom izjalovile. Turci domalo provale iz Bosne pod sandžakom Husrevbegom u Hrvatsku i Kranjsku, a to zada Kružiću teške muke. Već 2. listopada 1528. javlja on iz Senia riječkomu potkapetanu Ivanu Rečanu, da je velika vojska konjanička i pješačka stigla do Otočca, te ga moli, da to javi svima svojim susjedima, kako bi svaki čovjek bio pripravan, a on će ići za njima u potjeru, ako bude sa sobom koga imao. To isto neka javi i u Istru.[53])

Nije poznato, da li je i Kružić išao protiv Husrevbegove vojske, koja je 5. listopada bila kod Belaja na Mrežnici potučena od bana Ivana Karlovića. Do 700 Turaka ostade na bojnom polju, što mrtvih što ranjenih. Tu poginu mostarski sandžak i Husrevbegov ćehaja Skenderbeg, a Karlović zadobi osamnaest rana.

U Ugarskoj je u to vrijeme poražena Ferdinandova vojska i Zapoljski se slavodobitno vrati, te mu se neki velikaši opet pridružiše, među njima i zagrebački biskup Šimun. Bila je već javna tajna, da su slavonski Zapoljinci sporazumni s Turcima i da ovi na njihov poticaj navaljuju na hrvatske zemlje. Zbog te nedaće Ferdinandova stvar krene sada naopako. Bani Ivan Karlović i Franjo Baćan pišu 1. ožujka 1529.: »sada stoje stvari u toj kraljevini (Slavoniji) kud i kamo gore, nego prije« i potuže se kralju, da im je obećao poslati četa i drugih ratnih potrepština, kao topova, ali da do danas ništa nijesu primili. I ugarska komora piše (11. ožujka) kralju: »da hrvatski bani traže

[53]) ib. I. 118.

neprestano novaca; jedan od njih pače ne može da onamo pođe; drugi javlja o velikoj opasnosti, jer su Ivanovci (Zapoljinci) u pretežnoj većini. Despot (Stjepan Berislavić) jadikuje u svom pismu, da mora sa svojima od glada umrijeti«.[54])

14. A što je tek Kružić imao da kaže? Ni plaće za sebe i za vojnike, ni hrane, ni džebane od kralja, kao da ga je ovaj sasvim zaboravio. Pomoći nigdje, a što je svoga imao, to je prodao i založio, nadajući se, da će dobiti, što mu je Ferdinand obećao i bio dužan. Braniti i opskrbiti dva grada, kao što su Senj i Klis, dvije najizloženije točke u kraljevini, nije više mogao. Stoga ode na kraju 1528. ili u početku 1529. u Graz pred kralja i izloži mu svoje potrebe i zahtjeve. Najprije se odreče kapetanije senjske, a onda stavi kralju na raspolaganje i Klis pod uvjetom, da ga preda u ruke bana Franje Baćana, koji je jednom rekao, da misli uzeti Klis u svoju zaštitu. Ako pak kralj ne će da pusti Klisa iz Kružićevih ruku, neka ga tada sasvim opskrbi prahom, topovima, živežem i ljudima, i neka se za obranu Klisa dadu iz Senja barem četiri topa. Napokon zamoli kralja, da mu dade luku Lovran u Istri, odakle bi mogao zgodno brodovljem dolaziti pod Klis. Izjavi još, da je pripravan ići papi, da od njega ište pomoć, ako mu kralj podmiri putni trošak. Potuživši se, kako ono 50 pješaka, što čuva Klis, nije primilo za devet mjeseci nikakve plaće, zatraži za njih barem polovicu plaće. U svoje je vrijeme u kralja tražio, da mu udijeli koje imanje, što je bilo oduzeto Zapoljincima, ali ni toga nije dobio. Osim svih tih tegoba Kružić kralju javlja, da Ivan Zapoljski namjerava doći u Klis, da se ondje liječi (ut ibidem vite sue

[54]) Berislavić je 6. srpnja 1528. pisao palatinu Batoriju, da ne može duže da drži pograničnih gradova i pozvao ga, da u roku od 15 dana uzme od njega ove gradove, jer da će ih inače ostaviti prazne. To zbilja na početku siječnja 1529. i učini, te izvede svoje čete iz Bača i Felegyhaza, na što Turci uđoše.

consuleret) i zato da mu je više puta pisao i svašta obećavao.[55])

U isto doba hrvatsko plemstvo iznosi pred kralja među svojim željama i Kružićeve, tražeći, da se Senj, Otočac, Starigrad i Klis, što ih Kružić drži, a od kojega se imaju na lijep način (bono modo) uzeti natrag, opskrbe po moru, jer su to primorska mjesta, ili iz napuljske kraljevine ili iz Istre, jer je plemstvu, planinama od njih odijeljenu, nemoguće pomoći im.[56])

Ferdinand i sada otpusti Kružića punom šakom obećanja i praznim darovnicama. Marta Orlovčić, udovica Grgureva, bila je predala 26. siječnja 1529. Kružiću na čuvanje svoj grad Sokol. Kružić se u ime svoje, svoje žene i sina Franje obaveže Marti i kćeri joj Katarini, da će im grad vratiti, kadgod zaištu.[57]) Kralj izda (28. veljače) u Budimu Kružiću darovnicu tobože na grad Sokol,[58]) ali od toga nije bilo ništa, jer ga Kružić nije pridržao, već ga je vratio udovici Marti. Isto tako kralj mu je 5. ožujka darovao sva imanja izumrle obitelji Sigismunda i Gašpara Rakokovića,[59]) a i to samo na papiru.

Jedino je kralj uslišao Kružića i uvažio njegovu ostavku na senjskoj kapetaniji. Valjda u početku ožujka 1529. bude imenovan novim senjskim kapetanom Nijemac Erazmo Sauer (Scheurer, Sarrar).[60]) Senjani u pismu jegarskomu biskupu vele, da se je senjski kapetan Petar Kružić poslije smrti kralja Ljudevita odrekao kapetanije zbog toga, što se je našao bez ikakve pomoći, a bio je mučen i gladom i čestim neprijateljskim navalama, radi čega su neki Senjani htjeli pobjeći i ostaviti grad, samo da život spase. Kad je Ferdinand dobio ugarsko kraljevstvo, smi-

[55]) Mon. Habs. I. 123—124, 128.
[56]) ib. II. 503; ali ne ide u g. 1531. prije 9. kolovoza, već u g. 1529. i to upravo prije imenovanja Sauerova.
[57]) Mon. Habs I. 137
[58]) Vjesnik Arkiva, g. 1905., str. 198.
[59]) ib. str. 199.
[60]) ib. str. 199. — Mon. Habs. I. 129—130.

lovao se i imenovao Erazma Sauera kapetanom.[61]) Senjani, Brinjani i Otočani u pismu od 18. siječnja 1530. žale za svojim bivšim kapetanom Kružićem i pišu, da su do ovoga dana živjeli od onoga, što su dobili za Kružićeva kapetanstva, a sada ništa ne dobivaju, već pače trajno stradavaju i više gube, negoli dobiju.[62])

Klisa nije htio kralj nikako da primi iz Kružićevih ruku. Posredovanjem ljubljanskoga biskupa Kristofora Raubera nagodi se s Kružićem tako, da će mu se iz Kranjske dati novaca za 50 pješaka, i to svakog mjeseca, a osim toga da će mu Kranjska dati pomoći u žitu, topovima, prahu i svemu, što je potrebno. Zbog plaće njegove i njegovih konjanika i ostalih pješaka uputi ga kralj na ugarsku komoru.[63])

Za cijele svoje vladavine Ferdinand se nalazio u slabim financijalnim prilikama. On je samo obećavao, ali nikoga nije plaćao. Toma Nadaždi piše mu 29. travnja 1529., da ga ugarski i srpski nasadisti svaki dan požuruju zbog isplate, despot da napada, a Kružić da traži, što mu je obećano.[64]) Dva dana prije toga piše Kružić s otoka Raba samomu kralju tužeći se, da iz Kranjske nije primio nego ciglih 150 rajnskih forinti i 50 mjera žita, a od ugarske komore da uopće nije dobio ništa, već je pače morao, kad je ono išao u Graz, da proda 14 konja, a kad je išao u Klis, prodao je još tri. Moli zato kralja, da mu pomogne i opskrbi Klis i službenike njegove, jer inače ne će moći da služi i drži vjeru, pošto je Klis u krajnjoj pogibli; njemu treba dobre i brze pomoći, jer su mu s obiju strana neprijatelji, Turci i Mlečani. I prošlih je dana neki Antun Trogiranin predao Turcima tri vezana kliška službenika. Kako mu je kralj već obećao, da će mu dati jednu luku, odakle će

[61]) Mon. Habs. I. 129, ali pismo treba staviti u g. 1529., a ne u 1528.
[62]) Mon. Habs. I. 254.
[63]) ib. I. 155.
[64]) Dr. A. Ivić: Istorija Srba u Ugarskoj, 69. op. 12.

moći bez straha i tajno doći u Klis, a zgodnijega mjesta ili luke on ne zna, osim Lovrana, to ga moli, da mu ga dade.[65])

15. Uz takove prilike s pravom je Kružić strepio za opstanak Klisa, jer mu je bilo javljeno, da se Turci opet spremaju. Slao je svoje uhode u Tursku, i ti su budnim okom pratili, što radi i kuda kreće turska vojska. U drugom pismu istoga onog dana javlja kralju, da se je vratio iz Turske njegov službenik s viješću, da sultan ne će glavom doći, već da će poslati Ibrahimpašu i duždeva sina Alviza Grittija. Piše mu još, da će sva turska mjesta oko Klisa pristati uz kralja, ako vide kakvu pomoć od njega. Kružić je pripravan, ako Turci dođu protiv kralja, da mu iz Klisa pohiti u pomoć, osim ako mu ne naredi, da ostane; ali u tom slučaju neka dobro utvrdi Klis.[66])

Vijesti o dolasku Turaka poslije je Kružić ispravio, kad su se druge uhode (Bartol Kačić i dr.) vratile, te izvijesti (10. lipnja) kralja, da su uhode vidjele sultana u Drinopolju; iz Carigrada je otišao već o Jurjevdanu, a čini se, da će turska vojska provaliti u Ugarsku oko 25. srpnja; s njom idu i Mlečani i Ivan Zapoljski, dok je Ibrahimpaša deset dana hoda pred sultanom.[67])

Bojazan, da ga Turci ne zateku nepripravna, prisili sada Kružića da ide u Klis i da ga, bilo kako, opskrbi, iako ono 50 kliških pješaka nije bilo primilo plaće osim 150 rajnskih forinti, a njemu samomu u Budimu nije bilo ništa dano. Ipak on sakupi 40 konjanika i 40 pješaka, te se po moru s njima uputi prema Klisu. Na putu ga Mlečani uhvate i za sedamnaest dana ostade u teškom ropstvu nasred mora sa ne malim gubitkom svojih stvari; ali se konačno s pomoću prijatelja oslobodi iz mletačkih ruku. Na istom je putu imao i s Turcima okršaja, u kojem izgubi ne-

[65]) Mon. Habs. I. 155.
[66]) ib. I. 156.
[67]) ib. I. 176.

koliko svojih ljudi, konja i stvari.[68]) Potankosti o tom okršaju s Turcima i zarobljenju od Mlečana nemamo.

16. Stigavši u Klis vidi Kružić žalosno stanje grada, pa se u ime svoje i cijeloga stanovništva obrati (10. lipnja) kralju odrešitom predstavkom, u kojoj mu ovako govori: »Znaj, da su poslije smrti kralja Ljudevita svi vladari željeli da imaju Klis; ali smo ga mi, kao dobri i vjerni podanici, tebi predali, znajući, da tebi pripada, i u tebe se, poslije Boga, najviše uzdajući, da ćeš nas ti braniti i pomagati, te smo radi vjere i vjernosti prema svetoj kruni mnogo zla prepatili. Nije samo ovi nezasitni zmaj (Turčin) želio da dobije ovo mjesto, već i drugi neprijatelji tvoga veličanstva (Mlečani i Zapoljski). Bili smo ti otpremili naše poslanike i razložili ti pogibao i uboštvo naše, a ti si nam uvijek obećavao svaku pomoć i u novcu i u drugim stvarima; no od svega toga nijesmo primili nego 150 rajnskih forinti iz Kranjske. Svijetla kruno! Dok nijesmo došli pod tvoju vlast, svi su nas kršćanski vladari pomagali, a osobito sveti otac papa, a sada nam ni odkuda pomoći! Skitali smo se po Ugarskoj i po Kranjskoj s tvojim pismom i naređenjem, gdje smo dobili ono, što smo rekli. Došli smo do tolike nevolje i siromaštva, da ćemo, ako nam brzo ne pomogneš, morati, natjerani gladom i rđom, seliti u drugo kraljevstvo, ostavivši ovaj grad, i to s tim više, što i ovi tvoj kaštelan misli izići van, on dalje ne može, jer je sve, što je imao, potrošio u tvojoj službi. Zaklinjemo te mukom Isukrstovom, da odmah pošalješ kojega tvog dvorjanika s kakvom pomoći, s kojom bismo mogli braniti ovaj tvoj grad i očuvati ga, i to prije negoli svi nevoljni ljudi isele i kaštelan ne ode. Ne dođe li pomoć, bit će sve svršeno.«[69])

Na prvo Kružićevo pismo, kojim je javio okršaj s Mlečanima, odgovori kralj 11. srpnja iz Budjejovica, kako je razumio, što mu je pisao o ropstvu i o šteti pre-

[68]) ib. I. 176.
[69]) ib. I. 174—175.

trpljenoj od Mlečana, žali ga i kaže, da će pisati duždu, da mu se oteto vrati. Za uzdržavanje kliške posade od 50 pješaka, veli, da je dao potrebite odredbe kao što i za ostale međaše hrvatskoga kraljevstva i obećava mu, ako baš sada ne budu isplaćeni, da će biti što prije. Za njegovu plaću, veli, da je pisao ugarskoj komori, neka ga isplati. Još mu kralj piše, da je za slučaj, da radi drugih poslova treba da ode iz Klisa, da gradu zbog toga ne bude štete, naredio ljubljanskomu saboru, da izabere sposobna i vrijedna plemića iz Kranjske, kojemu će se moći za njegove nenazočnosti povjeriti Klis. Da se međutim što ne propusti, jer je čuvanje Klisa vrlo važno, naredi Kružiću, da nađe čovjeka vješta i za to prikladna i da mu ga imenuje, da se može na vrijeme za sve pobrinuti. U svom pismu od 10. lipnja bio se je Kružić potužio na prostaštvo potkapetana (vicebanus) u Lovranu, koji je bio rekao, da je Kružić zaslužio vješala. Sada mu kralj o tom javlja, da je naredio pazinskomu kapetanu, da obojicu sasluša, i po zakonu sudi tako, da se sačuva Kružićeva čast i ime.[70])

I Klišanima odgovori (13. srpnja) kralj obećavajući im pomoći i moleći ih, da ustraju u vjernosti, jer je i papi preporučio njihovu stvar. Da što ne ponestane gradu i njima, naredio je ugarskoj komori, neka im dade dovoljnu pomoć, kako se je i prije davalo iz kraljevih dohodaka. Kralj se sam pripravlja na opću obranu kraljevstva, te im javlja, da će i sam poći u Ugarsku i krenuti protiv neprijatelja. Opominje ih, da ostanu vjerni, a u ovim teškim časovima, koji su nastali, neka rade ono, što je potrebito, da se odoli tolikomu neprijatelju, dokle im sam kralj ne pomogne većom vojskom, a to će biti brzo.[71])

17. Kružićev izvještaj o namjerama turskim bio je točan. U svibnju diže se sam Sulejman, da pohodi Ugarsku. U Slavoniji plane građanski rat među Ferdinandovim pri-

[70]) ib. I. 194—195.
[71]) ib. I. 197.

stašama i Zapoljincima. Na saboru u Požegi (25. lipnja) Zapoljinci izabraše Urbana Baćana svojim kapetanom,[72]) a biskup zagrebački Šimun Erdedi, vođa Zapoljinaca, uze da opsjeda Gradac u Zagrebu, koji je pristao uz Ferdinanda. Tu je bio grof Nikola Thurn sa 700 Španjolaca, pa dobivši pomoć iz Kranjske i Štajerske, stade (13. srpnja) za uzvrat da opsjeda biskupov Kaptol. Bio bi valjda i uspio, da nije Ferdinand odazvao (8. rujna) Španjolce za obranu Beča.

Sulejman stiže 18. kolovoza na Muhačko polje, gdje mu se Ivan Zapoljski pokloni, pa skupa krenu put Budima, koji se preda. Drugi zapovjednik janjičara s Alvizom Grittijem uvede Zapoljskoga u kraljevski budimski dvor i posadi ga na kraljevsko prijestolje, a Gritti ostade kao upravitelj kraljevstva. Sultan krene (14. rujna) pod Beč s vojskom od 270.000 ljudi, da ga osvoji. Kralj je Ferdinand već 3. kolovoza pozvao hrvatsko plemstvo na vojnu protiv Turaka i među ostalim naredio i Kružiću, da otpremi 80 konjanika.[73]) Kružić se je zbilja bio i uputio, ali na putu po moru napadoše ga negdje Turci i Mlečani, sve mu oteše, a brodove spališe, i tako nije mogao do Beča.

Turci su do 14. listopada podsjedali Beč, ali ga nijesu osvojili, već se nesvršena posla vrate kući.

Odnos Zapoljskoga s Turcima nije se više mogao kriti. Kršćanskom je svijetu bilo jasno, da ga Sulejman drži kao svog namjesnika u Ugarskoj. Zato ga papa (21. prosinca) kazni crkvenim prokletstvom, a francuski mu kralj Franjo, koji se uz to pomirio s carem Karlom V., zakrati novčanu pripomoć.

18. Poslije sretne obrane Beča obrati se Kružić Ferdinandu s preporukom, da nagradi onog uhodu Bartola Kačića i neka mu daruje posjed Bogačevo u križevačkoj županiji, što ga je posjedovao odmetnik Pavao Kereče-

[72]) Šišić: Acta com. I. 187—188.
[73]) Mon. Habs. I. 208.

nji.[74]) Kad su zatim (19. studenoga) velikaši iznijeli pred kralja svoje zahtjeve, učini isto i Kružić tužeći se, da je Klis držao velikim troškom, a da od ugarske komore, odakle je imao primiti novaca za uzdržavanje 50 konjanika i 50 pješaka, nije ni novčića primio poslije kraljeva odlaska. Iz Ljubljane je samo za tri mjeseca primio plaće za 50 pješaka, a već je prošla godina dana. Kazuje nadugo, koliko je štete u posljednjem ropstvu pretrpio od Mlečana; da je sva svoja dobra izgubio, a imanja, što ih ima u Slavoniji, posjeduje Ivan Banić (Banffy). S obzirom na tolike štete i pretrpljene jade neka ga se kralj sjeti. Neka se Klis što bolje opskrbi, da poslije ne padne na njega ljaga nevjere. Dok je mogao, drage je volje služio, ali mu je sada put do Klisa nesiguran i prepriječen. Preporučuje opet nagradu Kačiću.[75])

Međutim je kralj već istog dana, 19. studenoga 1529., darovao Kačiću posjed Bogačevo.[76]) Na taj je način Ferdinand mnogo lakše nagrađivao svoje vjerne, negoli i najmanjom svotom gotova novca iz praznih državnih blagajna. Te su darovštine bile međutim bez ikakve vrijednosti i ostajale na papiru, jer je trebalo sile i vojske, da nadareni uđe u posjed darovanih mu imanja, koja su bila oduzeta odmetnim velikašima. Tako je i Kružić uz nebrojena darovana dobra ostao siromah, pače je izgubio, što je od djedovine imao.

Tih dana Kružić opet piše kralju kao na odgovor, što mu je kraljev tajnik saopćio, da po naredbi kraljevoj ima da drži Klis u svojim rukama. On to čini već 16 godina i vjerno služi s velikim naporom i prolijevanjem krvi, izloživši više puta pogibli svoju glavu. I sada je spreman da vjerno služi; ali je kralju poznato, da mu je put u Klis zatvoren (od Turaka i Mlečana), kao i to, da su ga prošle godine tri puta na putu napali te njega i njegove

[74]) ib. I. 223.
[75]) ib. I. 230—231.
[76]) Vjesnik Arkiva g. 1908., str. 9.

službenike odveli u sužanjstvo. Da mu je sada, kao prije, put slobodan, on bi do posljednjega časa svoga života vjerno služio. Ako mu kralj može kazati, odakle će moći bez zapreke ući u Klis, i ako kralj ljudima dade plaću redovitu i zaostalu, a grad opskrbi svima potrebnim stvarima, tada će on sve sile uložiti, jer kralj treba da zna, da su Turci odlučili svladati Klis, kao što su Rod i Beograd. Klis je usred turskog carstva, te ako mu se brzo ne pomogne, ukratko će propasti, a on ni za što ne bi htio da steče ime nevjernika. Luku nije još mogao dobiti, kako bi se mogao slobodno pripraviti na put, a bez toga ne će imati uspjeha. I poslije, kako je u Ostrogonu položio kralju račun, pridržao je Senj, Otočac i Klis za jednu godinu, a nije za to primio nikakve plaće. Nakon toga pridržao je Klis, ali mu iz Ljubljane nije više bilo plaćeno nego za tri mjeseca, i ako im je poslao kraljevu odluku, koliko mu još duguju. Tražio je, da mu se dadu neka imanja Ladislava Benčika, koji je umro bez potomstva, i imanja Ladislava, Gabrijela i Zenta Bertolama, turskih pristaša, a sva su ta imanja neznatna prema šteti i službi njegovoj, te se nada, da će mu kralj još i više dati. Moli, da se i njegovim službenicima zbog pretrpljenih šteta daruju posjedi odmetnih Gašpara i Stjepana Rečara (Recher) blizu njegovih posjeda u Ivaniću u virovitičkoj županiji. Ono, što je kralj udijelio Kačiću, nije mu potpuno dano i moli, da mu se sve dade.[77]) Još i za sebe traži imanje Urbana Bačana Rosmić (Rosmich) u križevačkoj županiji, i posjed Novak i Okić (Okessya).[78])

Ferdinand se i sada pokaza pripravan da ispuni Kružićeve molbe, koliko su se ticale darivanja tuđih posjeda, te 22. studenoga 1529. izda povelju, kojom darova Kružiću, ženi mu Jerolimi i sinu Franji posjede Urbana Ba-

[77]) Mon. Habs. I. 234—235.
[78]) ib. I. 237.

ćana [79]) i Bertolamska, posjed Ivanec i kašteo Donju Bukovu, što je posjedovao Benčik.[80])

To je rješenje Kružićevih molbâ u Grazu. Za ostale molbe i tražbine bilo je u Linzu određeno (25. studenoga), da se Kružiću odgovori, neka se radi starih dugova ustrpi, a za buduću plaću njegovu i kliških pješaka da će se svakako učiniti nešto, dokle kralj u saboru ne odredi o Klisu i drugim međašnim gradovima. To će se naknadno Kružiću javiti i sve moguće učiniti, a grad će se opskrbiti hranom i topovima. Za poslanika k papi neka kralj odgovori, da je pisao, a zbog topova iz Senja, koji bi se imali odnijeti u Klis, nije se ništa učinilo, jer ih je senjski kapetan tražio za obranu samoga Senja. S obzirom na luku Lovran nije se mogla ispuniti molba; jer pripada kapetaniji pazinskoj; ali će se ipak pisati kapetanu pazinskomu, da Kružić, kad mu zatreba, može svoje brodove ondje smjestiti. Što se pak tiče imanja, koja traži za svoje službenike, neka im se dadu u zalog za hiljadu forinti, dok im se druga iste vrijednosti ne dadu, a tada će ova prva vratiti.[81])

Kako se iz čestih Kružićevih molba vidi, on je osobito radio, da dobije luku Lovran u Istri, u blizini Lupoglava, gdje će držati svoje brodove, na kojima bi se sa svojim ljudima zalijetao po moru i lako dolazio u pomoć Klisu, jer mu se s kopna ni otkud nije mogao približiti. To su prvi tragovi uskočke mornarice, koja će poslije postati strah i trepet Mlečana i Turaka na Jadranskom moru. Svu svoju djelatnost Kružić sada prenosi na more. U Lupoglav je sklonio svoju porodicu, jer mu je taj grad bio najsigurniji od turskih navala. Ondje je naseljivao svoje uskoke i s njima izvodio svoje ispade po moru.

19. Na početku g. 1530. nalazi se Kružić u Slavoniji, gdje je sa Ljudevitom i Nikolom Pekrijem, Ivanom i Franjom Svetačkim (Zempchey) i Tomom Komarničkim osujetio sabor Zapoljinaca 25. siječnja u Križevcima.[82]) Zagrebački biskup pozva drugi sabor za 14. veljače opet u Križevcima, ali je i taj bio osujećen. Sve to Ferdinandu jave 21. veljače spomenuta gospoda iz Varaždinskih Toplica.[83]) O istoj stvari Ljudevit Pekri opet piše (9. ožujka) Ferdinandu iz Varaždina i nastavlja, da su spomenuta gospoda iza sklopljenog primirja s biskupom krenula s vojskom protiv posjeda Ivana Banffyja i da su preotela Brezovicu, koju je Banffy prije bio oteo Petru Kružiću, zbog čega se je Kružić češće kralju tužio, a sada je istomu Kružiću vraćena.[84])

I hrvatski se je sabor sakupio u Topuskom, odakle su se hrvatska gospoda, videći slabu pomoć od Ferdinanda, bila obratila kralju spomenicom, u kojoj iznose svoje potrebe i nevolje. Među ostalim tuže se i na Mlečane, koji sprečavaju dovoženje hrane s morske strane. Ferdinand im odgovori (8. ožujka), tješeći ih i javljajući, koliko je radio kod pape, kod svoga brata cara Karla i njemačkih knezova izbornika i oko čeških staleža i svojih nasljednih zemalja, da izmoli od njih pomoć protiv Turaka, te se nada uspjehu. Javlja još, da je car Karlo sklopio mir s Mlecima i ufa se, da će se Mlečani nakon ovog mira vladati prema Turcima kao i ostali kršćani.[85]) Odredi, da se po Štajerskoj, Kranjskoj i Koruškoj skuplja vojska, pa da se smjesti na granici Hrvatske, a vojvodom ili vrhovnim kapetanom ove krajiške vojske imenova Ivana Kacijanera.[86]) Prije toga (1. ožujka) pozvao je Ferdinand tiskanim proglasom sve svoje podanike na otpor protiv Turaka.[87])

Radi Orlovčićeva grada Sokola imao je Kružić na početku g. 1530. neprilike s Ivanom Kobasićem. Ovaj piše

[79]) Vjesnik Arkiva g. 1908., str. 10.
[80]) ib. str. 10—11.
[81]) Mon. Habs. I. 243.
[82]) Šišić: Acta com. I. 212.
[83]) ib. I. 214—216.
[84]) ib. I. 224.
[85]) ib. I. 221—222.
[86]) ib. I. 228.
[87]) ib. I. 216—219.

15. siječnja kralju, da ga uzme u zaštitu protiv kliškog kapetana Kružića, koji mu nije samo oteo neka imanja, što pripadaju njemu i njegovim sinovima, nego je nepravedno prisvojio i grad Sokol, koji pripada njegovim sinovima, te moli kralja, da naredi banu, neka među njima sudi.[88]) Zbog te tužbe naredi kralj (10. ožujka) iz Praga banu Karloviću, da rasudi prepirku, te da grad predade onomu, koji dokaže, da mu po pravu pripada.[89]) Kružić izjavi pred kraljevim povjerenikom Petrom Keglevićem da grada, iako mu ga je udovica Marta bila predala, nije pridržao, nego ga je vratio Marti i njezinoj djeci Franji i Katarini.[90])

Po primjeru Ferdinandovu bio je i Ivan Zapoljski širokih rukava u darivanju svojih vjernih protivničkim gradovima i imanjima. Alviz Gritti nalazio se u listopadu 1530. u Budimu, kamo ga je sultan bio poslao, da razvidi stanje kraljevstva i vidi, tko je vjeran kralju Ivanu. Zapoljski iz zahvalnosti dade Grittiju pod kraj 1530. grad Senj. I Alviz zamoli mletačku vladu za pripomoć, da bi mogao zagospodariti darovnim gradom.[91])

No Kružića su zaokupljale teže brige, nego što su bile one oko darovanih posjeda. Iz kraljeva pisma od 12.

[88]) Mon. Habs. I. 252 i 278.

[89]) ib. I. 287—288.

[90]) Lopašić, o. c. 274. — Franjo Orlovčić međutim umre, a Marta 3. veljače 1534. pred čazmanskim kaptolom sklopi pogodbu s Pavlom Kerečenijem, kojom obeća ruku malodobne kćeri Katarine Ladislavu Kerečeniju i darova mu sva svoja imanja, imenito grad Sokol i Brezovicu (sva je prilika, da je Marta držala skupa s Kružićem ovaj posjed). Ferdinand 6. svibnja 1535. potvrdi u Beču ženidbeni ugovor. Malo zatim došao je u posjed Sokola Juraj Vragović od Maruševca, podžupan varaždinski, koji ga po kraljevskoj naredbi primi od Martina Galla, kapetana bihaćkoga (Mon. Habs. II. 500—501). Po smrti Kružićevoj slavonski delegati (u studenom 1537.) predlažu kralju, da opskrbi Brezovicu plemića Kerečenija i Kružića (Klaić: Povijest Hrvata, V. 126). Vragović je kao zet ili šurjak Kružićev držao grad Sokol, te je g. 1540. molio kralja, da mu bude vraćen, jer ga je bio oteo Erazmo Thurn (Mon. Habs. III. 43—45). Kralj mu ga na početku 1541. povrati (ib. III. 58—59).

[91]) Starine, XVI. 158.

ožujka 1530. doznajemo, da je Kružić poslao Ferdinandu svoga poslanika s pismima, što mu ih poslaše kliški kaštelani pa bosanski i hercegovački paše. S tim je pismima Kru-

KLIS U TURSKO DOBA

žić pokazao kralju, koliku nevolju trpe oni u Klisu. Kralj hrabri Kružića, pa i njemu, kao i četiri dana prije hrvat-

skim staležima, piše, kako nastoji oko pape, brata, Češke i drugih svojih zemalja za pomoć, te će se, čim mu ona stigne, odmah pobrinuti za obranu Klisa, a međutim neka se Kružić, kao i dosada, stara za nj. Naređuje i svojim komesarima u Hrvatskoj, da ga saslušaju i pomognu mu i na kopnu i na moru. Kako je pak brat mu, car Karlo, sklopio mir s Mlečanima, moći će se pomoć po moru bez pogibli dovoziti.[92])

20. Vječita Ferdinandova obećanja nijesu zemlji koristila i zato su se pojedini velikaši morali s Turčinom nagađati, samo da ih pusti na miru. To je dalo povoda glasovima, da je sam Ferdinand učinio kraljevinu Ugarsku tributarnom Turčinu. Te je vijesti širio i Zapoljski, pa je Ferdinand morao 19. ožujka tiskanim proglasom objaviti, da to nije istina.[93]) No zato je bila žalosna istina, da je Nikola Zrinjski stariji obećao Turčinu godišnji danak, samo da sačuva svoja imanja. G. 1530. tuži se ban Karlović, šurjak Nikolin, da su Nikolini ljudi Turke vodili i preko Une prevozili, kada su rečene godine robili u njegovu susjedstvu, naročito na Keglevićevim i Karlovićevim imanjima. Nikola je doduše na te optužbe izjavio, »da mu se krivo čini, jer je samo zato, što ga je sve ostavilo, morao Turcima danak dati, da očuva svoj kraj i svoje uboge podložnike; no to nije rado učinio«, i bio je voljan da udari na Turke, ako mu se pribavi dovoljna pomoć.[94]) I Ivana Kobasića prisili nužda g. 1530. da se nagodi s livanjskim pašom Muratbegom za mir, da mu bude omogućen opstanak na njegovim imanjima. Ugovarajući Muratbeg s Kobasićem želio je tom prigodom ishoditi i otkup i izbavljenje zasužnjenih Turaka, kojih je Kobasić dosta imao.[95])

Velik se kamen svalio s Kružićevih prsiju, kad je dočuo, da je car Karlo sklopio mir s Mlečanima. Brže bolje

92) Mon. Habs. I. 291—292.
93) Šišić: Acta com. I. 229—230.
94) Mesić: Život N. Zrinjskoga, 35—36.
95) Lopašić: Bihać, 128.

obrati se (18. ožujka) iz Varaždina carskom poslaniku u Mlecima Ludoviku de Nynnes, da se kod dužda zauzme za naknadu štete. Dugo bi bilo, veli Kružić u pismu, opisivati i nabrajati sve, što je u osamnaest godina pretrpio i što sada trpi braneći Klis. »Došao sam«, kaže, »na prosjački štap, od plemića sam postao neplemenit (ex nobili iam ignobilis efectus sum). Molio sam kralja, da me u milosti otpusti iz službe, čega kralj nije htio, već me je sa svojim preporučnim pismom otpremio papi, caru i svome oratoru Andriji de Burgo u Bolonju. Papa i car, zaokupljeni drugim velikim poslovima, nijesu Klisu ni najmanje mogli da pomognu. Klis je sada u krajnjoj pogibli, kako će ti to kazati i donosilac pisma, Nikola Jadrijević, moj kaštelan. Ako se Klisu brzo ne pomogne, propast će. Kad je prošle godine Turčin bio provalio u Ugarsku i opkolio Beč, bio sam se spremio na zapovijed kraljevu s konjima i službenicima da pritečem u pomoć. Putujući iz Klisa po moru uz protivan vjetar prispio sam u neku luku, a doskora stiže u drugu bližnju luku neki grčki ili turski brod, u kojem je bilo Turaka i Grka. Kad su ih ugledali moji službenici, bez znanja i privole moje uđoše u onaj brod, a kad su ostali moji službenici s brodovima, konjima i mojim stvarima mene slijedili, neki mletački podanici oteše oružanom silom stvari moje i mojih službenika i prisvojiše ih, a moje brodove sažgaše na veliku moju štetu i kraljevu uvredu. Stoga sam molio kralja, da mi isposluje odštetu. Kralj je na to uputio Andriju de Burgo, svoga oratora kod cara, a iz pisma Andrijina saznao sam, da je car tebi taj posao povjerio kod mletačke vlade. Zato te molim, da kod te vlade posreduješ i zagovaraš moju stvar. Ostalo će ti kazati Nikola Jadrijević.«[96])

21. Uz to su drugi jadi čekali Kružića. Neki bezimeni prijatelj iz Šibenika javlja 24. ožujka 1530. riječkomu kapetanu, da je dan prije vojvoda Murat Čehalija (Mu-

96) Mon. Habs. I. 297—298.

ratbeg) iz Obrovca zatražio u šibenskoga kneza, da mu pošalje drvodjelaca i brodograditelja; ali da je knez, dogovorno s vijećem, odgovorio, da ih ima malo, a da ni tih ne može poslati bez dopuštenja iz Mletaka. Murat je htio popraviti neke brodove, koji bi imali pripaziti na one lađe i ljude, što stižu od senjske strane prema Klisu, te je obećao odijelo onomu, koji ga o senjskim lađama obavijesti. U pismu se još javlja, da će paša po bajramu doći pod Klis.[97])

I trogirski je knez u isto vrijeme javljao svojoj vladi, da će Turci doći da saziđu tvrđu na rijeci (solinskoj), kako bi lakše predobili Klis, a da se spremaju i protiv Senja.[98]) Poslije malo dana (6. travnja) piše opet netko (Jerolim Zadranin?) iz Šibenika senjskomu kapetanu Erazmu Saueru, da je doznao, kako se livanjski vojvoda Murat Čehalija misli proglasiti sandžakom i stvoriti svoj sandžakat u Hrvatskoj, a da će se po sultanovoj naredbi bosanski paša nastaniti u Livnu. Oba su sada pripravila veliku vojsku, i svi kažu, da će krenuti pod koje veliko i čvrsto mjesto, možda pod Senj ili Rijeku, da tako Klis odavle ostane bez pomoći, pa će ga onda Turci lakše osvojiti.[99]) Murat se poslije i Dubrovčanima obratio radi gradnje brodova, te se u vijeću 1. listopada 1530. i raspravljalo o njegovoj molbi za neke stvari za gradnju jedne galije (biremis), i zaključilo se, da mu se za njegove novce dade onoliko brodograditelja i ostalih stvari, što je tražio.[100])

U toj odsudnoj borbi kršćanstva i Klisa ima spomenuti već Muratbeg, livanjski vojvoda, veliku važnost.

Po Isthwanffiju[101]) Murat je bio kao dječak zarobljen od Turaka. Ne zna se, da li ga je Husrevbeg zarobio, kad

[97]) ib. I. 298—299.
[98]) Starine, XVI. 163.
[99]) Mon. Habs. I. 493. — O premještenju bosanskog paše u Livno javio je 5. lipnja iz Topuskoga Kacijaneru Andrija, kninski biskup (Vjesnik Arkiva, g. 1899. str. 255).
[100]) Truhelka: Gazi Husrevbeg, 140.
[101]) id. ib. 138.

je prvi put bio namjesnikom u Bosni (1521.), ili ga je kupio kao roba. Ali, da je njegov oslobođeni rob, znamo sigurno, jer se u obje vakufname spominje kao takav. U prvoj vakufnami veli se doduše na jednom mjestu, da je sin Abdullahov, a na drugome Abdulhajjov; no jedno i drugo znači: sin Božjega roba. Tako se sigurno Muratbeg potpisivao, jer nije htio, da očevo ime, koje je bilo kršćansko, prišije uz svoje ime.[102]) Iz drugih vrela znademo, da je Murat bio kršćanin, rođen u Šibeniku, od obitelji, koju Sanudo na više načina piše: Bajo,[103]) Gajić[104]) i Tardić.[105]) Imao je u Šibeniku brata Jurja, svećenika, i druge rodbine. Bio je u rodstvu s kardinalom Jurjem Utišenić-Martinuzzijem.[106]) Husrevbeg je Murata uvelike cijenio i uzdigao ga na čast livanjskoga paše. Kad je Husrevbeg boravio izvan Bosne, Murat ga je zastupao kao ćehaja.

22. Za turske se je pripreme znalo na daleko. Zastupnici austrijskih pokrajina na saboru u Slovenskom Gracu (Windischgrätz) dopustiše 10. svibnja vanredni trošak za utvrdu i opskrbu Klisa, Senja, Otočca, Bihaća i Ripča.[107]) Kružić se ozbiljno zamisli za sudbinu povjerenoga mu grada. Znao je, da u Klisu nema ničega, što je potrebno za obranu, a da je posada nezadovoljna, jer je bila bez plaće. Lično se stoga obrati vrhovnom kapetanu Kacija-

[102]) Bašagić: Gazi Husrevbeg, 88—89.
[103]) Starine, XVI. 196.
[104]) Starine, XXV. 111.
[105]) Arkiv, VIII. 232.
[106]) Theiner: Mon. Slav. Merid. II. 27 i 39. — Sinanu, magistru kurije Rustanpaše, piše Utišenić g. 1551., da je on bliža svojta njegova prijatelja i brata Muratbega. Poslije smrti Muratbegove on je svuda dao pitati, je li tko ostao od njegove obitelji i nije mogao nikoga naći (id. 27). — Muratbeg se je sa svojim bratom Jurjem, šibenskim svećenikom, dopisivao i Juraj je k njemu išao u Bosnu, gdje je doznao za turske novosti, pa ih je onda Mlečanima javljao. Muratbeg bio je prijatelj Mlečanima i g. 1532. došao je u Šibenik. Šibenski knez Balbi dočekao ga je veoma srdačno, ali Murat nije odsio kod brata svećenika, a nije htio da noći ni u palači kneževoj, već u kući nekog rođaka (Dr. Matić, u Radu Jug. Akad., knj. 231, str. 238—239).
[107]) Lopašić: Bihać, 69.

neru, a doskora mu dvaput posla dva poslanika, da mu saopće krajnju pogibao. I kralju piše 1. svibnja. Ne videći nikakova odgovora, nanovo piše (21. svibnja) Kacijaneru iz Lupoglava. Kružić tu veli: Ja bih, samo kad bi mi se dalo novaca, hrane, topova i ostalih stvari, drage volje ušao u Klis, ali se ne usuđujem, jer se bojim doći pred službenike, koji nijesu za toliko godina plaćeni, pa bi me ubili. Kad bih barem mogao imati hrane i topova, pokušao bih sreću, i ne bih se ustručavao ma bilo na koji način ući, da ne znam, što me čeka, jer ako uđem i ondje se zatvorim te slučajno budem opsjednut, nemam potrebnih stvari. Ako se to sve na vrijeme i brzo ne pripravi i ne uredi, Klis će bez sumnje propasti, ali neka se to meni ne prigovori.[108])

Kacijaner se je, koliko je mogao, odazvao molbi Kružićevoj i pripravio mu za hranu Klisa 200 stara (mjera) brašna, no novaca mu i ostalih stvari nije mogao dati, jer od kralja nije primio nikakova naloga. Kružić ipak zahvali Kacijaneru (31. svibnja) za veliku skrb i ljubav, koju goji prema njemu i Klisu, i moli ga da brašno otpremi.[109]) Kralj je doduše odgovorio (25. svibnja) Kružiću, ali samo lijepim riječima, kako tobože bez prestanka misli i radi o potrebitomu odašiljanju ljudi i stvari, i kako je naredio svojim ratnim povjerenicima u Ugarskoj, da mu dadu, što je od potrebe i da mu pomognu. Neka za to kratko vrijeme sa svim nastojanjem čuva Klis, a on će mu to poslije priznati.[110])

Kružić nije bez razloga ovako moljakao i prosjačio. Bio je potpuno uvjeren, da je u istinu žalosno stanje u Klisu i da bi ga najmanja navala turska mogla oboriti. Već je bilo sve kasno! Iz izvještaja se trogirskog kneza od 24. svibnja doznaje, kako Turci dolaze opsjedati Klis; da je dio vojske već blizu tvrđave, a govori se, da će

[108]) Mon. Habs. I. 326—327.
[109]) ib. I. 333—334.
[110]) ib. 329.

Murat Ćehalija poslati iz Obrovca brodove u solinsku rijeku, da tako zapriječi dolazak pomoći Klisu.[111])

Upravo dakle onih dana, kad je Kružić vapio za pomoć, dođe tursko konjaništvo i pješadija pod Klis, da ga napadne i satare. Bilo je to 24. svibnja, u srijedu pred Spasovdan. Ono malo kliške posade pred gradskim se vratima tako junački borilo, da je s Božjom pomoću zdrava ušla u grad. Kliški kaštelani doznadoše po nekim prijateljima vjere kršćanske, da će bez svake sumnje odmah sutradan velika vojska turska, konjanička i pješačka, opsjesti grad. No od toga nije bilo ništa, jer se čini, da su Turci došli jedino s namjerom, da ispitaju i vide, koliko je u gradu vojske, kakva je sprema i koliko ima živeža.[112]) No čini se, da i nijesu mogli sada ništa, jer se je papa bio sjetio Klisa i onih mu dana poslao pomoći. Papa u pismu od 1. lipnja 1530. piše, da je nedavno (paulo ante) poslao biskupa Tomu Nigera za oslobođenje grada Klisa, koji je za tri mjeseca bio od Turaka opsjednut, te da ga je Toma svojim nastojanjem oslobodio od opsade i opsjedatelje rastjerao, pa je žito i ostale stvari, što je za obranu grada bilo potrebito i po naredbi papinoj njemu predano, u ime papino predao kliškim braniteljima, da se tim taj grad sačuva i uzdrži za kršćanstvo.[113]) Na tu pomoć odnosi se vijest trogirskoga kneza, da su stigla tri broda poslana Kružiću i da ih je u Solinu izvuklo na kraj 40 momaka, koji su ušli u Klis, a kapetan je (Kružić) tješio Klišane veleći im, da budu mirni, jer će, ako dođe vojska za opsadu, doći on i donijeti im pomoći.[114])

Sve to jave kliški kaštelani svome kapetanu Kružiću u Lupoglav; ali onoga dana, kad je stiglo pismo (1. lipnja), Kružić se je nalazio u Italiji u Rekanatu (Recanati), na putu prema Loretu, kamo je išao Majci Božjoj na zavjet.

[111]) Starine, XVI. 166.
[112]) Mon. Habs. I. 336.
[113]) Theiner, o. c. I. 609—610.
[114]) Starine, XVI. 165.

Zato lupoglavski kaštelan (vicedominus) Nikola Jadrijević odmah otpremi ovo pismo Kacijaneru, moleći ga za hitnu pomoć, jer je u Klisu malo branitelja, hrane i ostalih potrepština za obranu.[115])

Za malo dana Turci opet navale na Klis. Splitski knez javlja u Mletke, da je 300 turskih konjanika s nekoliko pješaka pošlo pod Klis.[116]) Ne mogavši junačkim braniteljima ništa zla okrenuše Turci u kliško polje i poharaše sve tako, da u polju ne ostade nikakova ploda.[117])

Čim se Petar Kružić sa zavjeta vratio u Lupoglav i čuo za prvi turski napadaj na Klis, pobrine se odmah za obranu. S mjesta otpremi u Klis svoga službenika Nikolu. Čim ovaj tamo stiže, odmah ga kliški kaštelani (potkapetani) Matej Ufranašić i Mirko (Emerichus Cimbrić?) poslaše 15. lipnja Kacijaneru, javljajući mu o drugoj navali i pustošenju poljâ.[118]) Kružić pak ode na Rijeku, odakle 11. lipnja otpravi Kacijaneru svoga pouzdanika, nekoga plemića iz Jakina.[119]) U isto vrijeme posla Kružić poslanika papi Klementu VII. u Rim, koji ga izvijesti o junačkoj ustrajnosti kliških branitelja. Papa odgovori (18. lipnja) Kružiću hvaleći njegovo junaštvo i potičući ga na ustranjost. Ne će papa nikada uskratiti svoje očinske ljubavi prema hrabrim zatočnicima svete vjere, te im šalje nešto žita, a bio bi još više poslao, da nije i sam u oskudici.[120])

Kružić se spremi, da krene u Klis. Iz Lovranske luke piše 16. lipnja Kacijaneru, da je prije tri dana primio

[115]) Mon. Habs. I. 336.
[116]) Starine, XVI. 167.
[117]) Mon. Habs. I. 350.
[118]) ib. I. 350.
[119]) ib. 349. — Taj Jakinjanin bio je valjda Jakov Bonincasa, kojega su na kraju travnja 1531. službenici kraljevi uhvatili, jer je bio sumnjiv, a on se je opravdao, da je došao u Hrvatsku za neke poslove kraljeva poslanika kod pape, Andrije de Burgo. Kružićevim nastojanjem bio je pušten (Mon. Habs. II. 29).
[120]) Mon. Habs. I. 352—353.

njegovo pismo, u kojem je razumio sve, što mu obećava u novcu i drugim potrebama za Klis; radi toga mu šalje svoga lupoglavskog kaštelana Nikolu Jadrijevića, koji će mu izložiti sve kliške potrebe.[121])

23. I kapetan se senjski Sauer sada ojunači i pokuša da napadne Turke. Oko 27. lipnja posla on 300 biranih ljudi iz Rijeke, Senja, Pesima (Pazina?) i drugih okolišnih mjesta na jednom brodu, tek građenom u Senju, i na nekim drugim lađama, da krenu na Obrovac. Oni navale obnoć i uđu u predgrađe. Turci, što bijahu na straži, misleći, da su napadači u većem broju, nego što su bili, utekoše u tvrđavu, a Senjani bez zapreke zapale lađe, što ih Turci ondje sagradiše, i opljačkaju predgrađe. Vraćajući se slavodobitno natrag susretoše senjskog kapetana, koji ih prisili, da se vrate i opet se iskrcaju, ostavivši malu stražu na brodovima. Turci se sada ohrabre, izađu iz tvrđave i u borbi ih natjeraju u bijeg ubivši ih 130; ostali se s velikom mukom spase i jedva vrate u Senj.[122])

24. U kolovozu 1530. Kružić se već nalazi u Klisu; odatle šalje pismo svojoj ženi u Lupoglav, da ga ona pošalje Kacijaneru. Ona ga 28. kolovoza i otpremi po svom kapelanu Nikoli, koji će usput Kacijaneru služiti za tumača, jer je pismo bilo pisano bosančicom (bosnensibus litteris), pošto u Klisu nije latinskog pisara. Jerolima, Kružićeva žena, veli u popratnom pismu, da Kružić nema otkle da plati tako česte tekliće i preporučuje Kacijaneru svoga kapelana za nagradu, te neka ga bez oklijevanja sa željenim odgovorom pošalje natrag, jer se ne može čekati, a neprijatelj ne spava.[123])

To bosančicom pisano pismo nije sačuvano, ali zato imamo drugo Kružićevo pismo bez datuma, koje po svim znacima ide u to doba, a upravljeno je opet Kacijaneru. »Znade vaše gospodstvo — veli Kružić — kako sam ono

[121]) ib. I. 351.
[122]) Starine, XVI. 168.
[123]) Mon. Habs. I. 397.

po naredbi kraljevog veličanstva s vama govorio i nadao sam se imati pomoći za ovu jadnu tvrđavu i za službu moju i mojih službenika, a od vašeg gospodstva ništa nijesam primio. Ja sam pred kraljevim veličanstvom bio oprao ruke i odredio, da više nikada ne ću ući u tvrđavu, a ne bih bio u nju ušao, da nijesam dočuo, da je opsjednuta, te sam, s obzirom na svoju vjernost i da ne propadne grad kraljeva veličanstva, sve sakupio, što sam imao u svojoj kući i ušao u tvrđavu. No nalazim se na velikoj muci i neprilici s mojim službenicima, jer nemam što da im dadem za njihovu staru i novu službu i ne će da me otpuste, a ako ih ja ovako ostavim, svi će otići. Govore: više dalje ne možemo i ne ćemo badava da služimo, kad od kraljeva veličanstva nemamo ni pomoći ni isplate naše vjerne službe. Stoga, milostivi gospodine, otpremite ljude i topove i ostale potrepštine za tvrđavu, jer su dvije paše pripravne za opsadu ovoga grada: već su topovi postavljeni na kola i volovi određeni, koji će ih vući, ali je među njima neka zbrka. Stoga ne znamo, hoće li jedan ili oba doći protiv nas. Ovi nevoljni građani hoće svi da odu iz grada i da se raspršе govoreći: otkada je s nama zavladalo kraljevo veličanstvo, nijesmo od njega imali nikakve opskrbe ni pomoći, kako nam je njegovo veličanstvo bilo obećalo. Sve što su u polju bili posijali, dođoše Turci i pogaziše i sve popališe. Tada im obećaše dati harač, da se odaleče od grada, i na taj ih način ukloniše. Radi toga, svijetli gospodine, poslaše k vama svoga poslanika, plemenitoga Gašpara, da se preporuče vašemu gospodstvu. Dostoj se, gospodine, pobrinuti se, kako bih mogao ovdje živjeti, jer će se inače svi iz grada iseliti i raspršati se, a grad će propasti kao što i druga mjesta. Ja sam bio poslao vašemu gospodstvu moga službenika, kako mi je v. g. reklo, ali se nije natrag vratio. Zato, v. g., odredite brzo ljude, topove i ostale potrepštine za tvrđavu, da možemo slobodnije dočekati neprijatelja, a grad bez pogibli ostaviti, jer bi me rado Turci u tvrđavu zatvorili, a ja bih htio da budem

s vašim gospodstvom; ali praznu tvrđavu (ne ću da ostavim).«[124])

25. U vezi s tim pismima bilo je valjda ono, što su u Mletke javljali knezovi iz Splita, Trogira i Šibenika, kako su u prvoj polovini kolovoza došli Turci opet pod Klis sa 6000 pješaka i 4000 konjanika sa sandžakom na čelu, a iščekivali su i drugoga. U kolovozu provališe Turci i u Poljica i Radobolje (Krajinu) popalivši 200 kuća i otevši mnogo blaga i roblja. To je bilo stoga, što im Poljičani za tri godine ne dadoše harača. Nevoljni Poljičani utekoše u Split i Kaštela, pa je i to Turcima bilo krivo, te se tuže na Splićane, što njih i ostale turske bjegunce primaju.[125]) I bezimeni talijanski ljetopisac piše, da je 17. kolovoza došao pod Klis sandžak hercegovački Ahmetbeg i da je ognjem poharao Poljica i Krajinu,[126]) te da su se iduće godine Poljičani izmirili s rečenim sandžakom.[127])

26. Osim tih nevolja od Turaka bjesnio je u Slavoniji mjeseca kolovoza i rujna 1530. građanski rat između Zapoljinaca i Ferdinandovaca. To prisili Hrvate, da se obrate za pomoć njemačkomu državnom saboru u Augsburgu, kamo ode knez Vuk Frankopan i 24. kolovoza izreče svečani govor, u kojemu živo prikaza sve jade, što ih bijedna Hrvatska dugo vremena trpi od turskog bijesa. Govoreći pokazao je sakupljenim staležima svoje još nezacijeljene rane, koje je u turskom ratu zadobio. Vuku je odgovoreno, da se car Karlo i brat mu kralj Ferdinand staraju i raspravljaju o ratu na Turske.

Tim nije Hrvatskoj pomoženo, pa je i nadalje ostala izložena turskim navalama. Alviz Gritti, koga je sultan bio poslao u Ugarsku, pozva (11. listopada) u ime sultanovo križevačku županiju (a bez sumnje i druge županije),

[124]) ib. I. 466—467.
[125]) Starine, XVI. 170—171.
[126]) Arkiv, IV. 50.
[127]) id. ib.

da plemstvo dođe u Budim, gdje će se utvrditi, tko je vjeran Zapoljskomu, a tko nije, pa će sultan odmah idućega proljeća svom silom doći, da neposlušne mačem i ognjem uništi.[128]) Kao na odgovor tome Ferdinand poče 31. listopada da opsjeda Budim, gdje se Gritti zatvorio sa 3000 Turaka. Opsada je trajala mjesec i po, te je sredinom prosinca dignuta bez postignutog uspjeha.

27. Ferdinand je ipak radio o miru. Poslije opsade Beča poslao je Sulejmanu kraljevskog savjetnika Nikolu Jurišića, kapetana sv. Vida na Rijeci i u Kiseku, te grofa Josipa Lamberga, namjesnika Kranjske. Kao tumač latinskog jezika pridruži im se Benedikt Kuripešić. Iz Ljubljane oni poslaše glasonošu Husrevbegu, da ih izvijesti, kojim će putem krenuti. Za dvadeset i tri dana vrati se glasonoša s dobrom porukom, te se 21. i 22. kolovoza zaputiše iz Ljubljane. U Metlici zatekoše (24. kolovoza) bana Ivana Karlovića, Ivana Kacijanera i mnogu kranjsku i hrvatsku gospodu i kapetane. Zatim krenu kroz Bosnu i 13. rujna dočeka ih sandžak Husrevbeg u svom ljetnikovcu Glavogodini kod Sarajeva. Već 7. studenoga bili su poslanici kod sultana u Carigradu u audijenciji, a 22. prosinca krenuše natrag i 9. veljače 1531. vrate se u Ljubljanu neobavljena posla.

28. Kružić je, koliko je mogao, umirio klišku posadu i građanstvo, a možda mu je i nešto pomoći odnekale došlo, te je tako mogao bez straha da ostavi Klis i da se vrati u Lupoglav. Prvih dana prosinca 1530. opet se obrati Kacijaneru, da opskrbi Klis žitom, novcem, prahom i drugim potrepštinama. On mu obeća; ali kad obećanja nije ispunio, a Kružić doznade, da je Kacijaner odsutan, piše (8. prosinca) kranjskomu potkapetanu, neka mu javi, da li je Kacijaner njemu ili komu drugomu naredio da opskrbi Klis, i hoće li se Kacijaner brzo vratiti, jer ima s njim mnogo da raspravlja. Namjeravao je valjda Kružić da ide

[128]) Šišić: Acta com. I. 266—267.

i k Ferdinandu, i zato pita u pismu, gdje se sada nalazi kralj i što je od Budima.[129]) Konačno moli potkapetana, da dopusti njegovu službeniku, da u Kružićevo ime govori sa zasužnjenim Kovačevićem, koji mu je mnogo dobra učinio, kad se je nalazio u turskom ropstvu.[130]) U isti se mah Kružić obratio kraljevu rizničaru, da pomogne Klisu, tražeći, da se žito, što je u Pazinu, kako je Kacijaner naredio, odmah pošalje u Klis.[131])

Nije propustio da i kod pape zatraži pomoći, jer 9. prosinca nalazimo u Rimu njegova poslanika Nikolu Jadrijevića.[132]) Papinska mu blagajna isplati 25 zlatnih dukata za povratak,[133]) a 17. prosinca dade mu komesar Marke Lovro de Mari na račun papinske blagajne 300 zlatnih dukata.[134]) Kružić je sam po svoj prilici bio išao i do kralja da izmoli pomoć, jer je bio uvjeren, da Turci ne će odustati, dok se Klisa ne dočepaju.

29. U proljeću 1531. opet se iščekivao turski pohod protiv Ferdinandovih zemalja i Klisa. Sulejman je po poslanicima kralju ovako odgovorio: »Ugarska je moja, jer sam ju ja mačem osvojio... Tvoji su poslanici došli da mole mir, a u tvojem pismu ipak stoji, da si ti kralj Ugarske, koju sam ja osvojio. To ne vodi prijateljstvu.« Poslanici se vrate kući s viješću, da će na proljeće sultan doći sa svom vojskom. Bio bi on zbilja i došao, ali nije mogao da se pripravi. To je uzrokovalo, da su Ferdinand i Za-

[129]) Govorilo se je naime, da su Ferdinandovci pogubili blizu Budima mnogo Turaka i da je grad osvojen, te da se osvaja i tvrđava i čeka njezin pad (Mon. Habs. II. 1).

[130]) Mon. Habs. I. 457—458. — Kada i koliko je vremena Kružić bio u turskom sužanjstvu i kako se je oslobodio, nije poznato.

[131]) Mon. Habs. I. 458.

[132]) U Rimu se Jadrijević polatini i prozva se »de Andreis«. U ovo se doba spominje i neki Antun »de Andreis ex Chlissia« (Mon. Habs. I. 346—347). Nema sumnje, da su Nikola i Antun iz iste hrvatske kliške porodice Jadrijevića, valjda braća, te ne pripadaju poznatoj trogirskoj plemićkoj porodici Andreis.

[133]) Vjesnik Arkiva, g. 1904., str. 168.

[134]) ib. str. 168—169. — Ovdje se Nikola piše »Nicolaus Andree Coratio (? Croato) Lupogliavi locumtenens.«

poljski nastojali o međusobnom miru. Primirje bi doduše i uglavljeno i s pristankom sultanovim produljeno do 1. svibnja 1532. Ferdinand stoga naloži banu Baćanu (27. travnja 1531.), da se strogo drži ovog primirja i da o tom nastoji i kod prijatelja, braće i rođaka.[135])

30. Sve to nije smetalo Turke da snuju, kako bi Klis jednom zauzeli. Andrija Mihaljević piše iz Splita 22. ožujka 1531. Kacijaneru, da je kliška tvrđava u krajnjoj pogibli, a slabo je opskrbljena, osobito ljudima; premda se svaki dan iščekuju Turci. Misli Mihaljević, da je Kružić išao k Ferdinandu, te se boji, da se, dok ga nema, što zla ne dogodi, ako se Klis ne opskrbi.[136])

Turci su u čitavoj Hrvatskoj uopće tako neprijateljski postupali, da je ban Karlović posumnjao, nije li i sa Turcima, kao što je sa Zapoljskim, sklopljeno primirje za godinu dana (od 1. svibnja 1531. do 1. svibnja 1532.), jer je svaki dan primao vijesti, kako je turska vojska na okupu sa svim potrebitim za osvajanje gradova.[137]) Hrvatski se staleži sa sabora 18. srpnja 1531. tuže Ferdinandu zbog turskih provala i izrazuju mu bojazan, da nije i Hrvatska spomenuta u zaključcima primirja, ili je sasvim isključena, jer ih Turci sada češće napadaju, nego prije primirja. Kralj ih u odgovoru od 8. kolovoza uvjerava, da su u primirje uzete sve njegove kraljevine i zemlje. Pače je Husrevbeg, paša bosanski, nedavno javio Kacijaneru, doznavši za to primirje, da će se okaniti svakoga neprijateljstva.[138]) Toliki je ipak zbog toga bio gnjev Hrvata na Ferdinanda, da su na nekom saboru hrvatska gospoda zaključila davati danak Turčinu i otkazati kralju svoju službu.[139])

31. Zemlja nije imala mira ni počinka, a osobito ga nije bilo oko Klisa. Turci su razumjeli, da navalama i

[135]) Šišić: Acta com. I. 283.
[136]) Mon. Habs. II. 15. — Kerčelić: Notitiae praelim. 330.
[137]) Šišić: o. c. I. 286.
[138]) id. I. 287—288.
[139]) id. I. 289.

opsjedanjima ne će Klisa nikada osvojiti. Zato odluče da ispod Klisa u solinskom polju sagrade utvrdu, pomoću koje će ne samo bolje stisnuti grad, nego će i solinsku luku zatvoriti i tako se u Klis ne će moći uvoziti hrana. O gradnji ove utvrde veli domaći historik Muvekit, da je Husrevbeg predložio caru, da se Klis, u kome neprijatelji s tolikim junaštvom prkose i koji je na tako nepristupnom mjestu, da nije moguće dovući topova, osvoji tako, da se prastare ruševine grada Solina, u kojima se legu sove i vrane, poprave i utvrde, da se u nj metne posada, koja će Klišane odsjeći od mora i prisiliti na predaju. Car odobri taj prijedlog.[140]) Turci su tu svoju osnovu u proljeće 1531. bili već počeli izvoditi, što je odmah Kružiću dojavljeno. Već u ožujku 1530. javlja trogirski knez, a u kolovozu i splitski, tu namjeru Turaka, koji su dovukli već kamenje za zidanje. Bezimeni talijanski ljetopisac piše, da je 13. lipnja 1531. u samih petnaest dana bio sagrađen kašteo u Solinu od bosanskoga paše Husrevbega.[141]) I nuncij Campeggio javi 14. srpnja u Rim, da su Turci dogotovili tvrđavu i da se je vojska, zabavljena zidanjem, već digla, te da spremaju brodovlje u nekoj dalmatinskoj luci u nakani da osvoje kraljeva mjesta, a zatim da će krenuti na Italiju.[142]) Kapetanom ili dizdarom nove solinske utvrde bi imenovan Malkočbeg, zapovjednik janjičara. On se pobrine, da utvrdu što bolje učvrsti.

Doznavši za to Kružić obrati se iz Lupoglava (1. svibnja 1531.) u Rim Andriji de Burgo, kraljevu poklisaru kod pape, neka mu kod sv. oca isposluje pomoć, jer će inače Klis propasti, a da ga papa nije i do sada pomagao, davno bi ga Turci bili osvojili.[143]) Kružić zamoli i Kacijanera, da mu dade žita, topova i drugih potreba, da tim ode u Klis. Kacijaner izda naredbu pazinskomu kapetanu

[140]) Truhelka: Gazi Husrevbeg, 139.
[141]) Arkiv, IV. 50.
[142]) Vjesnik Arkiva, g, 1904., str. 168.
[143]) Mon. Habs. II. 29—30.

da pošalje žito na Rijeku. Misleći Kružić, da je već sve pripravljeno, dođe na Rijeku, ali tu ne nađe ništa. Odmah (14. svibnja) izjavi Kacijaneru, da je pripravan otići u Klis i izložiti se pogibli i ondje neprijatelja čekati, ali nema, što mu treba, da ga brani, te radi toga diže sa sebe svaku odgovornost, ako Klis padne.[144]) I od kralja traži Kružić (14. lipnja) pomoći i obrane, no već 18. srpnja prima od njega odgovor pun same pohvale, hrabrenja i obećanja.[145])

32. U takovim prilikama nije Kružić ni htio ni mogao da ide u Klis i da spriječi zidanje tvrđe u Solinu. Turci su nesmetano i brzo dovršili svoj posao. Iz solinske utvrde stali su odmah provaljivati u splitski, trogirski i šibenski kotar, nanoseći štete i zasužnjujući ljude.[146]) Zatvorivši tako Klis s mora odluče Turci da sa svom onom vojskom, koja je bila sakupljena pri gradnji utvrde, pođu protiv Senja, odakle je najviše dolazila pomoć Kružiću i Klisu.[147])

Senjani se prepadnu i zaprijete Kacijaneru, da će svi iz grada otići, ako im prije dolaska Turaka ne stigne pomoć. To tursko spremanje na Senj javio je već 2. svibnja Kacijaneru senjski kapetan Sauer. Kad Senjani doznaše, da je tursko brodovlje već pripravno u Novigradu, mletačkom gradu, i da je paški i zadarski knez dobio od mletačke vlade naredbu da Turcima budu pri ruci i da im dadu pomoći i hrane, zatražiše pomoć u Riječana.[148]) I papi Klementu VII. obrate se 24. srpnja 1531. s molbom, u kojoj ištu 500 pješaka za šest mjeseci ili da im se barem dopusti nagoditi se s Turcima. U Rimu bi zaključeno, da se piše Ferdinandu, a da se njegovu poslaniku u Rimu stvar usmeno preporuči. Tim se senjsko odaslanstvo nije zadovoljilo, već je tražilo hitnu pomoć, našto papa (4. kolo-

[144]) id. II. 33.
[145]) id. II. 65.
[146]) Starine, XVI. 185.
[147]) Mon. Habs. II. 64.
[148]) id. II. 70—71.

voza) opet sakupi kardinale, da vijećaju o pomoći Senju. Ne zna se, koju su pomoć Senjani od pape primili,[149]) kao što se ne zna, da li su se turske prijetnje obistinile. No da su Turci dodijali Hrvatima, razabire se iz kraljeve naredbe od 25. rujna, kojom im je zabranio svaku provalu i napadaj u turske zemlje, jer bi se tim prekršilo primirje sa sultanom.[150])

Uto umrije (9. kolovoza) ban Ivan Karlović. Namjesnikom banske časti imenovan bi (27. kolovoza) kninski biskup Andrija Tuškanić, ali i on umrije na povratku iz Beča. Nato i Franjo Baćan zamoli (30. rujna), da bude riješen banske dužnosti.[151])

33. Kružić nije počivao. Mislio je i snovao, što da radi i kako da očuva i spase Klis. U drugoj polovini prosinca 1531. stigne sa dvije oružane lađe na vrata šibenske luke. Valjda se je vraćao iz Klisa, ili je bio na putu u Klis. Ne mogući naprijed radi nevremena, ostavi lađe na vratima luke i potajno (incognito) dođe u grad. Tu odsjede za jednu noć u kući nekog prijatelja, kojemu izjavi, kako je htio ići Ferdinandu i reći mu, da je dosada vršio svoju dužnost, ali da dalje ne će moći zbog one utvrde, što je Turci sagradiše u Solinu, te će, jer je bez pomoći, morati ostaviti Klis, ne mogući ga čuvati.[152])

Malkočbeg je međutim utvrđivao novu solinsku utvrdu. Splitski knez javlja (14. prosinca), da se je Malkoč vratio i dotjerao 48 konja i mazgâ natovarenih municijom i ratnim priborom, i netom je to rastovario, opet je otišao. Govorilo se, da je donio sve potrebito za proširenje Solina i da će oko utvrde podignuti predgrađe.[153])

54. Još jednu vijest iz g. 1531. imamo o Kružiću. Dao je te godine sagraditi s lijeve strane crkve na Trsatu

[149]) Farlati: Illyr. Sacr. IV. 135.
[150]) Šišić: Acta com. I. 292.
[151]) id. I. 289, 290—291, 293—294.
[152]) Starine, XVI. 190—191.
[153]) id. 192.

jednu kapelu na čast svoga imenjaka sv. Petra. O tom nam naš izvor kazuje, da se je Kružić radi okršaja s turskom vojskom na duvanjskom polju (in Dulmae planitie) zavjetovao Trsatskoj Gospi za sretan uspjeh. Kad je svladao neprijatelja, otišao je na Trsat, zahvalio Gospi i svojim troškom sagradio kapelu.[154]) U isto doba Kružić dade sagraditi i jedan dio stepenica, što vode na Trsat.

154) Pasconi: Triumphus coronatae Reginae Tersactensis, 44.

GLAVA IV.

(1531—1535)

1. Opsada Kiseka. — 2. Alviz Gritti dobiva Poljica. — 3. Nikola Querini kani osvojiti Klis. — 4. Kružićev protest duždu. — 5. Klis se predaje Queriniju. — 6. Kružić u Rimu. — 7. Klis oslobođen. — 8. Turska utvrda u Solinu razorena. — 9. Zloba senjskog kapetana Sauera. — 10. Mir sa sultanom i Zapoljskim. — 11. Oko Klisa nema mira. — 12. Tužbe protiv Kružića. — 13. Kralj naređuje, da se Kružić uhapsi. — 14. Kružić se opravdava. — 15. Turci opsjedaju Klis. — 16. Mir u opasnosti. — 17. U Carigradu se tuže protiv Kružića. — 18. Smrt Alviza Grittija. — 19. Novi papa Pavao III. — 20. Turci hoće mitom da osvoje Klis. Jakov Hermolaj dolazi u pomoć Klisu. — 21. Elegija Franje Nadala. — 22. Kružićev poslanik Tadijolović uhapšen. — 23. Istraga. — 24. Kružić osumnjičen. — 25. Kliška posada pljačka. — 26. Mlečani optužuju Kružića. — 27. Kralj naređuje istragu protiv Kružića. — 28. Kružić opravdan.

1. Primirje sa Zapoljskim i sa sultanom, koje je bilo tek službeno i samo na papiru, svršavalo se prvoga svibnja 1532. Ferdinand ga je htio produljiti i zato potkraj god. 1531. odašalje u Carigrad Leonarda Nogarolu i Josipa Lamberga, da od sultana kupi mir s obavezom, da plaća danak na svoj dio Ugarske, ili barem da se Zapoljski ne ženi i da tako poslije njegove smrti pripadne sva Ugarska Ferdinandu. Poslanstvo je putovalo na početku g. 1532.,

ali ne stiže u Carigrad, jer je Sulejman već na kraju travnja pošao odande s vojskom od 200.000 momaka i 300 topova. Poslanici zatekoše sultana u Nišu, ali ovaj ne htjede ni čuti o miru ili primirju, nego izjavi, da zasada ne ide na Ferdinanda, već na njegova brata cara Karla. Sultan je poslanike primio tek u Beogradu (5. lipnja), a Ibrahimpaša ih prisili, da ga prate do Osijeka, pa su tako morali puna dva mjeseca putovati za vojskom i gledati opsadu Kiseka.

Prešavši Dravu udari sultan jugozapadnom Ugarskom, kuda je bio kraći put prema Austriji i Beču. Tako dopre do grada Kiseka, blizu štajerske međe (5. kolovoza), gdje mu se opre junak Nikola Jurišić. »Ja sam se usudio« — piše Jurišić Ferdinandu — »da branim ovaj maleni i slabi grad protiv turske sile, ne zato, što sam se nadao, da ću ga spasiti, već da samo koji čas zabavim neprijatelja i tako pribavim kršćanskim vladarima vremena, da se priprave na otpor.« U tome je Jurišić i uspio. Odbijajući turske juriše zadržao je Turke do 30. kolovoza pod gradom. Hineći napokon tobožnju predaju izvjesi Jurišić po sporazumu na gradske zidine tursku zastavu, a na to sultan ode ispod grada. Mjesto da sada krene protiv Beča, gdje ga je Karlo čekao s vojskom od 120.000 ljudi, stade se vraćati natrag ne obavivši ništa. Kod Maribora prijeđe Dravu i stiže (23. listopada) u Vinicu kod Varaždina. Tu se razdijele Turci u dvije vojske: jednu povede sultan preko Koprivnice Podravinom, a drugu veliki vezir Ibrahim preko Križevaca u Posavinu paleći sela i gradove i odvedavši u ropstvo do 50.000 ljudi.

2. Za to vrijeme zbilo se oko Klisa važnih stvari. Već na kraju god. 1531. otidoše u Carigrad neki poslanici iz Poljica, te odanle javiše, da je sultan darovao poljičku knežiju Alvizu Grittiju. Ta je vijest bila istinita. Sultan je poklonio Grittiju ne samo Poljica, nego i Senj i Klis.[1])

[1]) Na drugome se mjestu (Starine, XXI. 134) kaže, da je ovo Grittiju darovao Zapoljski, a sultan da je potvrdio.

Ujedno javlja bosanskomu sandžaku, da se više ne pača u Klis, i da šalje sandžacima čauša, da mu ga predadu, a ići će u Split i u Poljica, da ne bi Kružiću davali hrane ni pomoći, kako su mu dosada davali. Kad Klis bude u Grittijevim rukama, onda će sultan razoriti onu utvrdu u Solinu, koja se drži samo zato, da onim putem ne ide hrana u Klis.[2])

Gritti se sada, osim drugih naslova, okiti nazivom »gospodar grada Senja, tvrđave kliške i općine Poljičke«, te kao takav izdade 2. ožujka 1532. ispravu, kojom imenova Mlečanina Nikolu Querinija »općim svojim upraviteljem, komesarom i prokuratorom u tvrđavi kliškoj i općini poljičkoj«.[3])

Querini prispije u donja Poljica 4. ožujka, a istoga dana dođe u Sinj (Suigna) Ivan Gritti, pouzdanik Alvizov, s mnogo konja, da u ime Alvizovo preuzme Poljica (valjda gornja). Do 7. travnja bude to izvedeno,[4]) i tako Querini postade gospodar Poljica za Alviza Grittija. Uto prispije 300 Turaka, da čuvaju solinsku utvrdu i da tim zapriječe kliškoj posadi, da izađe i pomogne Poljičanima. I Muratbeg se tada nalazio u Solinu, a Malkočbeg je još uvijek bio zapovjednik turskih četa u Solinu.[5]) Turci, valjda dogovorno s Querinijem, dođoše 6. travnja iz Solina pod Klis, postave zasjedu s jedne i s druge strane kliških brda i zarobe 30 ljudi, što su se nalazili u polju na paši, otevši nešto krupnog i sitnog blaga.[6])

Mletačke su vlasti bile, naravno, na ruku Queriniju šurujući s Turcima protiv Klisa i Kružića. Već u siječnju 1532. dođe solinski dizdar s preporučnim pismom mletačkog poslanika u Carigradu, koji ga splitskomu i trogirskomu knezu preporuči kao prijatelja, a dizdar obeća, da

[2]) Starine, XVI. 200, 208.
[3]) Ib. XXI. 145.
[4]) ib. XVI. 205—206, 208.
[5]) ib. XVI. 199—200.
[6]) ib. XVI. 208; XXI. 135.

će im biti dobar susjed i sa svima živjeti u ljubavi.[7]) Drukčije su Mlečani postupali s Kružićem. On se osobito žali (2. veljače) na Franju Dandola, pomorskog zapovjednika, kako mu je s njegova broda uhvatio glasnika Antuna Stipšića, zbog čega je pretrpio štetu od 5.000 dukata. Pored toga je Dandolo oteo od njegovih ljudi šest zarobljenih Turaka, koji su iz Lupoglava utekli ali, došavši u Piran, bili uhvaćeni. Dok drugi s njim lijepo i časno postupaju, radi zapovjednik Dandolo sasvim obratno.[8])

Obijesni Turci nijesu se ipak obazirali na mletačke usluge, pa nijesu štedjeli ni mletačkih podanika oko Klisa. U travnju kod neke diobe zemalja u Solinu prijeđe Malkočbeg rijeku, koja je dijelila turski i mletački teritorij, posvojivši neke splitske zemlje. Knez se splitski potuži u Carigradu, odakle mu poslanik Zeno javi, da Porta žali postupak Turaka iz solinske utvrde, koja će se razoriti, samo se čeka, da Gritti prije osvoji Klis.[9])

3. Dokopavši se Querini Poljica uze raditi, da se dočepa i Klisa. Kružića u travnju nije bilo u Klisu. Tu zgodu upotrijebi Querini, da se dogovara s Klišanima. Ovi mu odgovore, da bi se rado predali, ali traže rok od dvadeset dana, kako bi pitali Kružića, što im je raditi, a valjda su se i kralju obratili za pomoć. Tako je prvih dana svibnja nastalo primirje s Querinijem i s Turcima u Solinu.[10])

U Klisu se našlo ipak ljudi, koji nijesu vjerovali ni Queriniju ni Turcima, jer im je trajno prijetila ona utvrda u Solinu. Da što prije dođe do svoje svrhe, Querini zatraži i od Splićana pomoći i 500 dukata,[11]) pošto je prije toga od splitskog kneza, sa pismom mletačkog poslanika u Carigradu Zena, molio, neka se Kružiću ne dade pomoći ni hrane.[12]) Nekim Splićanima nije sve to bilo po ćudi,

[7]) ib. XVI. 199.
[8]) ib. XVI. 196.
[9]) ib. XVI. 208.
[10]) ib. XXI. 141.
[11]) ib. XXI. 135.
[12]) ib. XXI. 134.

pa su tajno nagovarali Klišane protiv Querinija. Radi toga ovaj se potuži (20. travnja) vijeću desetorice i zamoli, da posreduje i navede Klišane na predaju.[13])

4. Međutim dozna i Kružić za Querinijevu rabotu i mletačko postupanje. U Lupoglavu napiše 25. travnja pismo i s njim otpravi svoga kaštelana Nikolu Jadrijevića (de Andreis) u Mletke, a stvar javi i svome kralju. O tom pismu raspravljalo se 9. i 10. svibnja 1532. u mletačkom vijeću. Nikolu uvede pred vijeće desetorice carski poslanik. U ime Kružićevo upita Jadrijević samoga dužda, odobrava li ono, što Alviz Gritti hoće i traži, t. j. da uzme i osvoji kraljev grad Klis; je li to duždeva naredba, što Mlečani u Dalmaciji ne dopuštaju Kružićevim službenicima, da nose iz Klisa svome gospodaru pisma i javljaju potrebe grada; je li njegova naredba, što dalmatinski mletački knezovi ne dopuštaju nositi u Klis hranu? Dužd izjavi, da nije vladina volja, što Alviz Gritti hoće da osvoji Klis, ali je uistinu izdana naredba, da se iz mjesta i gradova dalmatinskih ne smije nositi hrana u Klis.[14]) Jadrijević kao da nije bio zadovoljan odgovorom, na što se dužd rasrdi i reče: »Petar hoće da nas zarati s Turčinom«.[15]) Vijeće je obećalo, da će odgovoriti i na druge točke, ali toga nije učinilo.

Sve to javi (10. svibnja) iz Mletaka Nikola u ime Kružićevo kralju i predoči mu veliku pogibao i krajnu bijedu u Klisu, gdje nema hrane, a branitelja je malo, koji su od glada iznemogli; ako se brzo ne pomogne, grad će pasti. I papa i kralj obećaše pomoći, ali do dana današnjega nije ništa učinjeno. Zato, ako se dogodi zlo, otklanja Kružić od sebe odgovornost, s tim više, što je kralju više puta izložena krajna pogibao, u kojoj se Klis nalazi.[16])

Mletačka se vlada našla u škripcu, a Kružićeva je odrješitost nešto djelovala. Sulejmana nije smjela uvrijediti

[13]) Ljubić: Ogledalo, II. 136.
[14]) Mon. Habs. II. 107—108.
[15]) Starine, XXI. 145—146.
[16]) Mon. Habs. II. 107—108.

radi straha od njegove srdžbe, a ni Ferdinanda radi kršćanskog svijeta. Stoga naredi odmah 11. svibnja providuru Pizzamanu i splitskomu knezu, da kažu Queriniju, neka se kani Klisa, jer je Klis vlasništvo kraljevo, s kojim ona živi u miru, a svi bi joj kršćanski vladari zamjerili, kad bi tako nedično postupala. Querini neka vladu ispriča pred Grittijem, koji će bez sumnje biti zadovoljan, jer on kao Mlečanin ima željeti dobro svojoj domovini. Mlečani ipak zapovjede svojima, da Klisu ne dadu nikakove pomoći, ali da ne priječe dovoz hrane izvana preko mletačke zemlje, kako su to dopustili Kružićevu poslaniku. O svemu tome bi odmah obaviješten mletački poslanik u Carigradu, da se znade ravnati, ako mu se ondje štogod prigovori.[17])

5. Dani su odmicali, svršetak roka od 20 dana bio sve bliže. Kako Klišanima nije bila poćudna ona utvrda u Solinu, naredi Querini, da ih udobrovolji, neka se izabere i popiše 150 Poljičana, koji će doći da je čuvaju, a Turci će iz nje otići.[18]) No Klišani se još nadaju pomoći od Ferdinanda, a u protivnom slučaju zaključe, da se radije predadu Mlečanima, kršćanima, negoli Queriniju, za kojim stoje Turci. Zato 14. svibnja dođe u noći u Split općemu providuru neki pouzdanik Kružićevih ljudi (agenti) iz Klisa i ponudi grad Mlečanima, ili neka im oni pomognu braniti se, jer su doznali, da će domalo doći Turci. Pizzamano im odvrati, da zbog mira s Turčinom ne može Turcima toga priječiti.[19])

Querini međutim u Poljicima čeka, da mine rok. Klišani mu javljaju, da će mu, ako im za šest dana ne stigne od Ferdinanda pomoć, predati grad. A on da ih još više ustraši, naredi, da im se iz polja otme sva ljetina; što se ne bude moglo odnijeti, da se spali.[20])

Kružić sigurno nije ni u snu vjerovao, da će se Querinijevo nastojanje izvesti u djelo. Pouzdavajući se u svoje

[17]) Ljubić: o. c. 136.
[18]) Starine, XXI. 146, 150.
[19]) ib. XXI. 149.
[20]) ib. XXI. 149.

ljude u Klisu, nije odmah pohrlio onamo, već se je obraćao kralju i papi za pomoć protiv Turčina, ne dajući velike važnosti Grittiju i Queriniju. Mislio je valjda, da je dovoljan njegov protest u Mlecima.

Kako se je toga ljeta spremala opća turska provala u Ferdinandove zemlje, Kružić je bio potpuno uvjeren, da će i ovom zgodom turski val udariti o kliške klisure. Zato odluči, da sam pođe papi u Rim i poklisarima Karlovu i Ferdinandovu.

Tužna vijest, da je 30. svibnja 1532. Querini ušao u Klis, bez sumnje ga nije kod kuće zatekla. Dogovorno, rekao bih bez protivnosti, predadoše kliške poglavice Queriniju gradske ključe pod uvjetom, da se razori solinska utvrda, da Turci ne ulaze u Klis i da on ne smije izvjesiti svoje zastave, dok se turska tvrđa u Solinu ne razori.[21]) Querini doduše poruči najprije sandžaku, da više ne dira u kliški kotar, pa onda dade nalog turskoj posadi u Solinu, da ode. Turci mu odvrate: »Ne ostaje drugo, nego da se sultan pokrsti,«[22]) hoteći time kazati, da oni ostaju u Solinu na propast Klisu i zator okolišnih kršćana.

Sutradan nakon predaje Klisa naredi Querini bivšim kliškim potknezovima knezu Cimbriću (Zimbrich, Embrich, Emerichus) i popu Šimunu,[23]) da za tri sata, pod prijetnjom smrtne kazne, ostave grad. Pop odmah ode, a Turci iz solinske utvrde pođu za njim u potjeru, da ga ubiju. On pobježe spasivši se u kuli Kuk[24]) u splitskom

[21]) ib. XXI. 152.
[22]) ib. XXI. 155.
[23]) Možda je ovo onaj pop Šimun iz Klisa, kojemu je Ferdinand 24. veljače 1528. u Ostrogonu darovao jedan dio posjeda »Stagnycza« (Vjesnik Arkiva, g. 1908., str. 5). — Za kapetanstva Kružićeva bio je u Klisu kaštelan neki Šimun, sin Jurja Radojčića, koji se radi svoga junaštva prozvao »delijom«, i otada je svoje prezime promijenio u »Delišimunović«, odnosno, njegovi se nasljednici prozvaše »Delišimunovići« (Lopašić: Hrv. Urbari, I. 261).
[24]) Mjesto Kuk (Cilcus, Kilcus, Cilco, Kilco) spominje se već g. 1144. (Smičiklas: Cod. dipl. II. 55), a nalazi se u okolici Solina na jednom obronku na sjevero-zapad sela Kučine. Kulu na Kuku je razorio 31. ožujka 1539. Muratbeg (Arkiv, IV. 52).

polju, a pratilac mu bi ranjen. Cimbrić je nerado išao, jer nije znao, kuda bi se sklonio, pa zamoli Querinija, da ga ostavi u Klisu. Querini ga ne usliša, jer Klišani tobože traže njegov izgon. Iz Klisa bi protjerano još nekih 20—30 uskoka, a i mnogi drugi odoše, valjda oni, koji nijesu pristajali na predaju. U Klis sada dođe poljička posada od 80 ljudi, a Querini uze odmah snovati, kako će zauzeti i Senj.[25])

6. Rečeno je, da Kružić nije znao za pravo stanje u Klisu, niti je vodio velika računa o djelovanju Querinijevu. On je samo na Turke mislio i tražio pomoći protiv njih. Sigurno je na molbu Kružićevu i car Karlo molio (26. srpnja 1532.) papu za pomoć Klisu.[26]) Ne znajući, valjda zbog prekinutih veza s Klisom, što je s gradom, uputio se Kružić u Rim, da papi usmeno prikaže potrebe Klisa i da traži pomoć. U Rim je došao mjeseca srpnja, te mu ondje 16. istoga mjeseca papinska blagajna isplati 1600 zlatnih dukata »za pripomoć ugarskom kraljevstvu i za rat protiv Turaka«.[27]) Primivši tu svotu obeća Kružić papi, da će sačuvati Klis do konca studenoga.

7. Kako li je Kružiću bilo, kad je na povratku iz Rima doznao u Jakinu za poraznu vijest, da se je Klis predao Queriniju! Kao lavica, kojoj dušmanska ruka ote laviće, poleti, da se osveti. Nije mogao ravno morem put Klisa. Ode valjda najprije u Senj, a odavle u Bosnu. U društvu s Kacijanerom, Todom i Gašparom Perušićem potuče Turke kod Glamoča.[28]) U srpnju se govorilo, da će Kružić sa 500 konjanika upasti u Bosnu i po svoj prilici u Dalmaciju. Zato Turci proglase, da svaki, koji može nositi oružje, dođe u Glamoč. Veliki strah spopade Turke u

[25]) Starine, XXI. 159.
[26]) Theiner: o. c. I. 618—619.
[27]) Vjesnik Arkiva, g. 1904., str. 169. — Na istoj je strani i drugi dokumenat pod br. XI., koji se, rekao bih, tiče iste svote.
[28]) Moguće je, da se vijest Pasconijeva, koju smo prije spomenuli, odnosi na ovaj turski poraz kod Glamoča (in Dulmae planitie), te se prema tome okršaj nije zbio g. 1531., već sada.

Bosni od provale Hrvata, koji su robili, sjekli i palili. I Vuk Frankopan potuče 30. srpnja kod Brinja blizu Senja tursku četu od 2000 ljudi.[29]) Istoga mjeseca stiže u Trogir Bernardin di Castro s nekim njemačkim kapetanom da kupuje konje, pa su išli u Split i ispitivali, što je s Klisom, kako i tko ga čuva.[30]) Valjda su to bile Kružićeve uhode.

Kružić je u Klisu imao još svojih vjernih, a i izagnani uskoci bili su mu pri ruci, da se može dogovarati s onima u Klisu. Knez Toma Gvozdanović,[31]) valjda i on potjeran od Querinija, ostavi Klis i ode put Lupoglava. Doznavši, da je Kružić na putu, uputi se na šibenske otoke u samostan u Krapnju i ondje nađe Kružića sa 20 ljudi.[32]) Kružić mu preda 500 dukata naloživši mu, da tim novcem predobije Klis.

Lak je bio posao nagovoriti Klišane, koji su već bili siti Querinija, osobito kad se je doznalo, da on kani u Klis dovesti Turke. I dok je Querini bio u Poljicima na nekom sajmu, Klišani se pobune, a Querinijevi ljudi pobjegoše. Ujedno pošalju Gvozdanoviću iz Klisa čovjeka, da ga pozovu, i izvjese Kružićevu zastavu. Toma otpravi brže bolje Kružiću glasnika, da mu javi, što se dogodilo.[33]) Kružić je čekajući glase boravio u Krapnju šest dana, a zatim pođe preko Trogira poslavši pozdrav knezu,[34]) te sretno stiže u Klis. Na po puta dođu mu ususret mnogi Klišani, veseli, što im dolazi oslobodilac.

Sve, što je našao Kružić u Klisu turskoga roda, posiječe do jedinoga sandžaka, koga baci u uze. Ipak je tvrđa bila još ostala u turskim rukama, a u njoj dva pa-

[29]) Starine, XXI. 167—172.
[30]) ib. XXI. 174.
[31]) O Tomi znademo, da je g. 1525. kralj Ljudevit II bio zapovjedio Petru Kegleviću, da u kotaru grada Bijele Stijene dade zemljište i selište »Thome et Antonio Gwozdenowyth ac Georgio Waryachyth. qui a Turcis ad regnum nostrum transfugerunt«. (Starine, V. 237).
[32]) Ovako je Gvozdanović ispričao stvar u Splitu, valjda ne sve po istini, da Mlečanima zabašuri dogovaranje Klišana s Kružićem.
[33]) Starine, XXI. 174.
[34]) ib. XXIV. 161.

šina sina. Nakon malo dana morala se ipak i ona predati, jer joj je ponestalo hrane.[35]) U Klisu sada zavlada veliko veselje. To se je sve dogodilo prvih dana mjeseca kolovoza 1532.[36])

Pri zauzeću Klisa u mjesecu svibnju bio je u društvu s Querinijem i neki fratar, koji je nagovarao Klišane na predaju. Njega je Kružić, ne poznajući ga dobro, bio poslao Grittiju u stvari nekog sporazumka o Klisu i on pođe u Budim s nekim Poljičanima, koje je Querini bio uputio Grittiju. Tek sada Kružić dozna, da je fratar krivo kralja izvijestio u stvari predaje Klisa. Fratar se (8. kolovoza) vrati s Poljičanima u već preoteti Klis. Kružić ga uhvati i dade mu glavu odrubiti, dok Poljičane zadrža dva dana, a onda ih pusti. Kod fratra se našlo više pisama na nekoja lica, i zato Kružić posla u Split po kanonika Marka Nadala, da mu ih pročita.[37])

O smaknuću fratra obznani Kružić papu, navodeći, da je fratar htio na izdaju Klis predati Turcima, pa zato ga je, pravednom srdžbom potaknut, i ubio. Kružić moli papu, da njega i njegove službenike, koji su izvršili njegovu zapovijed, odriješi od grijeha. Papa podijeli 21. listopada 1532. Kružiću i njegovim vojnicima oprost, što su pogubili tobožnjega fratra, a u istinu izdajicu. Pače sutradan papa dade kliškim braniteljima proštenje, a onima, koji u obrani poginu, potpuni oprost.[38])

Kad je Kružić u oslobođenomu Klisu sve uredio, posla u rujnu kralju svoje službenike Andriju Butzoolija (? Bucignolija) i Antuna Stipšića, i javi mu, što se je zbilo, te zamoli potrebito za dalje čuvanje Klisa, naime plaću za 100 pješaka na godinu dana ili barem za šest mjeseci, izvjesnu količinu žita i nešto novaca, da kupi za Klis praha i municije, jer su ono, što je bilo u gradu, sve Grittijevci potrošili.[39])

[35]) Ljubić: o. c. II. 136—137. Po Ljubiću se čini, da je Querini bio Turke uveo u kliško tvrđavu. O sandžaku i pašinim sinovima nije nam ništa potanje poznato.

[36]) Sanudo (Starine, XXIV. 174) kaže, da je to bilo 3. kolovoza, a drugi kažu 6.

[37]) Starine, XXIV. 184.

[38]) Theiner: o. c. I. 619—620.

8. Kružiću međutim nije dala mira ona turska utvrda u Solinu. Dok je ona tu, Klis nije siguran, jer je prijetila, da će Klis kad tad pasti. Kružić smišlja dan i noć, kako bi se oslobodio te mòrê, koja je pritisla Klis i njegovu okolicu. Sam nije mogao ništa, a slabo se je pouzdavao u kliško posadu, gladnu i neplaćenu. Zato zaište pomoći od kapetana na Rijeci i u Senju i započne s pripremama.

Dizdar u Obrovcu čuje već u kolovozu nešto o tim pripremama i javi mletačkim zapovjednicima, »da oni iz Rijeke i Senja imaju doći po moru k njemu na brodovima«, i neka o tome izvijeste providura.[40]) I splitski knez javlja 18. kolovoza, kako kraljevi ljudi već više dana robe povrh Šibenika, da se čete nijesu raspršale, već se i povećale, pa će poći u pljačku u Cetinu i do Bosne tako, da su Gornja Krajina i isti Poljičani u strahu. Govori se, da je tu pljačku zasnovao Kružić s nakanom, da one čete dođu i razore tursku utvrdu u Solinu.[41])

Ta je vijest i bila istinita, samo što je Kružić s pljačkanjem oko Šibenika i navalom na Obrovac htio svratiti tursku pažnju na drugu stranu. Radio je, koliko je bilo moguće, sasvim tajno. Svoga službenika otposla u Senj i na Rijeku, da sakupi nešto vojske i morem je dovede. Senjski kapetan Erazmo Sauer i riječki potkapetan Andrija Ričan dovedoše 140 vojnika, a Kružićev službenik sakupi 100 momaka. Od svih tih tek su trojica ili četvorica znala, o čemu se radi, jer je Kružić hinio, da će tobože ići na pljačku u tursku zemlju. Ta četa prispije na brodovima u Solin, a kad se unoćilo, doleti Kružić iz Klisa s posadom, topovima, skelama i umjetnim vatrama (ignibus artificialibus), te bez straha opkole tursku kulu i oni, koji su stigli iz Senja, i ovi

[39]) Mon. Habs. II. 127—128.

[40]) Starine, XXI. 182.

[41]) ib. XXIV. 170—171.

iz Klisa. I sakriveni čekahu dok Turci ne otvore. Kad su u neko doba Turci otvorivši vrata utvrde izašli, Kružić navali i trojicu ubije, dok ostali pobjegoše unutra i zatvoriše se. Kršćani sada udare na utvrdu, jednu kulu joj odmah zapale, oko devetog sata ujutro drugu, a oko podne treću. Turci se ipak ne predadoše. Predvečer udare opsjedatelji topovima i što topovima što drugim željeznim spravama, razbiju kulu, načine otvor i provale unutra. U utvrdi nađu preko 30 već mrtvih Turaka, a oko 70 živih, koje do jednoga smaknu i do temelja razore utvrdu. Tu se našlo 18 do 20 topova, koje među sobom podijele Sauer i Ričan, a ostatak odveze Kružić u Klis. Topovi su bili vatrom oštećeni, ali su ipak Kružiću dobro došli.

Ovako je sam Kružić opisao ovu sjajnu pobjedu, koja pada 17. rujna 1532. Jednako je opisuje (18. rujna) i splitski knez veleći, da je Kružić sa svojim Klišanima i neki Pavlica (Dautović), koji je onih dana došao iz Lupoglava, gdje je bio kaštelan (lochotenente), sa nekih 30 ljudi izišao iz Klisa i sakrio se kod utvrde, čekajući zgodan čas. Sa Riječanima i Senjanima bilo ih je oko 300. Umjetnim su vatrama zapalili krovove kulâ na utvrdi, te Turci nijesu mogli izići iz kule, gdje su bili topovi i gdje su se borili do šest sati poslije podne.[42])

Kružić je 22. rujna javio tu pobjedu Andriji de Burgo, kraljevu poklisaru u Rimu, pišući mu, da će iz ovoga razumjeti, kako je dobro upotrijebio novac, što ga je od pape primio. No taj mu novac nije dostajao, te se je kod prijateljâ zadužio uzdajući se, da ga ne će ni papa ni Andrija zapustiti. Moli ga zato, da mu pomogne ili neka mu od pape isposluje pomoć u vojsci, hrani, topovskom prahu i dobrim topdžijama, jer će Turci svim silama gledati da osvete tu sramotu. Još nikada se nije čulo, da je tko razorio grad, što su ga Turci sazidali. A u znak svoje pobjede šalje Kružić Andriji na dar jednoga mladog Turčina.[43])

[42]) ib. XXIV. 184.
[43]) Mon. Habs. II. 125—127.

To pismo poklisaru, kao bez sumnje i drugo papi, posla Kružić po Pavlici Dautoviću, Bošnjaku iz Prušca (Prusch), kojega je papa 26. listopada obdario sa 100 zlatnih dukata u ime nagrade za junaštvo.[44]) Iz papina se pisma od 21. listopada razabire, da ga je Kružić o pobjedi izvijestio.[45])

Nema sumnje, da su Kružiću pri razorenju solinske utvrde pomagali Trogirani i Splićani, a zato ih je skradinski dizdar okrivio i tužio. Zato se je mletačka vlada pravdala i branila u Carigradu.[46]) I Alviz Gritti znade (26. listopada), da se je paša mnogo tužio na Splićane i druge mletačke podanike zbog nezgode u Solinu, i da je dobro obaviješten, da je sve to učinjeno njihovom pomoću i savjetom. Paša je poveo sa sobom u Carigrad jednoga zarobljenog službenika Kružićeva, da sve iskaže pred mletačkim poslanikom. »Nikada dotad,« veli Gritti, »nijesam vidio pašu bješnjega«.[47])

Kružić pohiti, da i svoga kralja o svemu izvijesti, savjetovavši ga, neka i on na solinskom polju sagradi tvrđu, u koju bi se mogla skloniti kliška posada, kad bi opet došlo do nevolje.[48]) I Andrija Lamberg javi (28. rujna) kralju, da su Sauer i Ričan išli u pomoć Kružiću sa 300 momaka, da su solinsku utvrdu razorili i da je Sauer bio iz puške ranjen.[49]) Teško ranjeni senjski kapetan pođe u Trogir na liječenje i odsjedne u fratarskom samostanu; rana mu je bila skroz preko lica, jezik ozlijeđen tako, da nije mogao govoriti, a i nekoliko mu je zubi bilo izbijeno.[50])

Opojeni Klišani i Kružić velikom solinskom pobjedom nijesu davali mira Turcima i Vlasima, njihovim pomagačima. U noći od 14. na 15. prosinca 1532. dođoše neki razbojnici u selo Zbič, u trogirskom kotaru, i navališe na neku

[44]) Vjesnik Arkiva, god. 1904., str. 170.
[45]) Theiner: o. c. I. 619.
[46]) Starine, XXIV. 188, 201.
[47]) Starine, XXIV. 198.
[48]) Klaić: Povijest Hrvata, V. 116.
[49]) Mon. Habs. II. 128.
[50]) Starine, XXIV. 190.

vlašku kuću, ubiše 13 ljudi i oteše 300 glava sitnog zuba, 60 goveda i 10 konja, te sve odvedoše u Klis. I vojvoda Murat ćehaja dođe u neko selo u Cetini, a Kružić piše splitskomu knezu, kako Turčin sakuplja četu i namjerava oštetiti splitski kotar. Murat je htio da napadne i Poljica, gdje Queriniju nije sve išlo glatko, jer je došlo između njega i Splićana do prepirke radi sela Podstrane, koje mu ovi ne htjedoše prepustiti. Spor je bio predan paši i zadarskomu kapetanu na odluku, a i u Mletke je pošao jedan odaslanik iz sela. Querini provali u selo sa nekoliko Poljičana, prigovarajući im, što su poslali odaslanika, a ne će da se pokore sultanu, pa mnoge seljane izbatina i zlostavi, trojicu uhvati i vezane dva dana povede po Poljicima, oduzevši im mnogo blaga; no oni mu konačno utekoše.[51])

Sada nastaje izmjenična borba. Na kraju g. 1532. ili na početku 1533. za neke zimske oluje otpremi Kružić po noći nekoliko svojih ljudi preko Cetine pod tursku kulu Čačvinu. Prodrvši unutra nađoše samo sedam ljudi, od kojih pet ubiše, a dizdareva zamjenika i još nekog drugog dovedoše u Klis s dijelom municije, što je ondje nađoše, a ostalo s kulom zapališe.[52])

9. Senjskom kapetanu Erazmu Saueru bude nešto krivo pri diobi otetoga plijena iz razorene turske kule u Solinu, te se potuži kralju na Kružića. Kralj naredi iz Innsbrucka 26. siječnja 1533., da Kružić dade Saueru polovinu bojnih strojeva (ingeniorum) i municije, što bijaše oteo Turcima i sebi pridržao.[53]) Radi tog pitanja podiže se graja na Kružića, i stvar se dugo otezala. U to Kružić pošalje 24. svibnja iz Lupoglava svoga kaštelana Jadrijevića kralju zbog nekih važnih poslova.[54]) Ne zna se, o čemu se tu radilo, ali je sva prilika, da je Kružić htio kralju razjasniti Sauerovu tužbu i opravdati se s obzirom na veću potrebu Klisa, zbog

[51]) ib. XXV. 103—105.
[52]) ib. XXV. 104.
[53]) Mon. Habs. II. 138.
[54]) ib. II. 143.

čega je pridržao neke topove. Kralj je ipak dao pravo Saueru. Kružiću se činio nepravedan zahtjev Sauerov i nalog kraljev, te se nije pokorio kraljevoj naredbi. Senjski se kapetan opet obrati kralju (prije 17. listopada 1533.) i tuži Kružića, da mu ne samo ne će da preda polovinu plijena, nego ga još obijedi, da mu je pri osvojenju solinske utvrde bio iz Klisa poslao samo 14—15 ljudi, i da je Mlečanima prodao nekoliko komada bojnih strojeva, te iznese još različne nepodopštine, koje je Kružić počinio, poričući, da je Kružić razorio solinsku utvrdu, kako se sam hvali.[55])

Uvrijeđen Kružić u svom ponosu i viteškom glasu posla opet kralju po svom poslaniku pismo od 26. rujna i zatraži, da ga otpusti iz službe, sam kralj neka Klis uzme u svoje ruke, a njega neka isplati. Ferdinand mu odgovori (17. listopada) iz Beča, da bi ga drage volje isplatio, jer doista i zaslužuje radi svojih zasluga, ali da je njegova blagajna iscrpena zbog velikih i neprestanih troškova, pa stoga ne može, a ne, da ne bi htio. Treba da se ustrpi do sv. Tri kralja (6. siječnja 1534.), a onda će i njega i sve druge isplatiti. Međutim neka radi, a kralj se nada, da će do toga doba Kružić doći do njega. Neka čuva Klis, te će ga kralj ne samo isplatiti, nego će ga još osobitom milošću nadariti. Kružić je, da pobije Sauerovu klevetu, da nije razorio solinsku utvrdu, poslao kralju pismeno posvjedočenje metropolitske splitske crkve i nekih drugih svjedoka, kojim je dokazao, da je baš on razorio utvrdu i prema tome, da su Sauerove klevete lažne. Kralj mu na to odgovara, da je bilo suvišno to slati, jer on ne sumnja, da je utvrdu razorio on (mediante opera et presentia tua); znade poštenje i vjernost njegovu, te očekuje od njega još veća djela.[56])

Iz tih se riječi čini, da je kralj bio potpuno uvjeren o pravednosti Kružićevoj, no nije tako. Kraljevsko je vijeće

[55]) ib. II. 174—176.
[56]) ib. II. 167—168.

odredilo, da Petar Keglević u tom pitanju dade neki nalog Kružiću, ali taj nije uspio, da onu dvojicu izmiri. Zato Ferdinand opet piše iz Beča Kružiću (17. studenoga): »Prijavio mi je senjski kapetan, da je sa nekim svojim plaćenicima i vojnicima pri razorenju solinske utvrde osvojio mnogo bojnih strojeva, stvari, koje se imaju po ratnom pravu porazdijeliti među borce. Sauer s opravdanog razloga, osobito zbog zadobivene teške rane, nije mogao sa sobom ništa odnijeti, nego si ti sve stvari odnio u Klis. Više je puta Erazmo tražio, da mu ih dadeš, i ja sam ti pisao, a ti unatoč tome nijesi mu ih htio dati, već si pače neke stvari, t. j. dio bojnih strojeva drugima prodao (i to upravo onima, kojima se prema općoj naredbi nije smjelo). Vojnici i plaćenici neprestano ištu od Erazma kao kapetana, da im dade te stvari, pa se je on meni obratio, da mu pomognem od tebe dobiti ih. Uzevši u obzir pogibao, kojoj su se oni vojnici izložili pri osvajanju one utvrde, pravedno je, da i oni budu dionici plijena. S toga ti strogo nalažemo, da spomenutomu Erazmu i vojnicima dadeš one predmete.«[57])

Ne obaziruć se na klevete zavidnog Nijemca Kružić je nastavio da radi za spasenje Klisa. Teško mu je bilo pri duši gledajući toliki nehaj onih, koji su bili u prvom redu dužni, da se brinu za tu jedinu kulu na jugu kraljevstva. Posla s toga kralju poslanika, da traži opskrbu za grad, svoju plaću i dopuštenje, da kazni one izdajice, koji su bili predali grad Queriniju, i da se napokon daruje njegovu sestriću (sororio) imanje Brest. Kralj mu odvrati (25. travnja 1533.) medenim riječima i praznim obećanjima. Za one izdajice dade mu vlast, da ih protjera iz Klisa, a njihova imanja da zaplijeni i dade zaslužnim kraljevim ljudima; ali u tome kralj pridrža sebi pravo priziva. Imanje Brest ne može mu pokloniti, jer ga je već drugomu dao.[58])

Preko Jadrijevića zamoli Kružić kralja, da ga isplati i otpusti iz službe. Kralj mu se već prije obavezao, da će

[57]) ib. II. 180.
[58]) ib. II. 140—141.

pristati na njegov otpust i isplatiti njega i njegove službenike. Rok je za to prošao, a kraljevo obećanje ostade neispunjeno. Dvije su godine prošle, što nije primio ništa osim 400 rajnskih forinti, a kralj mu je dužan davati svake godine 7000 dukata. Zaslugom Kružićevom bila je razorena solinska utvrda i Kružić je bio poslao kralju svoga službenika, da mu prikaže njegove potrebe i nevolje, a kralj mu nije poslao ni pomoći, ni odgovora. Zato Kružić ponovno moli kralja, da pristane na njegov otpust i da ga isplati. On ne će da se opet što dogodi kao prošle godine, kad se je grad iz ljute nevolje predao Grittiju. Jedanaest je mjeseci čuvao Klis i sada je iz njega od velike nužde otišao, ali će propasti, ako se brzo ne priskoči u pomoć. On bi sam sada došao pred kralja, ali nema sredstava, jer je sve svoje u kraljevoj službi potrošio. I grad Brezovicu, što mu je darovao pokojni kralj Ljudevit, izgubio je i pošto ga je više godina držao Ivan Banffy, sada je u vlasti zagrebačkog biskupa, koji ga je pozivao i obećavao mu ga vratiti, ali on bez kraljeva dopuštenja nije htio ići biskupu, jer bi volio i izgubiti Brezovicu, negoli kralju prevrnuti vjerom.[59])

Ferdinanda se živo dojmila ne toliko Kružićeva ostavka, koliko ona ponuda zagrebačkog biskupa, očitog i najvećeg pristaše Zapoljskoga. Tko kralju jamči, da biskup ne mami Kružića u svoje kolo? I bez oklijevanja mu odgovori (19. lipnja). Moli ga i zaklinje, da se radi plaće ustrpi do Miholjdana (29. rujna), i da ustraje u vjernosti i ljubavi prema kralju. »Što se tiče« — nastavlja kralj — »tvoga sastanka sa zagrebačkim biskupom, mi ni najmanje ne sumnjamo o tvojoj vjernosti i postojanosti duha; ali treba najviše na to paziti, da te ne bi biskup i njegovi, pogazivši zadanu riječ i unatoč slobodnom prolazu (salvi conductus), što bi ti ga dali, uhvatili i silom te prisilili, da im predaš kliški grad, ili da te možda ne navedu, da što gore

[59]) ib. II. 147—148.

(ako bi uzmogli) protiv nas učiniš. Stoga je sasvim potrebito, da ako što u tom poslu kaniš učiniti ili pokušaš, dugo i mnogo razmisliš i oprezno radiš i paziš, u koga, što i koliko se pouzdavaš, da se poslije ne bi kajao zbog svoga samopouzdanja. Ali, ako misliš, da možeš bez pogibli i neprilike k njemu ići i vratiti se, to ostavljamo tvome sudu.«[60])

Ne zna se, da li se je Kružić uopće odazvao biskupovu pozivu, protiv kojega se je i papi bio tužio, da mu je oteo Brezovicu zato, što se nije priključio stranki, koja je uz Turke pristajala. Papa nato naredi (8. srpnja 1533.) biskupu, da Kružiću vrati imanje, jer to, što Kružić nije pristao na savez s Turcima, zaslužuje nagradu, a ne kaznu.[61]) Zbog toga, ili zbog kasnije pomirbe s Ferdinandom, biskup je Kružiću vratio Brezovicu, i na početku g. 1535. bio je Kružić u njenom posjedu.[62])

10. Obrana Kiseka i osvojenje tvrđe Koron u Moreji utjecalo je na ratne Sulejmanove osnove i pridonijelo povoljnom ugovaranju mira, što ga je car Karlo V. i kralj Ferdinand pospješivao u Carigradu. Ferdinand se je još uvijek bojao Zapoljskoga i njegovih saveznika Turaka, pa je, ne mogući im odoljeti, nastojao s njima ugovarati i sklopiti mir. Na kraju g. 1532. pošalje u Carigrad Jerolima Zadranina (Jurišića), koji je već 12. siječnja 1533. tamo stigao, a dva dana kasnije sklopio već i primirje. Sultan traži od Ferdinanda za uvjet stalnog mira, da mu se u znak pokornosti pošalju ključevi Ostrogona, glavne ugarske tvrđave na Dunavu. Jerolim, ne imajući za to naputka

[60]) ib. II. 149—150.

[61]) Történelmi Tár, g. 1905., str. 324.

[62]) Kružić 25. siječnja 1535. piše papinu tajniku Latinu Juvenalu, da u zagrebačkoj biskupiji u Slavoniji ima imanje Brezovicu, i da je sultan, kada je na odlasku onuda prolazio, sve dao popaliti: kuće i crkve, između kojih i kapelu sv. Ane, prema kojoj kršćani goje veliko štovanje. Kružić ga moli, da od pape isposluje neke oproste (indulgencije), barem tri puta na godinu, na dan sv. Ane, Duhova i Male Gospe, da bi tako mogao popraviti ovu kapelu i druge crkve. (Mon. Habs. II. 219).

i punomoći, posla (27. siječnja) svoga sina Vespazijana sa sultanovim punomoćnikom u Beč. Ujedno daje Jerolim naputak svim zapovjednicima međašnih pokrajina, da se obustavi svako neprijateljstvo na kopnu i na moru protiv Turaka. Tako piše (11. veljače) i hrvatskim banima, da je turski car spreman na mir i da je dao zapovijed svojim sandžacima, pašama i vojvodama, da »imaju mir, ljubav i prijazno susjedstvo« držati sa kraljevim podložnicima. Jerolimov sin Vespazijan dođe preko Dubrovnika na Rijeku,[63]) a uz put se je, valjda, svratio u Klis Kružiću i saopćio mu novosti iz Carigrada preporučujući mu mir.[64])

Nacrt mira, kako ga je Jerolim s velikim vezirom Ibrahimom uglavio, bio je od Ferdinanda prihvaćen, i ako su u vijeću savjetnici izjavili: »kako u žalosno doba živimo, to se ne čudimo, što vaše veličanstvo prima takove naslove od ovakova tiranina. Sultan vas zove svojim sinom, a pripravan je dati caru i papi lijepe nazive. Mi samo to velimo, da sultan ni svojih sinova ne štedi, kad se radi o gospodstvu«. Nato se Vespazijan sa sultanovim punomoćnikom vrati u Carigrad, a s njim ode i carski savjetnik i tajnik Kornelije Duplicije Šeper (Schepper) s ključevima Ostrogona. Šeper krene iz Beča 12. travnja 1533., 21. istog mjeseca stigne na Rijeku, 6. svibnja bio je u Gabeli na Neretvi, a 20. svibnja bio je već u Carigradu. Ferdinand međutim javlja (30. travnja) slavonskom saboru, da je uglavio primirje sa sultanom i sa Zapoljskim, pa zato neka se njihovi podanici ne napadaju i ne uznemiruju.[65])

Sultan izjavi 23. lipnja poslanicima, neka Ferdinandu bude mir, dokle ga sam hoće držati, a da Zapoljskoga ne može maknuti ni svoje riječi pogaziti; no ako se Ferdinand s njim nagodi, da će i on tu nagodbu priznati. Poslanici

[63]) Kukuljević: Acta croat. I. 243; pogrješno datirano god. 1543., mjesto 1533.

[64]) Starine, XXV. 111.

[65]) Šišić: Acta com. I. 307.

krenu natrag 16. srpnja 1533.[66]) i stignu u Zadar, odakle pišu (28. kolovoza) u Klis Kružiću, da je mir s Turcima ugovoren, pa da ne dopušta više svojim ljudima dirati u Turke i udarati na njihove krajeve.[67]) U listopadu objavi Ferdinand na sve strane svoje države, da je mir sklopljen, a o tome javlja i Petru Kegleviću, koji je bio prije toga (25. svibnja) imenovan kraljevim komesarom u Hrvatskoj i Slavoniji.[68])

11. Ali, ni onda, dok se radilo o miru, ni poslije sklopljena mira nije bilo u Hrvatskoj i oko Klisa nikakva znaka o miru, ljubavi i prijaznom susjedstvu između kršćana i Turaka. Manji okršaji i napadaji uvijek su se ponavljali. U veljači 1533. pročulo se, da Turci namjeravaju u Solinu sagraditi drugu utvrdu, ali ne gdje je prva bila, nego na ušću same rijeke.[69]) U ožujku se govorilo, da će Kružić ići iz Klisa u Lupoglav, a zatim do kralja i da mu vodi na dar osam skupocjenih konja, a da mjesto sebe ostavlja u Klisu Mateja Vianesovića.[70]) Kružić je bez sumnje u to vrijeme bio u Klisu, gdje ga je i Vespazijan, sin Jerolima Zadranina, zatekao, i u to je doba Kružić primio od pape u ime kralja Ferdinanda 400 dukata, 20 peča robe i 300 stárâ žita.[71]) Iz Klisa je otišao 1. ožujka.

Njegovu su odsutnost njegovi ljudi zlo upotrijebili. U noći 9.—10. ožujka ili travnja 1533. navale oni na selo Radošić u trogirskom kotaru i otmu nešto blaga,[72]) valjda da se osvete Vlasima. Trogirski knez pošalje (25. travnja) Jakova Andreisa u Klis, da se Kružiću potuži zbog počinjene štete. Andreis ne nađe Kružića, nego kaštelana Tomu Gvozdanovića, koji mu izjavi, da mu nije ništa poznato o tim štetama. [73])

Kružićevi su ljudi robili i pljačkali Vlahe, podanike turske, bez obzira, da li su oni bili naseljeni na turskom ili mletačkom zemljištu. Za bolju svoju zaštitu Vlasi su se ponajviše zaklanjali na mletački posjed, i zato ih mletačke vlasti uzeše u obranu. Kako pak nije bila utvrđena međa između turskog i mletačkog posjeda, molili su trogirski i šibenski plemići, da se to uredi s bosanskim sandžakom, da se tako Kružić ne može ispričavati kao da otima robu turskih, a ne mletačkih podanika.[74])

Generalni providur Nikola Trevisan nastojaše, da se mir čuva, pa je, došavši u Split, govorio kliškom kaštelanu, neka živi u dobru susjedstvu s Mlečanima. On mu nato odvrati, da mu je Kružić, koji je u Jakinu, naredio, da dobro postupa s mletačkim kao što i s turskim podanicima, jer je s njima sklopljeno primirje.[75])

Pravoga mira ipak nije bilo. Kamen smutnje bio je Querini, još uvijek Grittijev gubernator Poljica. On se 1. srpnja 1533. dogovori sa tri Klišanina, da mu predadu Klis. Querini dođe obnoć s nekih 800 Poljičana sa skelama i s drugim bojnim spravama; ali ih budne oči kliških stražara opaziše i tako mu se posao izjalovi. Kaštelani jave Kružiću, što se dogodilo.[76]) Nato stiže Kružić iz Jakina i iduće noći posla svoje Klišane u jedno poljičko selo, da robe, i oni odvedu veliko mnoštvo krupnog i sitnog blaga, a nekoliko ljudi i izrane.[77])

12. Kako je u tom slučaju Kružić bio izazvan, tako je valjda bio i u ostalim sukobima, te je silu silom odbijao i zlo zlim odvraćao. No kralj je po što po to htio mir s Tur-

[66]) Matković: Putovanje po Balkanskom poluotoku XVI. v. u Radu Jug. Akad. LXII., str. 45—46.
[67]) Klaić: o. c. V. 109.
[68]) Šišić: o. c. I. 320.
[69]) Starine, XXV. 110.
[70]) ib. XXV. 112. — I ovo je prezime Sanudo iznakazio. Mi držimo, da je Matej Vianesović istovjetan sa već spomenutim Ufranašićem, koje prezime također nije Sanudo valjda točno napisao.
[71]) Starine, XXV. 111.
[72]) ib. XXV. 114.
[73]) ib. XXV. 119.
[74]) ib. XXV. 113—114.
[75]) ib. XXV. 125.
[76]) ib. XXV. 126.
[77]) ib. XXV. 128.

činom i nije dopuštao ni to, da se Kružićevi ljudi brane. Zato se na njih oštro pazilo. Vespazijan optuži 25. listopada Kružića kralju, da plijeni turske kotare i da je uhvatio jednoga vojvodu, te da tim kvari mir i zakon.[78]) I bosanski se paša potuži Ferdinandu na Kružića i Jurja Frankopana Slunjskoga, na što im kralj (11. prosinca) piše upozorujući ih na listopadsku objavu mira, jer na svaki način hoće, da se mir uzdrži i da se sa Turcima ne prave neprijateljstva. Bosanski se je paša u ime sultanovo i svoje tužio, da su mnogi kraljevi podanici provalili u tursku zemlju i počinili velike štete. Stoga im kralj strogo zapovijeda, da svojim podložnicima, pod prijetnjom nemilosti, smrti i gubitka imanja, narede, da drže mir.[79]) To isto kralj piše i komesaru Kegleviću i Nikoli Zrinjskomu.[80]) Ferdinand nastoji, da i Turke umiri. Tako 8. siječnja 1534. javlja u Mletke mletački poslanik Franjo Contarini, da je Vespazijan pošao paši bosanskomu (Mihalbegoviću) noseći mu darove, a otud će poći u Carigrad, ako sultan dotle stigne. Poslije osam dana opet javlja, da se je Vespazijan vratio i da nije krenuo u Carigrad, dodajući, kako je Vespazijan bio lijepo primljen od paše i sve postigao, što je tražio. I mletački su ga službenici, osobito oni u Zadru i drugim mjestima lijepo primili.[81])

Kružić nije htio, ili bolje, nije mogao, da se pokori kraljevoj naredbi o mirovanju. Dok su Turci njemu i Klisu radili o glavi, nije ni on mogao da stoji prekrštenih ruku. Borba se nastavila. Jerolim Zadranin piše (15. veljače 1534.) iz Rijeke kralju, da mu je došao jedan Kružićev službenik iz Klisa, koji se je nadao naći na Rijeci svoga gospodara noseći mu dva pisma, jedno od kliškog kaštelana (verweser), a drugo od bosanskoga paše. Na pitanje Jerolimovo, gdje su mu pisma, odgovori službenik, da je

[78]) Ljubić: o. c. II. 137.
[79]) Mon. Habs. II. 183—184.
[80]) Šišić: o. c. I. 321—322.
[81]) Magyar Történelmi Tár, g. 1858., str. 86—87, 89.

na moru susreo Kružića, kad je s nekim brojem vojnika išao u Klis, da robi Turke. Na upit o pašinom pismu doznaje Jerolim, da paša javlja, kako mu sultan naređuje, da drži dobar mir s kraljem.[82]) Isti Jerolim nagovara ipak (27. veljače) kralja, da svrgne Kružića s kliškog kapetanstva, jer njegovi uskoci ne će da miruju, a trebalo bi ukoriti i Jurja Frankopana i Lovru Kanturića, koji su isto tako radili protiv kraljevih naloga.[83]) Iz svega toga se vidi, da se mnogo u to posljednje doba diglo oblačina nad Kružićevom glavom. Sauerove, Jerolimove i turske tužbe dodijale su kralju. Kružiću nije ostalo drugo, nego da ide glavom u Beč i da Ferdinandu prikaže pravo stanje sa željom, da ga kralj jednom otpusti iz službe kliške kapetanije. Mletački poslanik u Beču javlja 10. veljače, da je u Beč stigao knez Petar Kružić, kapetan kliški.[84]) Kralj ga sasluša i dade mu rok do kraja ožujka, a tada neka opet dođe ili neka pošalje svoga službenika.

Vraćajući se Kružić kući primi dva, odnosno tri pisma od kliških kaštelana, koji su mu javljali, da zbog neprestanih turskih navala ne mogu izići iz grada. Na veliku svoju štetu sakupi, koliko je mogao, prijatelja i službenika, te s njima pohiti put Klisa. Da srećom nije došao, bila bi zadnja pogrješka gora od prve. Došavši u Klis doznade, da od Miholjdana 1533. Turci bez prekida svaki dan navaljuju i zbog toga se nije moglo ući ni izići iz grada. Turci su u prvom redu sprečavali uvoz hrane u grad, i to upravo u one strahovite dane, kad je bilo teško i za novac nabaviti je. U Klisu je tako Kružić sa svojima jedva prokuburio ono proljeće. Za to vrijeme Turci su 37 puta nasrtali na grad, a prve nedjelje mjeseca svibnja 1534. dođe silna turska vojska sa kosama, sjekirama i drugim željeznim oruđem, te sve što je bilo ostalo u polju, sasiječe i uništi tako, da ne ostade ni stabla ni trave. To je bila

[82]) Mon. Habs. II. 189.
[83]) Ljubić: o. c. II. 137.
[84]) Magyar Történelmi Tár, g. 1858., str. 101.

vojska bosanska (sandžaka Mehmedbega Mihalbegovića) i hercegovačka (sandžaka Piribega), a pod zapovjedništvom Džafera,[85]) zapovjednika livanjskoga, koji provali do Solina i ondje se utvrdi.

Da su Turci sada nešto ozbiljno nakanili protiv Klisa, razabire se iz izvještaja splitskoga kneza Leonarda Bollanija od 5. lipnja, gdje se kaže, da je započeto zidanje obrambenog zida (revelino) oko mletačke tvrđe u Solinu vrlo potrebito za obranu splitskoga i trogirskoga kotara, te da bi se za dovršenje gradnje sa stanovima za stratiote potrošilo 300 dukata. I kula na Kuku da je slabo uređena i da treba popravka.[86]) Ni mlinovi na solinskoj rijeci nijesu od Turaka bili pošteđeni, pa Klišani nijesu od njih imali nikakve koristi. Jedan takav mlin na tri kola, koji je pripadao Klisu, a Turci ga za neprestanih navala razarali i palili, iznajmi Kružić (2. svibnja 1534.) Splićaninu Jerolimu Zvičiću (ili Zuniću).[87])

13. To su bili plodovi tobožnjeg mira s Turcima. Kružić je po istini opisao kralju svoje jade, što ih je u to doba pretrpio. No njegovi su neprijatelji kralju stvar drukčije prikazali i izvrnuli njegovu vjeru u nevjeru, optužujući ga napokon, da je okrenuo vjerom i prema kralju. Ferdinand i ne ispitavši potpuno pravo stanje, izda naredbu svim kapetanima po čitavom kraljevstvu, da Kružića uhvate i k njemu dovedu.

14. Čuvši za to Kružić piše Ferdinandu iz Klisa 7. lipnja braneći se od osvada i kleveta: »Ja mogu« — veli — »uvijek i na svakom mjestu biti uhvaćen i vezan na najmanju zapovijed Vašega Veličanstva, i uvijek sam pripravan stajati s mojim neprijateljima pred svijetlim licem V. V. I sada bih došao pred V. V.; ali sam obaviješten, da su se tri paše s velikom vojskom utaborile tri ugarske milje daleko od Klisa. Budući da se govorkalo, da dolaze

[85]) Mon. Habs. II. 198.
[86]) Ljubić: Com. et. relat. II. 105.
[87]) Vjesnik Arkiva, g. 1905., str. 239.

opsjesti Klis, nijesam sada mogao doći. A kako hoće V. V. da budem čvrste i mirne duše slušajući takove klevete? Od V. V. nijesam primio nikakve pomoći, kojom bih se mogao obraniti, osim onoga, što sam ja svojim velikim troškom našao i pribavio. Otkako je V. V. dobilo ugarsko kraljevstvo, nijesmo primili plaće za čitavu godinu dana, a o Ivanjdanu su sada četiri godine, da nijesam primio ništa osim 200 rajnskih dukata i to u suknu, koje ne vrijedi ni 100 dukata. Bio sam u određeni rok (u ožujku) poslao V. V. i svoga službenika: evo prođoše tri mjeseca, a da ne znam, da li je živ ili mrtav. Znadem još, da moji neprijatelji pred V. V. zlo govore o meni, da ja nijesam dobar, vjeran i iskren službenik vjere kršćanske i V. V.; ali to svemogući Bog znade i cio svijet, a konačno i turski car, da sam ja pravi i vjerni i iskreni službenik V. V. Što pak piše V. V., da smo ja i moji ljudi na moru uhvatili mletačke trgovce, neka mi vjeruje V. V., da se to nikada ne će dokazati, a ako se zbilja to dokaže, evo moje glave. Suviše neka znade V. V., da su svi Klišani odavle htjeli otići zbog neprestanih navala i šteta i ostaviti svoju domovinu, da ja nijesam neke glavnije zadržao ne puštajući im da idu, jer ako oni odu, ne bi tvrđava mogla više da se održi. Stoga smo im dali neku nadu u buduću pomoć V. V., i evo ti nevoljnici šalju V. V. svoga čovjeka, kojega neka se udostoji V. V. blagim okom pogledati. Ponizno molimo Vašu blagost radi muke Isukrstove, da se udostojite poslati jednog dvorjanika V. V., čovjeka dobra i bogobojazna, da pogleda Klis i nevolju, koju trpim s ovim nevoljnim pukom; on neka ovdje ostane, dok ja dođem da se predstavim V. Svijetlom V. Evo šaljem pred V. V. moga službenika i molim, da mu V. V. potpuno vjeruje, što će mu kazati i da ga brzim odgovorom otpremi natrag.[88])

15. Još se nije bilo dobro ni osušilo crnilo na tom Kružićevom pismu, a Turci, o kojima je govorio, da su u

[88]) Mon. Habs. II. 199—200.

blizini, dođoše 8. lipnja pod Klis. Mehmedbeg Mihalbegović, sandžak bosanski, i hercegovački Piribeg opsjednu grad s jakom vojskom udarajući ga topovima za punih 28 dana.[89]) Tu Kružić, kao i dosada, činom pokaza, da je pravi, vjerni i iskreni službenik kraljev, obranivši se ne samo od turske sile, nego i od lukavštine himbenoga Mlečanina Alviza Grittija. Za opsade Alviz pozove Kružića na predaju. Ovaj se ogradi s izjavom, da će grad predati samo na kraljevu zapovijed. O zahtjevu Alvizovu, da mu Kružić preda Klis, ovako je iskazao Antun Tadijolović u kasnijoj istragi: »Čuo sam, kad su prošle godine Turci došli pod Klis, da je došao Juraj Gritti (brat Alvizov) na sastanak s knezom Petrom i ovako rekao: znadem, da si više puta svojom krvlju obranio ovu tvrđavu od Turaka bez ičije pomoći; znaj sada, da je veličanstvo kralja rimskoga, tvoj gospodar, obećalo, da će ovu tvrđavu dati mojemu bratu Alvizu, i tako ako ti hoćeš obećati, da ne ćeš tome biti protivan i pošto te njegovo veličanstvo isplati za tvoju službu, te na zapovijed i naredbu njegovu uz prikazanje njegove zapovijedi, da ćeš vratiti rečenu tvrđavu, ja Juraj i moj brat obećavamo, da ćemo ti sve ono isplatiti i podmiriti, što njegovo veličanstvo ne plati, a povrh toga ćemo ti dati lijep dar i dignuti tursku vojsku od opsjedanja. Knez Petar odvrati: kad dođe čovjek s naredbom njegova veličanstva, koji će preuzeti tvrđavu iz mojih ruku, pa je on preda kome hoće, bit ću zadovoljan; ali iz moje ruke nikada ti je ne ću predati. O tome su sastavili zapisnik pred splitskim kaptolom i ugovorili, da se u roku od tri mjeseca imaju naći pred kraljem knez Petar i Alviz Gritti, da to pitanje riješe.[90]) Na to je 4. srpnja 1534. dignuta opsada.

U dobar je čas sve to došlo u obranu Kružićevu. Sada je bilo očito, da on nije kriv rušenju mira, već Turci.

[89]) Arkiv, IV. 50.
[90]) Mon. Habs II. 234—235.

Da je to istina, svjedoči i to, što su u isto vrijeme Turci navaljivali i na Bihać, Ripač i Bosiljevo i prodirali do Kranjske. Našao se pače i kraljev pouzdanik, komesar u Hrvatskoj, Petar Keglević, koji uze u obranu Kružića. U izvješću od 17. lipnja javi iz Bihaća kralju različne provale i pljačkanja turska oko Bihaća i Ripča, i kako su Hrvati kod Bosiljeva potukli Turke, oteli im plijen i neke zarobili. Turski su zarobljenici očitovali, da su bili poslani od bosanskoga paše, da razvide, ima li u njemačkim i hrvatskim stranama vojske, koja bi mogla paši naškoditi. Ovi rekoše još, da paša kupi vojsku, da uništi u bihaćkom i ripačkom polju usjeve, kao što je prije pod Klisom učinio. Keglević ga je čekao, ali nije došao, već mu neki Turčin iz Udbine tajno poruči, da je bosanski paša sa Salomonom mostarskim i s nekim drugim pašom, kojega ime ne zna, podsio Klis s nekog kamenitog brežuljka, odakle su i prije udarali većim topovima na Klis; da se na onom brežuljku gradi utvrda, te ne će odavle otići, dok Klis topovima ne osvoje ili ga gladom ne izmore. Pred četiri dana — nastavlja Keglević — došao mu je jedan od uglednijih Kružićevih službenika iz Klisa, pa ga je ispitivao, ima li u Klisu dosta ljudi za obranu i ima li dovoljno hrane; on odgovori, da je dosta ljudi, ali da hrane nema ni zere. Sve to Keglević javlja kralju, jer eto cijelu prošlu zimu sve do sada Turci su pod Klisom, bez prestanka navaljivali, pustošili i uništavali usjeve, a sada, kako se vidi, došli su, da ga osvoje. Zato moli kralja, da se pobrine za obranu Klisa, jer se po kopnu ne može pomoć dati, već samo po moru.

Ne očekujući i ne nadajući se kakvoj kraljevoj pomoći Keglević je sam mislio i nastojao, kako da pomogne Klisu i Kružiću. Zamoli kranjskog kapetana Ivana Pychlara, da mu pošalje nekoliko uskoka (prybegli homines) i nekoliko pješaka puškara, te odluči, da će, ako mu ih pošalje, skupa sa svojima provaliti u Tursku, da pljačka, ili će opsjesti koji turski grad, a tim se je nadao, da će iza-

zvati pašu bosanskoga i ona druga dva s njim, pa će tako morati dignuti opsadu Klisa. Ako oni ostave Klis i pođu protiv njega, on će se skloniti u svoje gradove, jer im ne bi mogao odoljeti, pošto su tri ona paše digli sve, što su mogli; i konjanike i pješake. Tu svoju nakanu priopći Keglević kralju na posebnoj ceduljici i priklopi je onomu gornjem pismu.[91])

Turci su i bez toga otišli ispod Klisa. Kružić nato posla u Mletke Antuna Tadijolovića carskomu poklisaru i papinu nunciju, neka mu oni isposluju od mletačke vlade pomoć za Klis u municiji, jer je u ovoj zadnjoj opsadi sva potrošena. Carski je poklisar govorio s vladom, ali mu je bilo odgovoreno, da Ferdinand može sam opskrbiti svoje gradove, pa se ona zato ne će u to da pača. O tom je poklisar obavijestio Kružića. Nuncij se naprotiv pokaza spremnim da učini Kružiću svaku uslugu; ali bez ovlaštenja papina nije htio da ulazi u takvo pitanje, jer je papa mogao i bez Mlečana pomoći Klisu. Zato poruči Kružiću, da pošalje papi svoga pouzdanika, a on će ga preporučiti. Nuncij je baš tada imao ići u Rim, te pozove Tadijolovića, da s njim pođe, a on će mu platiti put. Tadijolović ne htjede to bez pristanka svoga gospodara.[92])

16.—17. Zašto su paše iz Bosne provaljivali u kraljeve zemlje i zašto se nijesu držali mira, te zašto je Ferdinand toliko vikao i prijetio Kružiću, ima se tražiti uzrok u tome, što je sklopljeni mir bio u Carigradu uzdrman. U miru je bilo ostalo više neriješenih pitanja, a i car Karlo V. nije bio tim mirom osiguran. Zato Karlo i Ferdinand poslaše Kornelija Duplicija Šepera i Jerolima Zadranina opet u Carigrad. Šeper krene iz Praga 14. veljače 1534., a na Rijeci mu se pridruži Jerolim. U Carigrad sti-

[91]) ib. II. 205—207.
[92]) ib. II. 229—230.

goše 24. travnja. Sultan nije htio ni da čuje o prijašnjim uvjetima mira. Najviše ogorčenje u Carigradu bilo je protiv Nikole Zrinjskoga, mlađega (sigetskog junaka), koji je odbio sultanu danak, što ga je plaćao njegov otac, a onda protiv Petra Kružića. Kakvo je bilo raspoloženje na Porti protiv ove dvojice, svjedoči izvješće poslanika. Turski vezir Ajas izjavljuje Šeperu: »za dvije te stvari moram opomenuti: prvo, da ćemo pokarati i kazniti Petra Kružića, koji drži grad Klis, jer nam je učinio goleme štete. Klis je grad, koji je Kružić osvojio pomoću pape i Mlečana, kad smo mi bili na zadnjoj njemačkoj vojni. Papa mu je poslao 2000 dukata, a i Mlečani su ga pomogli. Takav je grad Klis. Sam pak taj Petar Kružić je velik i osobit razbojnik, a nije službenik Ferdinanda kralja. Ima još jedan knez Zrinjski, koga je otac nama danke plaćao, a pošto je on umro, sin mu se protiv nas pobunio, te nije samo danak uskratio, nego je i podložnicima velikoga cara mnogo zla počinio, smaknuvši i poplijenivši sve, što mu je na putu stajalo. I njega mislimo kazniti. I pošto bi mogli misliti podložnici kralja Ferdinanda na granici, da se što protiv njih snuje, reci zato kralju Ferdinandu, da se ne stara za obranu Petra Kružića ili kneza Zrinjskoga i da zabrani svojim podložnicima, da idu u pomoć rečenim razbojnicima, jer ne prijeti nikakvo zlo podložnicima Ferdinandovim, nego samo onim razbojnicima.« Poslanik odgovori: »Ako ti ljudi i njima slični kakovo zlo čine, to je zato, što stvari u Ugarskoj nijesu uređene, te svaki čini, što hoće. Zato, ako Ferdinand pokaže, da će takove ljude kazniti, odmah mu se groze, da će prijeći na drugu stranu (Zapoljinu)«. Šeper je o istoj stvari poveo riječ i na sastanku s Alvizom Grittijem, koji mu odgovori, da su Turci zbilja onako odlučili, no da je on kao gubernator Ugarske, na koga ta stvar spada, zabranio bosanskom sandžaku, da se ne usudi što takovo učiniti prije njegova dolaska. K tome doda Gritti još ove znamenite riječi: čuo je, da su hrvatski knezovi veliki buntovnici; no ako ih kralj Ferdinand stisne s jedne,

a on s druge strane, tada će lako biti upokoreni.[93]) U posljednjoj audijenciji (2. lipnja) rekao je sultan Šeperu još ovo: »Kraljevina Ugarska pripada meni, i ja sam u njoj namjestio svoga roba, Ivana kralja, koji ne može ništa da učini bez mene. Ja sam mu onu državu dao i mogu je opet uzeti, ako hoću. Mogu s njim raditi, što me volja, kao i sa žiteljima, koji su svi moji robovi. Neka se u to ne pača Ferdinand, jer ih ja ne ću ostaviti. Što čini kralj Ivan, radi u moje ime; stoga neka se Ferdinand čuva, da što protiv njega učini.«[94]) Poslanici odoše iz Carigrada 13. lipnja nesvršena posla.

18. Ferdinandov neuspjeh u Carigradu bio je donekle nadoknađen događajima u Ugarskoj. Sultan, iako je bio rekao, da je Ugarsku poklonio Zapoljskomu te o njoj ne može pregovarati s Ferdinandom, ipak je htio, da se riješi spor između Ferdinanda i Zapoljskoga. Zato pošalje Alviza Grittija, da spor izgladi i odredi međaš između oba kralja. Gritti krene u srpnju 1534. u Ugarsku, da izvrši povjerenu mu zadaću. Sa sobom povede velik broj vojnika kao pratnju i uputi se najprije u Erdelj, da se sastane sa Zapoljskim. Osorni i obijesni Mlečanin vladao se u Erdelju kao krvolok zadajući strah i trepet, ali izazva pravedan gnjev erdeljskog žiteljstva. Kad je uz to dao mučke ubiti po Ivanu Dociju velikovaradinskog biskupa i vojvodu Mirka Cibaka, prekipi u Erdeljcima, te oni sa Stjepanom Majlatom na čelu dignu ustanak protiv Grittija. Poslije duže borbe zauzmu grad Međeš, uhvate u njemu Grittija i na grozan ga način ubiju (29. rujna).[95])

[93]) Mesić: Život N. Zrinjskoga, str. 45—46., po Gévay: Gesandschaft König Ferdinand I. 1534., str. 60 i sl.

[94]) Klaić: o. c. V. 110.

[95]) Istwanffi (o. c. 129) veli, da je Gritti radio o glavi Zapoljskomu, da tako sam postane vladarom Ugarske i da pomoću Turaka i Mlečana obrani kraljevstvo od Ferdinanda i Nijemaca. — Grittijev tajnik Trankvil Andreis (Andronicus), Trogiranin, u poslanici o pogibiji Alvizevoj piše, da je Gritti bio nakanio poslije mira nastaniti se u Solinu (constituerat parta pace Hungaris compositisque suis rebus cum caesare

Smrt je Alvizova uzrokovala, da je sultan u prvi mah ohladnio prema Zapoljskom, držeći ga krivcem umorstva, te mu pače zaprijeti osvetom. Zato posla Junusbega, da točno ispita, tko je krivac. Kasnije se u papirima vezira Ibrahimpaše, prijatelja Grittijeva, kojega je sultan dao pogubiti, našlo pisama, koja su teretila Grittija, pa sultan odustane od namjere, da osveti smrt njegovu. Grittijeva smrt ipak je naškodila Zapoljskomu u Slavoniji, jer je sada izgubio i ono malo pristaša, što ih je imao. Zagrebački biskup Šimun Erdedi i njegovi ortaci pokoriše se 6. kolovoza kralju Ferdinandu.[96])

19. Već prije, nego što je počelo posljednje opsjedanje Klisa g. 1534., pozvao je papa Klement VII. Kružića u Rim. No očekivanje turske vojske i opsada nije dala Kružiću, da se iz Klisa udalji. Tek kad je sretno odbio Turke, krene na put. Dok je još bio na putu u Abrucima u Italiji, stiže mu vijest, da je papa umro. Uz to Kružića uhvati teška groznica, od koje je još u siječnju 1535. trpio. Naprijed nije htio zbog papine smrti, a radi bolesti nije mogao da krene drugim pravcem i da pođe kralju, da od njega štogod izmoli za pomoć Klisu. U Abrucima osta bez sredstava; zato proda sedam konja; tim novcem kupi žita i posla ga u Klis.

Međutim je izabran (13. listopada 1534.) papom Pavao III., kojemu je prva želja, da pomiri kršćanske vladare i njihove sile da združi protiv Turaka. Zato pozove biskupe i vjernike, da javnim molitvama ublaže srdžbu Božju i isprose s neba pomoć protiv zajedničkog neprijatelja. Tako proglasi sveti rat protiv Turaka i udijeli veliko proštenje svakomu, tko pomogne.

Thurcorum Salonis in intimo sinu maris Adriatici, ubi temperatus est aer, redigere se ad vitam privatam publicis penitus omissis et a cogitatione quidem ablegatis ibique reliquum tempus aetatis, quod voluntate dei concederetur, cum probis et sapientibus viris in alto et laudabili ocio consumere). — Történelmi Tár, g. 1903., str. 226.

[96]) Šišić: o. c. I. 326.

Glas o papinu izboru obradova Kružića, te on 27. siječnja 1535. piše papi moleći od njega pomoć, kao što je i prije molio i izmolio od prvašnjega pape. On zna, da bi mu i kralj Ferdinand rado pritekao u pomoć, ali da je zaokupljen na mnogim stranama, pa ne može lako da Klisu pomogne. Da nije pokojni papa davao pomoći, Klis bi bez sumnje bio propao, a kad bi Klis pao u nevjerničke ruke, veliku bi štetu pretrpjela Dalmacija, Marka i druga obližnja i prekomorska mjesta. To pismo otpremi Kružić po svom službeniku Antunu Tadijoloviću s preporukom papi, da ga sa željenom i brzom pomoći natrag pošalje.[97]) Svoga poslanika preporuči još papinu savjetniku Petru Lukinu[98]) i kardinalu Bernardinu Clesu, poslaniku i gubernatoru cijele Marke.[99])

Tadijoloviću preda Kružić još i jedno pismo pape Klementa, s nalogom, da ga pokaže Pavlu III. za dokaz, da ga je njegov predšasnik pomagao. Dade mu i jedno pismo francuskoga kralja, da i njega pokaže papi, kako se i onaj kralj, dočuvši za Kružićeva djela, nudi, da ga u potrebi ne će ostaviti. Poslanik je imao u Kružićevo ime obraniti Ferdinanda i kazati papi, da ga njegov kralj ne može tako brzo pomoći, kako bi trebalo, i zato neka moli njegovu svetost, da mu pomogne, kao što je činio i njegov predšasnik. Kružić je bio doznao, da novi papa kupi vojsku protiv Turaka, te je Tadijolović imao govoriti sa Petrom-Lujom Farnese[100]) i nastojati, da se ona vojska otpravi put Klisa, pošto se ondje može neprijatelju zadati mnoge štete, i sa manjom vojskom. Kružić preda poslaniku i jedno pismo za papina nuncija Latina u Mlecima, u kojem ga moli, da njegovu stvar preporuči papi.

[97]) Mon. Habs. II. 222.
[98]) ib. II. 221.
[99]) ib. II. 222.
[100]) Aleksander Farnese, imao je s nekom Lolom nezakonitoga sina Petra-Luja (Pier-Luigi), rođena 19. studenoga 1503., a pozakonjena 8. srpnja 1505. Pier-Luigi Farnese postao je g. 1545. dukom od Parme i Piačence, a umoren je 10. ožujka 1547.

Drugo je pismo bilo za kardinala u Jakinu, koji mu je jednom obećao nešto municije za Klis, pa ga je poslanik imao zamoliti, da je njemu preda, jer je sada najveća potreba. Peto je pismo imao poslanik predati Blažu Dubrovčaninu, trgovcu u Jakinu, u kojega je Kružić uzeo sukna za 300 dukata za kliške vojnike, a u pismu ga Kružić moli, da se ustrpi do Tadijolovićeva povratka iz Rima, jer je ovaj imao nalog, da ga isplati, ako u Rimu primi novaca. Tomu je trgovcu nosio poslanik na dar dvije košulje, zlatom izvezene, što je njemu i sinu mu poslala žena Kružićeva.

20. Dok je Kružić, po svoj prilici iz Lupoglava, ovako opremao na put svoga poslanika, Turci se okoriste njegovom odsutnošću i na početku 1535. pokušaju, da izdajom osvoje Klis. Mitom predobiju Mateja Tvrdoslavića, kliškog uskoka, da ih u grad uvede posljednje pokladne noći (9. veljače). On im se izjavi pripravnim, no odmah obavijesti svoje drugove o toj stvari, i ovi dočekaše u određeno vrijeme Turke s oružjem u ruci. Matej spusti ljestve niz zidine i do 30 Turaka uziđe u grad. Sad skoče Klišani i sve posijeku. U isti mah drugi provale iz grada i natjeraju u bijeg njihovu družinu. Ferdinand se radi toga potuži (23. ožujka) velikomu veziru Ibrahimu zahtijevajući, da ukroti svoje ljude, da ne kvare mira.[101])

Ferdinand je prije toga darovao (23. veljače) Kružiću u znak priznanja njegovih zasluga grad Belaj u zagrebačkoj županiji, imanje Gašpara Tomašića Goričkoga, koji je prebjegao u Tursku i tu se poturčio.[102]) Četiri dana zatim potvrdi lanjski Kružićev najmovni ugovor za mlin na solinskoj rijeci sa Jerolimom Zvičićem (Zunićem), odredivši, da plaća godišnji najam od 32 ugarska for.[103])

[101]) Ljubić: o. c. II. 138.
[102]) Vjesnik Arkiva, g. 1905. str. 238. — Lopašić: Oko Kupe i Korane, 48. — Dakako, ova je darovština bila na papiru.
[103]) Vjesnik Arkiva, g. 1905., str. 239.

21. Upravo u to doba (g. 1535.) ispjeva Splićanin Franjo Nadali (Natalis) krasnu latinsku elegiju u čast novome papi Pavlu III., ištući u njega pomoći i zahvaljujući mu na dotad datoj. Opisuje jade i nevolje, pretrpljene od turskog zuluma: Jadna Dalmacija dan i noć stenje; u njoj nema ni blaga ni pučanstva; gradovi su razoreni; djevojke se otimlju, ubijaju se nejaka djeca, otrgnuta s prsiju matera, starce i djevice kao da vukovi kidaju. Kao živinčad vuku nas za šiju i gole, vezanih ruku naopako, gone nas s očinskog praga. Turci ognjem uništavaju naše usjeve; pale crkve i domove, a kod oltara konji stoje i u roblje nas prodaju. Dalje se ne mogu te muke podnositi. Za naše grijehe Bog nas je kaznio. Moli papu radi muke Isukrstove za pomoć, da Klis ne padne u neprijateljske ruke. Opisuje Klis, kamo jedva ptica ili zvijer može da pristupi. Neprijatelj je dočuo, da je Kružić odsutan, u doba kad je bio otišao da traži tuđu pomoć, a Turčin ga opsjede; ali Klis odoli, a uz to papa brzo posla pomoć pod Jakovom Hermolajem,[104]) te Klis oslobodi. Zato papu Klišani i Splićani uzveličavaju i zahvaljuju mu. Sada je papinom zaslugom neprijatelj daleko. Blizu Klisa solinska je luka, odakle bi Turčin za 12 sati mogao doći u Jakin. Stoga neka papa brani Klis, jer će inače Turčin u Italiju. Ako padne Klis, cijela će Liburnija, Ilirija, Istra, Jadransko more, a najprije Dalmacija i senjsko primorje, toliki gradovi i tolike knežije hrvatskih velikaša, a napokon i Italija pasti. Dok bude Klis pod papinom zaštitom, Hrvatska i Italija ne će propasti.[105])

[104]) O ulozi Jakova Hermolaja, kojega je papa poslao u pomoć opsjednutome Klisu, sačuvani spomenici malo kazuju. Ne znamo pravo, radi li se ovdje o opsadi Klisa g. 1534. od 8. lipnja do 4. srpnja, ili o izdajničkom napadaju od 9. veljače 1535. Ako se radi o ovom posljednjem, onda je doista Kružić bio odsutan i pomoć je poslao papa Pavao III. Valjda se opsada počela već u siječnju, a u veljači su Turci pokušali da Klis izdajom dobiju. Račune im je pobrkao Kružić, koji je o svemu bio obaviješten i odmah isprosio hitnu pomoć od pape. To je mogao postići na brzu ruku, jer se uprav tada nalazio bolestan u Abrucima.

[105]) Vjesnik Arkiva, VI. 170—175. — Pjesnik ovako hvali Kružića:

Turci nijesu jedan put kušali da mitom i izdajom otmu Klis. Dubrovački pjesnik Vetranić misli, da je Bog poslao Turke kao »krvav mač odzgora, iz nebes«, kao kaznu za grijehe nepravde i »nevjere krstjanske«. Pjesnik spominje junačku obranu tvrdoga Klisa, ali mu proriče propast, jer će ga »izdati zli ljudi od krstjan«:

»Vaj, drazi Klišani, ali vi ne znate,
što su zli krstjani, a u njih se uzdate!«

22. Kad je Kružić sve vidio i razumio, da bez brze pomoći nema Klisu spasa ni opstanka, bez sumnje je požurio odlazak Tadijolovićev u Rim. Otpravi ga najprije u Mletke, odakle je imao nastaviti put u Rim. Njegovi sastanci i česti pohodi papinu nunciju u Mlecima udarili su nekome u oči. S nepoznata razloga Tadijolović nije odmah iz Mletaka krenuo u Rim, već se vrati na Rijeku, a Jerolim Zadranin, riječki kapetan, uhapsi iznenada Tadijolovića. Povod tome bila je svakako sumnja, koja je davno pala na Kružića, što on dopisuje i opći sa sumnjivim ljudima i često šalje u Italiju svoje poslanike. Ferdinandovi su ljudi strogo pazili u međašnim mjestima na ljude, koji dolaze iz tuđine, osobito iz Italije. Kralj je bio nedavno (31. prosinca 1534.) naredio komesaru Kegleviću, da pripazi na strance, koji bez propusnice putuju, te da uhvati svakoga, koga bez nje zateče.[106]) Kralju Ferdinandu nije zacijelo bilo poćudno ono prosjačenje Kružićevo i pomaganje papino, jer se zbilja činilo, ili da kralj ne mari za Klis, ili da je papa pravi gospodar Klisa. Sultan Sulejman bio je jednom uskliknuo: »Ta to je papinski grad!«

Kod Tadijolovića našlo se jedanaest pisama, koja smo već spomenuli, naime: 1. pismo pape Klementa, 2. kralja francuskoga, 3. carskog oratora u Mlecima, 4. papinskog

»Crusicius clara nobilitate potens;
Vir probus et prudens totiensque expertus in armis,
Dextera magnificum quem fecit atque fides.«

[106]) Mon. Habs. II. 216.

nuncija u Mlecima, 5. nekog biskupa (valjada Ivana Krstitelja Casalija, papinskog protonotara i izabranog biskupa grada Belluna, čiji je brat Grgur bio engleski poklisar na papinskom dvoru) za brata u Rimu, 6. istoga biskupa za Kružića, 7. Kružićevo pismo papi, 8. Kružićevo pismo Petru Farnese, 9. Kružićevo pismo nunciju papinu, 10. Kružićevo kardinalu u Jakinu, 11. Kružićevo Blažu Dubrovčaninu. Po tim pismima dade se zaključiti, da je poslanik bio u Mlecima, a da Jakina i Rima nije vidio. Možda se je, opremivši posao u Mlecima, vratio na Rijeku po kakvu poslu, ili je iz Rijeke imao da krene brodom u Jakin, a odanle u Rim. Kraljevi špijuni i budno oko riječkog kapetana, koji nije dobro gledao Kružića, posumnjaše na Tadijolovića i uhvatiše ga po svoj prilici u veljači 1535. Veliku sumnju baci Tadijolović na sebe i tim, što je u času uhapšenja pred vikarom, sucima, kancelarom i vijećem riječkim razderao jedno pismo na sitne komadiće i bacio ih na zemlju. Naravno, bio je odmah pretražen i kod njega se našlo spomenutih jedanaest pisama, zbog kojih ga kapetan stavi pod istragu.

23. U Kastvu bi Tadijolović 2. ožujka 1535. preslušan na zapisnik od Jerolima Zadranina pred zapisničarom Petrom Dente, riječkim potkapetanom, koji je bio s Jerolimom i sa Šeperom u Carigradu kao njihov tajnik. Zapisnik, koji je u isti mah i izvještaj Jerolimov za kralja, od velike je važnosti za poznavanje djelovanja i mišljenja Kružićeva. Iz upita, postavljenih Tadijoloviću izbijaju sumnje, što ih je Jerolim Zadranin i kraljev dvor imao o Kružiću, kao tobožnjem izdajniku i urotniku. Htjelo se je doznati za odnos Kružićev s francuskim kraljem i s tajnim agentom Andrijom Korsinom (Corsino), s Ivanom Zapoljskim i njegovim poslanikom u Mlecima, pa s mletačkom vladom, s Alvizom Grittijem, papinskim nuncijem u Mlecima i drugima.

Pitali su Tadijolovića, odakle mu pismo francuskog kralja. Kad je odgovorio, da mu ga je dao Kružić, re-

koše mu, da bi on, kao Kružićev kaštelan u Lupoglavu, morao znati, tko mu ga je donio; ali on nije o tom ništa drugo znao, nego da je i ovo i ono pape Klementa primio od Kružića s nalogom, da ih pokaže Pavlu III., kojega je imao moliti za pomoć, jer Ferdinand, zaokupljen drugim poslovima, ne može mu pomoći. Nije imao nikakva naloga, da u Rimu s kim drugim govori.

Na pitanje, zašto je pri uhapšenju razderao ono pismo, očitova Tadijolović, kako je prije godinu dana preko Lupoglava prošao neki pop s nekim liječnikom i s jednim slugom, a išli su iz Zagreba u Mletke, te su u Lupoglavu ostavili konje. Naskoro se vrati pop i sluga, a liječnik ostade napisavši mu ovo pismo i pitajući za konja. U pismu je liječnik pitao i za kneza Petra, pa neka mu, ako je ondje, reče, da je on — i ako ga Kružić nije poznavao i nikada vidio — iskazao kralju francuskomu njegova pohvalna djela, i da mu je kralj poslao jedno pismo, pa neka ga Tadijolović pita, da li ga je primio. U pismu liječnikovu nije bilo ništa drugo, a Tadijolović ga je bio pokazao Andriji Duraru, kaštelanu Berseča. Tadijolović je odgovorio liječniku, da mu je konj parnuo, a za pismo francuskoga kralja da ne zna, koga da pita, jer je Kružić bio odsutan.

Na upit, tko je onaj pop, odgovori Tadijolović, da je mnogo puta bio u Lupoglavu s Kružićem, a mnogo puta i sam; a kada je Kružić bio senjski kapetan, taj mu je pop bio potkapetan, te mu se iskazuje kao pobratim (fratello giurato), a zove se Marko Marulić iz Knina, i u zadnje je doba postao kanonik u Zagrebu. Prošle korizme došli su u Lupoglav pop Marko, sluga i liječnik sa četiri konja da nastave put Mletaka, da kupe lijekove za nekoga Bradača. Poslije 22 dana vratio se pop i sluga preko Kopra došavši po konje. Na Tadijolovićev upit, gdje je liječnik, odvrati sluga: vrag neka nosi takova liječnika; da ti znadeš, tko je on, ti bi ga sam ubio: to nije liječnik, već izdajica kršćanstva, a sada je pošao k francuskom kralju, da učini kakvo

zlo protiv kršćana. (Taj liječnik bio je Florentinac Andriia Korsino, koji se je 14. rujna 1534. vratio u Mletke svršivši u ime Zapoljskoga poslanstvo na francuskom i engleskom dvoru). Tadijolović se na to začudi i kad je treći dan došao pop sa slugom, nije ih htio pustiti u kašteo. Upitan, zašto, odgovori, da je Kružić otišao u Klis i naredio, da u kašteo ne pušta nikoga, ni rođenog mu brata, a ako dođe koji prijatelj, neka ga izvan kaštela pogosti. No Kružićeva punica uvede popa za ruku protiv Tadijolovićeve volje, i pop ostade dva dana, a treći dan ode. Kad se je pop vratio svojoj kući pod grad Okić, ubije slugu, ali Tadijolović ne zna, zašto. U srpnju prošle godine došao je pop Marko na Rijeku, da ide u Rim, i poslao konja u Lupoglav, a kad se vratio iz Rima, dođe u Lupoglav i reče, da je predao papi neke svoje molbe, ali nije dobio rješenja, jer je papa bolestan. Pop u ostalom često putuje.

Prešlo se je zatim na ispitivanje o papinom nunciju Juvenalu Latinu. Tadijolović reče, da u istoj kući, gdje stanuje nuncij, odsjeda i Korsino, i kad ga je jedamput ondje vidio, nije ga prepoznao, jer više nije bio obučen kao liječnik, nego kao gospodin. Jednom, kad je s njim govorio, došao je neki Gašpar iz Zagreba, te se je Korsino odmah udaljio od Tadijolovića i povukao se s Gašparom na stranu (Jerolim Zadranin bilježi, da mu se čini, da je to Gašpar Pastore, Florentinac, trgovac, dulje vremena nastanjen u Zagrebu). Jednom u razgovoru s Korsinom reče Tadijolović: »vi nijeste liječnik«, a on mu odvrati, da nije, već službenik kralja Ivana, i zamoli ga, da to drži tajno.

S obzirom na odnos s mletačkom vladom izjavi Tadijolović, da nije imao od Kružića nikakve naredbe i da nije ni s kim od vlade govorio, pače da nije ni bio u dvorištu duždeve palače. Tako isto izjavi, da nije imao naloga, da govori s poslanikom francuskim ni engleskim ni Zapoljinim, te i ne zna, da li su ti poslanici u Mlecima. Na

ponovni upit, da li mu je poslanik Zapoljskoga dao koje pismo ili koji nalog, da što javi Kružiću, zakle se, da nije. Na upit, da li mu je poznato, da Kružić pomaže ulake Zapoljskoga, i znade li, da oni prolaze u Lupoglav, Tadijolović odvrati, da su dvije godine, što je kaštelan, a ne poznaje drugih ljudi, koji dolaze u Lupoglav, osim popa Marka i Korsina. Kružić bi mogao to znati, jer njemu dolaze latinska pisma, a on ne zna, za što mu gospodar upotrebljava tolike službenike. Kad su pitali, gdje se zadržavaju i gdje odsjedaju Kružićevi ulaci, što ih šalje u Slavoniju ili u Hrvatsku, Tadijolović odgovori: blizu Zagreba kod Kružićeva šurjaka (ili zeta, cognato) Vragovića; po Hrvatskoj kod Mihajla Budišića kod kaštela Kresnovo; kod Ivana Gusića, rođaka Jurja, gubernatora kneza Stjepana Frankopana; kod nekoga Vidašića, koji drži imanje Krastovicu. Ti ulaci prolaze između Metlike i Črnomlja i blizu kaštela Erazma Sauera, jer idu preko neke vode, zvane Krka (Churcha, Gurch, rijeka u Kranjskoj), a katkada preko šume Loss, ili preko Postojne. Upitan, što rade oni ljudi s knezom Petrom pri prolasku kroz Lupoglav, odgovori: kada je prošao pop Marko i Korsino, knez je Petar bio u Klisu, te ne zna ni za koje pismo, da su mu donijeli ili ostavili. A na pitanje, znade li ili sumnja li, da je Kružić u kakovu sporazumu sa Zapoljskim, reče, da ne zna, jer se on bavi samo oko uprave kaštela, a sve Kružićeve poslove vrši njegov kancelar Nikola Batalović. Na upit, što misli, za koga Kružić drži kliško tvrđavu, i kad se udaljuje, koju odredbu ostavlja svomu potkapetanu, da li da je drži za svoga kralja ili za Zapoljskoga, odgovori: kad je Kružić išao u Rim ili na koji drugi put, uvijek je meni naređivao, da držim Lupoglav, a kaštelanu kliškomu, da drži Klis za kralja Ferdinanda, a ni za koga drugog na svijetu, i da u njegovoj odsutnosti ne puštamo u tvrđave ni rodbine ni prijatelja njegovih, ni nikoga na svijetu, osim njegova sina; a ako on umre, kralj znade, na koji će način iskupiti ove tvrđave od njegovih baštinika.

Zato Tadijolović u tom slučaju ne zna ni za kakav sporazum Kružića sa Zapoljskim.

Ispitivali su ga nadalje, tko ostaje u Klisu u odsutnosti Kružićevoj, na što odgovori: u Klisu ostaju dva kaštelana: Toma Gvozdenić (Gvozdanović ili Gvozdenović), rečeni Šepavac (Zoppo), uskok, koji ima obitelj u Lupoglavu, i neki drugi imenom Ivan, rodom iz Klisa. Za hranu i municiju u Klisu, izjavi Tadijolović, da je čuo od Kružića i od drugih, da je gornji kašteo (rocha de sopra) opskrbljen za šest mjeseci. Za štete nanesene bosanskomu paši iskaže, da je čuo, kako su oni iz Klisa poubijali mnogo ljudi i da su jedan put zaplijenili, a mnogo puta krali blago; ali da im je paša dopustio, da nose meso za prehranu, a čeljad da puste na miru. Kliški vojnici posve su siromašni i ne žive o drugom, već o krađi i otimačini, jer nemaju nikakve stege, a ima ih više od 200. Jerolim je još htio znati, koliko bi vojnika bilo dosta za dobru stražu Klisa i na koji bi način ovi bili zadovoljni. Tadijolović mu odvrati, da se u vrijeme rata hoće najmanje 200 ljudi, jer imaju čuvati kašteo (rocha) i dva druga obrambena zida (revelino); ali kad ne bi bila potreba živjeti o grabežu, kako se to sada čini, bilo bi dosta 100 ljudi za obranu zidina, te kad bi imali hrane i municije, ni u 100 godina ne bi se Klis mogao osvojiti, jer je nepredobiv. Kad bi oni vojnici imali mjesečnu plaću od 4 forinta i kad bi im se redovito isplaćivala, ne bi bili primorani krasti i otimati. Što se tiče ove plaće, rekao je Tadijolović, da bi se mogla izbiti bez štete, pače na korist državne blagajne, ako bi se iz Napulja dovezlo u Solin soli, pa se s bosanskim pašom ugovorilo, da će se njemu dati polovina carine, a polovina kralju, to bi pašinim podanicima bila velika korist, a od dobitka prodaje soli mogli bi se isplatiti svi vojnici, i još bi kralju štogod preteklo.

O Kružićevim odnosima s Alvizom Grittijem kazao je Tadijolović ono, što se dogodilo pod Klisom, kad se Kružić sastao s Jurjem, bratom Alvizovim; ali očitova, da ne zna,

da bi što ugovarao s Mlečanima, ni da bi ovi nastojali da dobiju Klis, već su oni uvijek Kružiću iskazivali svaku ljubav, dajući pomoć Klisu.

Pitali su ga još, bi li Kružić bio sklon, da se odreče Klisa i Lupoglava, a on reče, da je više puta čuo od Kružića, da bi se drage volje odrekao, kad bi mu se isplatio dug u novcu ili u drugim dobrima.

Napokon ga Jerolim lukavo zapita, na koji bi se način mogli uhvatiti oni, što dolaze u Lupoglav? Na što Tadijolović zamoli najprije, da se drži tajnim ovaj njegov ispit, jer kad bi za nj doznao Kružić, posumnjao bi o njemu i više se u njega ne bi pouzdavao, niti bi mu mogao više na oči, jer je Kružić trojicu njegovih mještana u Klisu svojom rukom ubio (kao izdajice). Zatim zamoli, da ga kralj i nadalje ostavi u časti lupoglavskog kaštelana, a onda obeća, da će bilo popa Marka, bilo Korsina, bilo koga mu drago, koji mu se učini sumnjivim, predati u ruke kraljeve. Jerolim prista na tu Tadijolovićevu ponudu i u izvješću savjetova kralja, neka ga ostavi na njegovu mjestu u Lupoglavu, a tim će se Kružiću izbiti svaka sumnja. To se može na više načina. Najprije će Jerolim držati Tadijolovića u strožem (destrecto) zatvoru, negoli ga je dosada držao, a zatim treba po kojem tajnom licu nagovoriti Kružića, da u kralja moli oslobođenje Tadijolovićevo, a nato će ga kralj pomilovati.[107])

Tim ispitavnjem nije ipak Tadijolović, koji se je ovako dao u tajnu službu Jerolimovu, opteretio svoga gospodara, već je po istini kazao, što je znao. Iz svakog odgovora izbija nevinost i pravednost Kružićeva i njegova velika vjernost prema Ferdinandu, kao i velika briga oko čuvanja povjerenog mu grada Klisa. On, i ako se je obraćao papi i mletačkoj vladi za pomoć, ipak je uvijek opravdavao svoga kralja i nije ga s nemara okrivio, premda je to mogao. Nikakav izdajnički odnos Kružićev sa stranim neprijateljskim

[107]) ib. II. 226—235.

vladarima nije bio dokazan. Nejasno je samo pismo francuskog kralja i često zalaženje popa Marka i Korsina u Lupoglav; ali, čini se, da se Kružić s njima nije sastajao, osobito s Korsinom. Zato je Jerolim Zadranin vrebao na te Kružićeve prijatelje i tobožnje sukrivce, ne bi li od njih što više doznao. U travnju 1535. bio je doista u Gradiški uhapšen Gašpar Pastore, a naskoro u Samoboru i Andrija Korsino s protonotarom Ivanom Krstiteljem Kazalijem. No sve to nije oteščalo Kružićeva položaja.

24. Na dvoru su Tadijolovićeve izjave uz Jerolimov izvještaj digle silnu buru protiv Kružića. Nema sumnje, da je bio pozvan na odgovornost i da se je i protiv njega povela istraga, o kojoj se, na žalost, nije ništa sačuvalo. On se zacijelo pravdao i branio, ali sumnje sa sebe nije potpuno skinuo, jer je Tadijolović još 16. srpnja 1535. bio u zatvoru. Kružić je o Uskrsu doduše pošao pred Ferdinanda, ali ga je ovaj slabo primio i još gore otpustio. Kako mu je bilo pri duši, najbolje se razabire iz pisma od 16. srpnja, koje je iz Bihaća pisao Tomi de Zalahara, biskupu vesprimskomu i kraljevu kancelaru. »Neka se sjeti« — veli — »vaše prepoštovano gospodstvo, kakvim me je odgovorom otpustilo kraljevo veličanstvo. Od onih 3000 forinti gospoda mi kranjska ni novčića ne dadoše; ipak su mi obećali dati ih odredivši kao zadnji rok blagdan sv. Martina (11. studenoga). Stoga još nijesam išao u Klis, jer nijesam imao što da odnesem službenicima, ni da se postaram za potrebe grada. Sada ću se uputiti put Klisa, a iz Klisa idem u Rim papi, jer me njegova svetost zove, a ne znam zašto; ipak ću ići i vidjeti. A za onoga mog službenika, kojega Jerolim Zadranin još drži u tamnici, pišem kraljevu veličanstvu za njegovo oslobođenje, jer je njegovo uhapšenje i utamničenje meni na veliku sramotu pred velikašima i plemićima ovoga kraljevstva. Stoga molim vaše prepoštovano gospodstvo, da se udostoji poraditi, da njegovo veličanstvo naredi, neka se taj pusti na slobodu, jer se bez ikakva uzroka drži zatvoren. Konje obećane kraljevu veličanstvu i

vašemu prepošt. gospodstvu poslat ću, kad stignem u Klis. One Turke, što su bili u Klisu zarobljeni, moji službenici, potrebom prisiljeni, otpustiše do jednoga osim trojice, a njihovom otkupninom naplatiše se dijelom za svoje službe, a dijelom potrošiše za potrebe tvrđave i grada kraljeva veličanstva; meni ništa ne ostaviše osim one trojice. Preporučujem našemu prepošt. gospodstvu mojega sina, kao vječitog službenika, a i sebe samoga, jer se, tako mi neumrloga Boga, ni u koga na ovom svijetu toliko ne uzdam, koliko u vaše prepošt. gospodstvo, čijim ću se naredbama i zapovijedima gledati, dok sam živ, pokoravati, kome se ponizno preporučujem.«[108])

25. Kružiću se zamjeralo, što prima uskoke iz Turske, te ih pomaže, a ti uskoci, skupa s njegovim službenicima, provaljuju u tursku zemlju i pljačkaju, pa plijen nose na mletačko zemljište i tim uspiruju Turke ne samo protiv kraljevih, već i protiv mletačkih podanika. Tužio se pače kralju i mletački poklisar, da Kružić i protiv Turaka i protiv Mlečana neprijateljski postupa. Sve je to kralj Kružiću prigovorio, kad je bio na opravdanju, te je kralj zahtijevao, da mu pred mletačkim poklisarom obeća, da će unaprijed tako postupati s vladom i s podanicima mletačkim, da više ne će biti nikakvih razloga za tužbe. Nadalje je morao obećati, da će čuvati ugovoreni mir s Turcima i držati dobro susjedstvo s Mlečanima, te da ne će protiv njih ništa činiti.[109])

Tih Kružićevih obećanja nijesu se, naravno, držali njegovi službenici u Klisu, jer su s jedne strane vraćali Turcima šilo za ognjilo, koji nijesu nikada poštovali svetost mira, a onda su bili primorani da plijene i otimlju, jer od kralja nijesu primali plaće. Sva krivnja za i najmanju pro-

[108]) ib. II. 246—247.

[109]) Turci su ipak oko Klisa ubijali mletačke podanike. 2. lipnja 1535., došao je s Turcima u Solin Franjo, rečeni Skender, sin kneza Petra Radoševića, te je na vjeru ubio kneza Dmitra Garkovića, a poginuše i mnogi Splićani, kao Ivan Talisman, Ivan Spada i drugi. (Arkiv, IV. 50).

valu i pljačku uskoka i vojnika kliških pade na Kružića. Mletački se poklisar opet potuži kralju, i ovaj prekorava 24. listopada 1535. iz Beča oštro Kružića, što se ne drži datog obećanja i što se ne obazire na mir i dobro susjedstvo s Turcima i s Mlečanima. Htio ga je i još za nešto prekoriti, ali kralj preko ostaloga šutke prelazi (que silentio iam preterimus), pa mu nalaže, da se uzdrži od sličnog postupka, da vrati, što je oteo, štete nadoknadi i unaprijed da radi ono, što zahtijeva mir i dobro susjedstvo, jer će inače pasti u njegovu nemilost.[110])

26. Doskora eto nove tužbe. Mletački poklisar okrivi Kružića, da su njegovi ljudi sa uskocima napali na neku karavanu, koja je išla iz Šibenika, i ubili sedam goniča, a konje i mnoge stvari oteli i odnijeli u Klis, gdje se nalazi veliko mnoštvo plijena. Splitski knez i pismeno i po ulacima traži od Kružića povratak toga; ali ih Kružić bez odgovora i prezirno otpravi. Optužuje još Kružića, da je i drugima mletačkim podanicima nanio mnoge štete; taj plijen, koji je bio prenesen na mletačko zemljište, tražio je Kružić od mletačkih knezova, da mu ga predadu, i kad mu to oni uskratiše, prijetio im u pismima. A i mnoga je druga zla počinio, što bi se imalo smatrati neprijateljstvom, kad bi i u otvorenu ratu bilo učinjeno.

Kralj se strašno rasrdi na Kružića i odmah ga (25. listopada) ukori, što se je svojim postupanjem na dvostruki način ogriješio: protiv mira sa sultanom i protiv dobra susjedstva s duždom, čime je pogazio sve naredbe kraljeve, izdane za sačuvanje mira, pa i kraljevu usmenu zapovijed. Kralj bi mogao radi toga s punim pravom postupati protiv Kružića i s tim teže ga kazniti, što je sam bio dužan, da druge odvraća od takovih nedjela, koja je sam učinio. S toga mu naređuje, da sve stvari, ovce i blago, što je oteo Mlečanima, potpuno vrati, štetu nadoknadi i da takova šta unaprijed ne čini. Kralj će se sam pobrinuti za što bolju

[110]) Mon. Habs. II. 252—253.

opskrbu Klisa, što bi bio i prije učinio, da nije bio zaprijećen drugima važnim poslovima i udaljenošću.[111])

Tim zadnjim riječima mislio je kralj da će popraviti svoj dosadanji nemar, hoteći tako preteći Kružićevo opravdanje, jer je znao, da su kliški vojnici od ljute nevolje i glada otimali tursko i mletačko blago, a tome nije bio Kružić kriv, nego kralj. Kružić je zacijelo znao, što rade njegovi službenici, ali je morao šutjeti, jer je imao da bira između dva zla: ili dopustiti, da se raziđe gladna kliška posada ili joj dati, da od pljačke živi, a tim da očuva Klis od propasti.

Da je Hrvatima već bio dozlogrdio Ferdinandov nemar, razabire se i iz oštre spomenice, koju su velikaši i plemići sa sabora u Topuskom prvih dana rujna 1535. poslali kralju. Navode sve nevolje u kraljevstvu i traže od njega, da se pobrine za obranu zemlje od turskih navala, pa mu poručuju, neka im, *ako ih kani ostaviti, vrati povelju, kojom su ga na Cetinu izabrali za kralja, a oni će njemu onu, kojom su njegovi poklisari zajamčili Hrvatskoj stara prava i obećali razne polakšice i pomoć za obranu zemlje. Sabor je protestirao i protiv toga, što vlastela iz Ferdinandovih nasljednih zemalja mame po svojim agentima hrvatske kmetove, koji se »bez broja« naseljuju u Kranjskoj, Koruškoj, Štajerskoj i Austriji.*[112]) *A osobito su Hrvati bili zlovoljni na Ferdinanda, što nije još imenovao bana, već drži komesara u Hrvatskoj.*

27. Nije prošlo mnogo vremena, kad opet stiže kralju tužba mletačkog poklisara, da je Kružić s nekim turskim uskocima oteo u trogirskom kotaru, u selu Zbiču, nekim Vlasima, zvanim Popovićima, hiljadu goveda, stotinu konja i pet hiljada ovaca, te sve to odveo u Klis. Trogirski knez u ime mletačke vlade pozva ga, da to vrati; ali mu Kružić odgovori, da smatra za Turke sve one, koji stanuju preko

[111]) Mon. Habs. 253—254.
[112]) Šišić: Acta com. I. 337—341.

brda. Na Kružićevu zapovijed, kaže knez, da su bili pozvani iz Senja neki oružani brodovi, da njihovom pomoću može još više i žešće pljačkati i činiti štete.[113])

Ferdinand se sada još gore rasrdi na Kružića, jer ruši savez i dobro susjedstvo s Mlečanima i muti mir s Turcima. Odredi na to, da se pošalje povjerenik, koji će ispitati te tužbe. I 30. studenoga 1535. napiše instrukciju za povjerenika[114]) s vjerodajnicom, kojom će se prikazati Kružiću,[115]) i pismo samomu Kružiću,[116]) kojim ga kori za počinjena djela i naređuje mu, da sve oteto vrati. Ta pisma otpravi kralj na ruke Jerolima Zadranina s nalogom, da on nađe zgodna i sposobna čovjeka za povjerenika, čije je ime u instrukciji ostalo neispunjeno, te da ga s instrukcijom i vjerodajnicom pošalje Kružiću. Povjerenik neka pomnjivo ispita i istraži sve, što je Kružić prije i sada počinio, i neka sve popiše i zabilježi, a kasnije ga o svemu potanko izvijesti, a to zbog obzira i veće zadovoljštine mletačkoj vladi, da se ne kaže, da je kralj, ma bilo s koje strane, što zanemario ili propustio.[117]) U pismu Kružiću kralj iznosi tužbu mletačke vlade, te mu opet najstrožije, pod prijetnjom nemilosti, zapovijeda, da sve vrati i da se više ne druži niti opći s uskocima, bilo turskim bilo mletačkim, i da se više ne usudi išto činiti protiv mletačkih podanika, već neka radije čuva mir i slogu s Mlečanima i Turcima, jer će inače kralj biti primoran da upotrijebi sve što bude potrebno. Tom ga opomenom pozivlje, da se ostavi pogrješke i da se čuva kazne i krivnje. U instrukciji je doslovno preneseno gornje pismo, a povjereniku se još naređuje, da prije, negoli Kružiću saopći strogu kraljevu od-

[113]) Mon. Habs. I. 456. — Ovu instrukciju za povjerenika, koji je imao razvidjeti tužbe protiv Kružića, stavio je izdavač u g. 1530., ali je očevidno, da ide u g. 1535., među tri druga kraljeva pisma o istoj stvari, te se ima staviti u svez. II. str. 258—259.

[114]) Mon. Habs. I. 456—457.

[115]) ib. II. 258.

[116]) ib. II. 258—259.

[117]) ib. II. 259—260.

luku, dobro i točno istraži i ispita, koje su i kolike štete, što ih na Kružića svaljuje mletačka vlada, i ako su tolike, kako je rečeno, ili nešto manje, ali ako su zaista počinjene, neka mu naredi, da oteto povrati i t. d.

Jerolim Zadranin mislio je zacijelo, da je sada došao zgodan čas, da još teže ocrni Kružića i s Klisa ga ukloni. Ne htjede zato nikoga drugog uzeti za povjerenika, već preuzme tu dužnost sam i ode u Klis.[118]) Jerolim je bez sumnje poveo najstrožiju istragu; ali prave krivice kod Kružića nije našao, i ako je utvrdio, da su zaista mnoge štete i nepravde nanesene mletačkim podanicima. Ipak Jerolimov izvještaj kralju nije bio po Kružića najpovoljniji. Ali i Kružić od svoje strane prikaza kralju čitavu stvar. On piše 27. siječnja 1536. ovako: »Prošlih sam dana primio od tvoga kraljevskog veličanstva, uz moje običajno počitanje, dva pisma, kojim mi zapovijeda i nalaže, zbog tužbe mletačke gospode, povratak nekog otetog blaga u trogirskom kotaru. Poslije toga udostojalo se tvoje kraljevsko veličanstvo, da mi pošalje uzvišenoga gospodina Jerolima Zadranina, poslanika tvoga veličanstva, po kome mi opet naređuje spomenuti povratak rečenoga blaga. Ja sam, da se ne čini, kao da se protivim naredbama tvoga kraljevskoga veličanstva, odlučio ovo mu napisati, da bude o svemu obaviješteno, te ponizno izjavljujem, da je blago u trogirskom kotaru, zbog kojega su se gospoda mletačka tvomu kraljevskomu veličanstvu potužila, bilo oteto od nekih uskoka iz Apulije, podanika svetog carskog veličanstva, i od nekih Senjana, a da rečeno blago nije bilo mletačkih podanika, već turskih, kako je tvoje kr. veličanstvo moglo biti izviješteno o tome i o svim drugim stvarima od poslanika tvoga kr. veličanstva. Još ponizno molim tvoje kr. veličanstvo, da se udostoji pisati svijetloj mletačkoj vladi, neka nastoji i učini, da njezini dalmatinski knezovi

[118]) Ovaj se povjerenik potpisuje »Hieronimus Seraphinus«, a tako ga i Kružić zove (Mon. Habs. II. 264, 267, 274, 296) i veli, da je »riječki vikar«; ali je ipak stalno, da je istovjetan s Jerolinom Zadraninom.

sa mnom bolje susjeduju. Ja međutim kao vjeran službenik tvoga kr. veličanstva ne ću nikako uznemirivati mjesta svijetle mletačke vlade, koja je s tvojim kr. veličanstvom u prijateljstvu, kao što nijesam ni dosada uznemirivao, niti ću im prekršiti vjeru, datu od tvoga kr. veličanstva, samo ako oni sa svoje strane ne budu dali pravedna povoda. Osim toga obznanjujem tvojemu kr. veličanstvu, da bih se ja drage volje i s Turcima držao i ne bih pogazio vjere, što ju je dalo tvoje kr. veličanstvo; ali sam primoran, jer svaki dan provaljuju pod grad tvojega kr. veličanstva izazivajući mnoge ljude na boj, a da tako ne činim, bio bi grad tvojega kr. veličanstva već izgubljen, kako će moći spomenuti poslanik tvojega kr. veličanstva potpuno izvijestiti prema revnoj istrazi, koju je sam poveo o navedenim činima. Napokon molim ponizno tvoje veličanstvo, da ne zaboraviš mene, tvoga vjernog slugu, sa svima, koji se u gradu Klisu nalaze.[119])

28. Kralja je ovo pismo uvjerilo o pravom stanju stvari i umekšalo njegovu srdžbu protiv Kružića, iako je Jerolim Zadranin bio poslao kralju izvješće, iz kojega se lako razumijevalo, da su zbilja mletačkim podanicima bile nanesene mnoge štete i nepravde. Kralj je ipak povjerovao Kružiću i primio do znanja njegovo opravdanje, što sve javi mletačkomu poklisaru braneći Kružića. Kralj odgovori (29. veljače 1536.) Kružiću sasvim ljubazno, naredivši mu ipak, da živi u miru s Mlečanima i Turcima, i da vjerno i dobro čuva Klis, kao i dosada, a on će mu što prije poslati sve potrebito za uzdržanje grada i s njim će tako postupati, da ne će imati uzroka na njega se tužiti. Javi mu još, da je pisao bosanskomu paši, neka i on drži svoje ljude na isti način u miru i slozi.[120])

Kružić je predviđao, da će i ta kraljeva obećanja biti prazna kao i dosadanja, ali zato da će zemlja i čitavo kr-

[119]) Mon. Habs. II. 264—265.
[120]) ib. II. 266—267.

šćanstvo i sam kralj tražiti od njega, da Klis brani i čuva. Zato se obrati (17. travnja) svome zaštitniku papi Pavlu III. moleći od njega pomoć za obranu Klisa. Ujedno ga zamoli, da zaštiti splitskoga kanonika Pavla Tomazinija, koji je za nagradu svojih odličnih vrlina dobio neku svećeničku prebendu u iznosu godišnjih 30 zlatnika, a protiv njega je ustao Ivan Lipeo, svećenik trogirske biskupije.[121])

[121]) Történelmi Tár, g. 1905. str. 327.

GLAVA V.

(1536—1537)

1. Mlečani i Turci protiv Kružića. — 2. Turska osvajanja u Slavoniji. — 3. Uskoci opljačkali Gabelu. — 4. Uskoci navalili na Split. — 5. Splitski knez okrivljuje Kružića. — 6. Kružić se opravdava. — 7. Od mletačke zlobe Kružić bježi iz Klisa. — 8. Turci grade dvije utvrde protiv Klisa. — 9. Kružić traži pomoć. — 10. Turci sasvim opkolili Klis. — 11. Stanje u Klisu. — 12. Posljednji vapaji. — 13. Megdan Miloša Pariževića i Turčina Bakote. — 14. Dolazi kraljeva i papina pomoć. — 15. Smrt Kružićeva. — 16. Predaja Klisa. — 17. Vijesti o padu Klisa. — 18. Kralj ne znajući za pad Klisa obećava novu pomoć. — 19. Grobnica Kružićeva. — 20. Zarobljenici. — 21. Kružićevi baštinici. — 22. Sudbina Lupoglava. — 23. Uskoci. — 24. Muratbeg prvi kliški sandžak.

1. Kraljeve su naredbe vezale Kružiću ruke, da se nije mogao više da brani od podmuklih napadaja turskih i mletačkih. Dok je Ferdinand strogo naređivao Kružiću, da se drži mira, i o Uskrsu (1536.) pozvao ga, da dođe preda nj, dotle Turci i Mlečani ne prestaju ga uznemirivati i raditi protiv Klisa. Kružić nije mogao ići kralju, jer se je blizu Klisa skupila turska vojska, pa se tako zbog Turaka, Mlečana i njihovih dalmatinskih knezova nije mogao iz Klisa maknuti.[1])

[1]) Mon. Habs. II. 295.

U svom očaju obrati se Kružić Jerolimu Zadraninu s tužbom na Mlečane moleći ga, da je obznani kralju. Kako je valjda kralj i s druge neke strane primio sličnih tužbi, naredi Jerolimu, da povede istragu i da mu javi sve mletačke spletke. Jerolim se obrati u Klis Kružiću, a ovaj mu posla dva pisma tužeći se na splitskoga kneza, koji ne prestaje dan i noć da opsjeda Klis držeći u solinskoj luci brodove (biremu i brigantine), da tako zapriječi Kružiću ukrcavanje i iskrcavanje hrane i potrepština za Klis. Tako je u svibnju Kružić htio poslati kralju neke konje, ali kapetan bireme u solinskoj luci nije nikako dopustio, da se konji ukrcaju, već je izričito to zabranio. Nije dopustio ni da se ukrcaju neki volovi, koje je Kružić htio prodati, da bi utrškom kupio žita i vina za prehranu kliških vojnika. Kapetan je pače naredio, da se imaju razbiti oni brodovi, na koje su se imali ukrcati konji i volovi. Kružić je opet pokušao da otpremi kralju konje i pošalje neke svoje službenike u solinsku luku, da vide, može li se bez pogibli ukrcavati. Oni nađoše biremu i brigantine i svojim očima vidješe u biremi nekoliko Turaka, gdje mjere dubinu luke i rijeke solinske, a zatim izađoše iz bireme i postaviše znakove na neko mjesto u Solinu, gdje odrediše da sazidaju kašteo, da bi tako mogli napadati Klis. Očito je — s pravom zaključuje Kružić — da toga Turci ne bi radili, da nijesu nauckani i pomagani od Mlečana.

Javljajući to (27. svibnja 1536.) Kružić Jerolimu zamoli ga, da sve javi kralju. Jerolim u ime Kružićevo zamoli kralja, da kliškog kapetana i njegove vojnike obrani od tih zasjeda i da rastjera Turke i Mlečane, jer sam Kružić, zbog kraljeve zabrane, ne može da ih otjera, a inače ni on ni njegovi vojnici ne će moći odoljeti sličnom nasilju. Jerolim sa svoje strane još napominje kralju nasilje trogirskoga kneza, koji mu je jednom ovako ljutito rekao: »Naredio mi je svijetli dužd, gospodar mletački, da držim u solinskoj luci bireme i brigantine i da svaki dan šaljem stratiote, neka provaljuju sve do kliških vrata, da nitko ne

može ući ni izići iz Klisa«. Jerolim mu odgovori: »Gospodine kneže, ne smije se raditi protiv saveza, sklopljena između naših svijetlih vladara, jer ti znadeš, da je svakomu po pravu dopušteno odbiti silu, s tim više, što je moj nesavladivi kralj premoguć i desnica je Božja s njim«. I tako, kako reče trogirski knez, zbilo se je i unaprijed će se događati i sa strane Turaka i sa strane splitskoga i trogirskoga kneza, dokle se kralj ne pobrine za sačuvanje Klisa. Jerolim obeća kralju, da će i nadalje istraživati slične nepravde mletačke i turske.[2])

Za dopuštenje prijevoza dvaju konja morem, što ih je htio poslati kralju, obratio se Kružić mletačkoj vladi po svom poslaniku Nikoli, a zatim putem carskoga i putem kraljevskog poklisara; ali ni oni nijesu mogli da mu isposluju to dopuštenje.[3])

2. Položaj se Ferdinandov u to doba mnogo pogoršao, jer su evo ne samo Mlečani protiv njegovih interesa očito radili i šurovali s Turcima, nego je i mir sa sultanom bio postao labav. Veliki vezir Ibrahimpaša bio je pod sumnjom izdaje i nevjere ubijen, tobože jer je radio protiv sultana i turske države. Sultan je nato oprostio Zapoljskomu smrt Grittijevu i opet ga primio u svoju zaštitu. Zato je Zapoljski, pouzdavajući se u tursku pomoć, nastojao da prekine dogovore s carem Karlom i s kraljem Ferdinandom, a Sulejman pozva Ferdinandova poklisara, neka kaže svome gospodaru, da vrati Zapoljskomu županiju požešku i čitavu kraljevinu Slavoniju, jer će ih, ako toga ne učini, ognjem i mačem opustošiti. To je bio očit znak, da se sprema nova bura na Ferdinandove zemlje.

U Bosni je na početku g. 1536. postao po treći put sandžak poznati Husrevbeg. On i smederevski paša Mahmud Jahiogli dadu razglasiti, da će svi oni uživati mir i slobodu, koji se pokore sultanu ili Zapoljskomu. To je još

[2]) ib. II. 273—274.
[3]) ib. II. 296.

više uzrokovalo, da su se sada neki počeli s reda pokoravati Turcima, a zbog toga počela je narodna otporna snaga slabiti, dok su Turci postali još smioniji. Husrevbeg poče spremati brojne čete za provalu u Slavoniju, a s njim se združi Mehmedbeg Jahjabegović, beogradski sandžak. Ferdinand javlja 18. srpnja 1536. zagrebačkomu biskupu »kako se svaki dan sve više sakuplja golema turska vojska, koja kani provaliti u kraljevinu Slavoniju i osvojiti je«. Kralj doduše posla svoga poslanika, da se radi toga potuži sultanu, ali ne uzdajući se u mir i uspjeh na carigradskom dvoru uredi sve za obranu Slavonije.

Turci naskoro zbilja provale. Zbog nesloge i privatne mržnje slavonskih velikaša zauzeše pet veoma čvrstih gradova i zemlju opustošiše. Na kraju srpnja ili na početku kolovoza 1536. pade Požega (po nekima je to bilo 15. siječnja 1537.). Smederevski paša zauze Brod na Savi. Oko Požege osvoje Turci trideset i devet sela i u ropstvo odvedu do 60.000 ljudi. Ivan Kaštelanović javi (24. kolovoza) kralju, da je Hrvatska dospjela u veliku pogibao, te se može kazati, da je većim dijelom već u turskim rukama.[4])

3. Dok se to zbivalo u Slavoniji, Kružić je, ostavljen sam sebi i sudbini, ne samo odbijao turske i mletačke zasjede, nego je počeo sam na njih udarati i goniti ih. Na početku mjeseca lipnja 1536. dade se i na veći pothvat. Otpremi svoje ljude u Neretvu, zemlju sultanovu, da nanose štete Turcima. Splitski knez u izvješću od 9. lipnja ovako opisuje Kružićev čin: »Mojim zadnjim pismom od 7. ovoga izvijestio sam vašu svijetlost o razbojništvu, otimačini i šteti, što počiniše ljudi kneza Petra Kružića u Neretvi. Pošto je sinoć stigla u ovaj grad jedna lađa splitskih i dubrovačkih trgovaca, koji su u onom mjestu bili obrobljeni, okradeni, bijeni, ranjeni i zlostavljeni od rečenih zlotvora, htio sam znati, kako se je čin zbio. Rekoše mi, da su prošle subote,

[4]) Šišić: Acta com. I. 357.

u četiri sata u noći, kad se ni malo nijesu nadali, navalili na njih na neretljanskoj skali (scala) oni zlotvori, koji odmah počeše sjekirama razbijati vrata gabele i dućana, što su bili u toj skali (u današnjoj Gabeli u Hercegovini), te su ubijali, ozljeđivali i tukli trgovce i druge seljake, kršćane i Turke, koji izletješe iz kuća, da pomognu. Tako ubiše, što kršćana što Turaka, oko četrnaest; između tih je bio neki dubrovački trgovac, kojemu su odnijeli oko 2000 (ne kaže se, česa), te su cijelu noć pljačkali gabelu i dućane bez razlike, bili turski ili kršćanski. Zarobivši ih, koliko su mogli na najokrutniji način, kad se je razdanilo, zapališe mjesto i ukrcaše plijen i sužnje u jedan grip (vrsta broda) i lađe.« Knez još nastavlja: »Stalan sam, da će rečeni Kružić, dok bude u Klisu, ustrajati u svojim opakim djelima, jer svaki dan hrle k njemu zlotvori, s kojima ne samo uništava, što je tursko, nego priječi dolazak karavana u Split tako, da ovaj grad stoji kao da je opsjednut sa strane kopnene, jer moraju prolaziti preko Klisa, gdje jadne putnike robe, ubijaju i zasužnjuju.«[5])

4. Pretjerao je splitski knez opisavši Kružića kao harambašu razbojničke čete, ali takav opis trebao mu je, da opravda sebe i svoj razbojnički postupak prema Kružićevim ljudima. Kad su se uskoci iz Neretve slavodobitno vraćali i plovili blizu Splita, vikali su glasno i pjevali, kao što pobjednik običava, kad se vraća s bojišta. Kad su prolazili rtom Marjana i krenuli u solinsku luku, knez se živ pomami. Odmah pošalje svoje ljude u Solin i zapovjedi im, da ognjem zapale lađu (grip) kneza Petra, kojom su Klišani bili išli u Neretvu. Uskoci su po svoj prilici bili već u Klisu, kad Splićani izvršiše kneževu zapovijed. Pobješnješe Klišani vidjevši toliku nepravdu. Oružani nasrnu u splitsko

[5]) Mon. Habs. II. 277. — Dubrovački kroničar F. Serafin Razzi (La storia di Ragusa, 131) kaže, da su uskoci 3. lipnja 1536. spalili neretljansko tržište i da je u tom napadaju bio uhvaćen Ivan Antun Ranjina, koji je ondje bio upravitelj skladišta soli, što ga je dubrovačka republika prodavala, i da je s njim bilo uhvaćeno oko 60 ljudi, ali malo poslije da su bili oslobođeni.

pregrađe da pljačkaju i da se tuku sa Splićanima. Dođoše tako do gradskih vrata i da ondje nije bilo straže, bili bi provalili u grad. S obiju strana dvojica pogiboše.

Tako, po kazivanju splitskoga vikara Pavla, opisuju pod zakletvom kneževu osvetu Mihovil Miletić, natpop i Jona Katedrarić, vikar senjske crkve, koje je kaptol senjski po svom kancelaru dao ispitati na zahtjev Kružićevih punomoćnika Antuna Tadijolovića[6]) i Jurja Batalovića. Splitski je naime knez čitavu stvar bio izvrnuo i svalio krivnju na Kružića, a ovaj je htio da dokaže svoju nevinost i zatražio je istragu po senjskom kaptolu.[7])

5. Splitski je knez ovako prikazao posljednji događaj u pismu od 11. lipnja: »Noćas sam poslao jedan brigantin s vojničkim zapovjednikom i njegovom četom u Vranjic, a stratiote kopnom u Solin, a to zato, jer mi je bilo javljeno, da su ondje Klišani i uskoci. Pošto je straža, koju uskoci drže s ove (splitske) strane polja, kao što i na gripu i lađama, s kojima su opljačkali Neretvu, opazila brigantin i stratiote, bi dat znak vatrom i hicima iz topova, i tome se znaku s Klisa odgovorilo, te odmah sađe s brda više od 200 dobro oružanih ljudi, koji prijeđoše na ovu stranu rijeke i dadoše se u potjeru za našim stratiotima, goneći ih više od dvije milje u splitskom polju. I ne zadovoljivši se tim, danas u 6 sati poslije podne spomenuti uskoci, brojem više od 150, prijeđoše polje i dođoše pred vrata ovoga grada, a da na vratima nije bilo straže, bili bi ušli unutra. No njihov napadaj bi odbijen od vojnika i pomoću drugih sredstava, koja poduzeše. Ipak je pet ljudi bilo mrtvih, petnaest ranjenih i dvanaest kuća u predgrađu opljačkanih, a na povratku odniješe lijep broj blaga, kojega nijesam dosada mogao doznati broj. Došavši u Solin opljačkaše mlinice, a Vranjičanima oteše blago, isprebijaše mnoge i izraniše. Napokon spomenuti Kružić ne misli na drugo, već

[6]) Prema ovome bio je dakle Tadijolović već pušten iz zatvora, i Kružić ga je opet uzeo u svoju službu.

[7]) Mon. Habs. II. 283—284 i 285—286.

kako će štetu činiti podanicima i mjestima vaše uzvišenosti (dužda) i kako će naći načina, da potakne Turke na štetu ovomu gradu i drugima obližnjim, a osim toga hoće da Turcima dokaže, da smo mi dionici onih šteta, što im se nanose oružanim brodovima. Protiv moje naredbe izvukli su grip i lađe prema solinskom obrambenom zidu (revelino), a ja, da uklonim svaku sumnju i da objasnim, kako je to protiv volje vaše svijetlosti, dao sam zapaliti rečeni grip. Pišući ovo primio sam pismo od velemožnog bračkog kneza, koji mi piše, da je jučer stigao na vrh otoka jedan grip sa 25—30 uskoka, koji su ukrali nešto blaga i ranili četiri ili pet ljudi.«[8])

Mletačka je vlada svome čovjeku sve povjerovala i brže bolje potužila se preko poklisara Ferdinandu na »razbojstva« i »zlodjela« Kružićeva. Kralj se bojao Mlečana, da mu i oni, poput Turaka, ne otkažu »dobro susjedstvo«, pa otpremi 30. lipnja Kružiću svoga pouzdanika, valjda opet sa strogim ukorom i strožijom naredbom, da ne dira u Mlečane.[9])

6. Kružić je htio nato da uvjeri kralja, da nije sve onako, kako mu mletački poklisar po riječima splitskoga kneza prikazuje. Htio je da dokaže krivnju Mlečana i svoju pravednost. Zato najprije pošalje u Split Jurja Batalovića, sina svoga kancelara, da se ondje propita, što se o stvari govori. U kući splitskoga vikara Pavla[10]) namjeri se on na dva senjska kanonika i u njihovoj prisutnosti upita vikara, tko je kriv onom sukobu. Vikar izjavi, da je kriv splitski knez. Imajući u rukama to svjedočanstvo Kružić otpravi u Senj svoje punomoćnike Antuna Tadijolovića i istoga Batalovića, neka zamole potkapetana Ivana Ričana, da im dade jednoga ili dva kraljeva čovjeka, koji će biti prisutni ispitivanju nekih senjskih kanonika, jer su ovi pro-

[8]) ib. II. 278.
[9]) ib. II. 279.
[10]) To će biti splitski kanonik Pavao Tomasini, kojega je Kružić 17. travnja 1536. preporučio papi.

šlih dana bili u Splitu i ondje čuli, na koga se svaljuje krivnja zbog razmirice između njega i kneza splitskoga. Ričan odredi plemića Tomaša Bogdanića i Franju Mudrovčića.[11]) Kanonici iskažu 26. srpnja pred ovima i pred Kružićevim punomoćnicima, što su čuli od splitskoga vikara Pavla, nadodavši, da je njegove riječi potvrdio Jerolim Zunić i mnogi drugi pošteni Splićani.[12])

Važno to svjedočanstvo, a možda i još koje drugo, pošalje Kružić kralju na svoje opravdanje. Ne zna se, da li je uspio da potpuno opravda sebe i svoje vojnike i uskoke. U pismu od 5. rujna 1536. opet se Kružić vraća na taj predmet i piše kralju: »Ono, što se u Splitu dogodilo, zbilo se je protiv moje volje, jer kad je ono bio zapaljen moj brod, moji službenici, rasrđeni zbog nepravice, koja se čini u luci prejasnog vašeg veličanstva, počiniše ono, što učiniše; ali ja sam kao dobar kršćanin sve ono vratio i do najmanje sitnice nadoknadio.«[13])

7. Moguće je, da se je na to kralj umirio i nije više Kružića pozivao na odgovornost, jer je prispio čas, kad je kralj morao uzeti u zaštitu Kružića i Klis. Mlečani i njihovi knezovi dan i noć su snovali, kako bi naškodili Kružiću. Odrediše, da ga tako stisnu i zatvore u Klisu, da od glada pogine, a valjda su mu spremali još težu i sramotniju smrt (quia nollem accipere illam turpissimam mortem, qua dictum illustrissimum dominium et rectores ipsorum vellent me facere mori). Kružić se našao u velikoj i krajnoj nevolji, progonjen na sve moguće načine od Mlečana. Primoran takvim prilikama pobježe kradom (furtim) iz Klisa i zakloni se u Lupoglav.

8. Čim stiže u Lupoglav (po svoj prilici sredinom kolovoza), poslaše mu kliški kaštelani vijest, da su Turci na svaki način odredili, da iznova podignu utvrdu protiv

[11]) Mon. Habs. II. 283—284.
[12]) ib. II. 285—286. — Zunić je onaj, kojemu je Kružić iznajmio mlin u Solinu.
[13]) Mon. Habs. II. 296.

Klisa. Još mu jave, da su doznali od nekih Turaka, prijatelja kršćanske vjere, da sami kliški uskoci (resalti) tajno snuju o izdaji, jer u Klisu nema druge vojske osim uskočke, a kako dugo vremena nije redovita vojska bila plaćena, bojati se je kakova zla.

Pothvati splitskog kneza bili su bez sumnje učinjeni sporazumno s Turcima. Kad je ono bosanski sandžak Husrevbeg sretno dovršio vojnu u Slavoniji, vrati se u Bosnu, pa odanle dođe pod Klis, gdje se je našao već 31. kolovoza 1536. Njemu se pridruži i hercegovački sandžak Piribeg. To se dogodi upravo onda, kad je Kružić pobjegao iz Klisa. Po tome bi se dalo zaključiti, da je splitski knez javio Husrevbegu, da Kružića nema u Klisu. Sandžaci se odmah dadoše na posao. U dvadeset dana obnove oni u Solinu utvrdu, drugu sagrade povrh Klisa u Ozrini,[14]) a treću u Kučinama. Tako Turci opasaše sa svih strana Klis, koji je morao ili se predati, ili od glada izginuti.

9. Doznavši te vijesti iz Klisa, Kružić ih odmah javi (5. rujna) kralju i zamoli ga za pomoć i opskrbu uskoka, da ne bi, Bože ne daj, natjerani velikom nuždom, počinili kakvo zlo, kao što se je prije bilo dogodilo. Predloži još, da mu kralj pošalje novaca, kojim bi mogao naći i poslati u Klis nekoliko vjernih vojnika za nekoliko mjeseci ili barem, dok se ne vrati od kralja, jer kani ravno k njemu poći. No kako nijesu ona dva kraljeva konja i Kružićevi još po moru mogli stići od straha dalmatinskih knezova, zamoli kralja, neka njega i njegove službenike podmiri, kako mu je bio usmeno i pismeno obećao, a Klis neka dade kome drugomu, da ga čuva, jer je njemu nemoguće doći do tvrđave morskim putem, zbog mržnje mletačke vlade i samih dalmatinskih knezova.[15])

Ferdinand mu iz Tridenta (17. rujna) ovako odgovori: »Primili smo tvoje pismo, doneseno od tvoga službe-

[14]) Arkiv, IV. 51.
[15]) Mon. Habs. II. 296—297.

nika, donositelja ovoga, sa iskazom šteta i nepravda, što ih je tebi i našemu gradu Klisu nanio splitski knez, te smo iz njega razumjeli, što nam pišeš, da trebamo raditi za opskrbu rečenoga našega grada i ostale stvari, pa se još bolje uvjeravamo o tvojoj vjernosti i o ne maloj brizi i nastojanju, koje si dosada uložio u čuvanje i obranu onog našeg grada, ne bez pogibli svoga života, te ti naređujemo, jer si — kako pišeš — bio primoran od velike nužde da izađeš iz rečene naše tvrđave, niti se možeš morskim putem lako vratiti zbog mržnje Mlečana i njihovih knezova protiv tebe, i jer veliš, da ćeš doći na naš dvor, nastoj međutim iz svih sila, da se obazreš na nastalu pogibao naše tvrđave i da potakneš svoje vjerne službenike, koji su u njoj, na obranu svim mogućim načinom i razlaganjem, te im dadeš najbolju nadu u novčanu pripomoć, za koju ćemo ubrzo nastojati da im se odredi, i da gledaš njih ohrabriti i utješiti, da s tim veselije prionu na čuvanje više puta spomenute naše tvrđave, čim ćemo i mi bolje nastojati, da ih što prije zadovoljimo za njihovu vjernu službu, te ih podnipošto ne ćemo zapustiti. No kako nam se čini, da sada nije sigurno radi daljine puta poslati ostalu svotu novca, a i nama je teško sada na povratku put Beča da odredimo, što treba za novac, prije nego li stignemo u Graz ili u Beč, mislimo, da ne će biti zgorega, da se odmah, kad ne možeš ići u Klis, uputiš k nama i kreneš prema Grazu, te ćemo u tvojoj prisutnosti mnogo zgodnije moći da raspravljamo i odlučimo o potrebama toga našega grada, što ćemo zacijelo učiniti. Kad k nama dođeš, pobrinut ćemo se, da ti najzgodnijim putem isplatimo dužnu plaću tvoju i tvojih službenika, i hoćemo da te uvijek držimo u dobroj milosti radi tvoje vjerne i zaslužne službe. Što se pak tiče nanesenih šteta tebi i našemu gradu, o tom ćemo pisati svijetloj mletačkoj vladi i zatražit ćemo od nje što većim nastojanjem, da ti se naknadi ona šteta.«[16])

[16]) ib. II. 302—303.

10. Novi, sve ozbiljniji glasovi o turskim pripremama oko Klisa, zapriječiše Kružića, da ide pred Ferdinanda. Ne samo što su Turci bili odlučili sazidati onu utvrdu u solinskoj luci, nego su i u Obrovcu držali dvije oružane lađe, da tim spriječe vezu između Klisa i Senja,[17]) te da ne propuste u Klis nikakvu pomoć. Kružić se time kralju ispriča i pošalje mu poslanika, da mu javi tursku nakanu. Ferdinand mu iz Bjelaka (Villaci) odvrati (30. rujna), da je njegova tvrda odluka ne zapustiti, već svim silama braniti Klis, i da je već pripravan ne samo Klisu, nego i čitavoj kraljevini Slavoniji pomoći, i zato mu naredi, da ohrabri klišku posadu, neka se još za kratko vrijeme junački drži, a on će joj što prije poslati pomoć. Čim to Kružić izvrši, neka odmah sam dođe pred njega.[18])

Je li ova odluka Ferdinandova za obranu Klisa i kraljevstva bila ozbiljna, ili su to bile samo riječi obećanja kao i do sada? Ne samo očajni vapaji iz Klisa, već i opće zapomaganje Hrvata i očito približavanje propasti, imali su napokon sklonuti kralja na ozbiljan posao. Sa svih strana Hrvatske i Slavonije dolaze vijesti o ponovnoj provali turske vojske. Narod, očajan, bez zaštite, stade se seliti; neki se odrekoše svoje vjere, a neki se nagodiše s Turčinom: »Iz mnogih mjesta — piše kralju Aleksije Turzo 30. rujna — i plemići i sami kmetovi pobjegoše ostavivši ognjišta, a govori se, da su se neki Turcima pokorili, da mogu mirno držati svoje imanje. Ima nekih u ovom kraju (Slavoniji) i plemića i velikaša, koji misle, da je bolje nagoditi se s Turcima, negoli na ovaj način bez ikakve obrane ginuti.«[19])

Turska je ratna osnova bila sada očita: zatvoriti more, da Klisu ne dođe pomoć, i zabaviti kraljevu vojsku u Slavoniji, da ni odanle kopnom ne može stići nikakova pomoć. Kružiću je ostajala jedina nada u starog njegova pomagača

[17]) ib. II. 307.
[18]) ib. II. 305—306.
[19]) ib. II. 304.

i zaštitnika, papu u Rimu. Zato on 4. listopada moli papu za sveto ime Božje, da pomogne Klisu u borbi protiv Turaka, jer će, ako padne neprijatelju u šake, ne samo čitava Dalmacija, nego i napuljske zemlje doći u veliku opasnost. Iz Jakina ne bi bilo teško poslati pomoć.[20]) Valjda iz svoje inicijative, ili zamoljen od Kružića, u istom smislu piše papi i Trogiranin Ivan Lucio-Statileo, šibenski biskup.[21])

Ferdinand se je još nadao, da će Turke mirnim diplomatskim putem udaljiti, pa zato pošalje (17. listopada) pismo smederevskom sandžaku Mehmetbegu i caru Sulejmanu, kojemu se potuži na sandžaka, što dopušta svojim četama, da provaljuju u međašne oblasti. Predviđajući ipak kralj, da će to malo ili ništa koristiti, odluči da pošalje u Slavoniju vrhovnoga kapetana Ivana Kacijanera s ovećom vojskom, ali dočuvši međutim, da su Turci pošli natrag, ne posla onoga, već upita zagrebačkog biskupa, da li je istina, da su Turci doista otišli. Kad mu ovaj odvrati, da nijesu, otpremi Kacijanera sa još većom vojskom u Slavoniju.[22])

Papa Pavao III. stade sada ozbiljnije misliti i raditi za obranu Klisa. Obaviješten i od kapetana jakinske luke o opasnosti, u kojoj se nalaze Klišani, i kako im je žito već na izmaku, piše im 21. listopada i hvali njihovo junačko držanje hrabreći ih na dalji otpor, i obećavajući im, da će se naskoro za njih postarati. Sutradan dodaje obavijest, da im je poslao obećanu hranu po Jakovu Hermolaju.[23]) Papa je i kralja Ferdinanda ozbiljno upozorio na njegovu dužnost. Istoga dana (22. listopada) piše mu, da je, čim je saznao, da su Turci pošli s velikom vojskom na Klis, odmah izvijestio o tome kraljevskog poslanika Gabrijela Sancheza. Sada opet čuje, da su Turci sagradili dvije tvrđe oko Klisa. U stvari obrane grada šalje mu donositelja

[20]) Történelmi Tár, g. 1905. str. 328.
[21]) ib.
[22]) Mon. Habs. 308—309.
[23]) Történelmi Tár, g. 1905. str. 328.

ovoga pisma, Jakova Hermolaja i poziva ga, da u interesu obrane što prije učini što treba.[24])

Ferdinand opet pouzdavajući se više u diplomatsku sreću, negoli u ratnu vještinu, odluči poslati u studenom svoga poslanika Franju Sprinzensteina sultanu i velikomu veziru Ajaspaši. U pismu veziru tuži se kralj, kako su sandžaci smederevski (beogradski) i bosanski pred nekoliko mjeseci provalili u Slavoniju s mnogo vojske, te počinili svake vrsti zuluma, osvojivši trinaest gradova i mnoga druga mjesta, od kojih su u neka metnuli posadu, a druga razorili do temelja. Napokon su paša bosanski Husrevbeg i paša hercegovački Piribeg nedavno došli s nebrojenom vojskom pod kraljevski grad Klis, te blizu njega podigli dvije tvrđe, jednu za drugom, da tako gladom prinude posadu u gradu na predaju, jer inače ne mogu njom obladati. Kralj moli sultana, neka za volju mira, koji je među njima sklopljen, zapovjedi onim sandžacima i ostalim svojim podanicima, da se okane daljih napadaja; neka vrate otete gradove u Slavoniji i zarobljenike, a ispod Klisa neka dignu opsadu, te ga ostave posve na miru.[25])

Na taj je način mislio Ferdinand da rastjera oblačine, što su se bile digle povrh Klisa, i da bez muke i troška oslobodi svoj napušteni i zanemareni grad. No ljuto se prevario. Tek u veljači 1537. stiglo je sultanovo slobodno pismo za poslanika, i kad je ovaj prvih dana mjeseca travnja došao u Carigrad, već je sudbina Klisa bila zapečaćena.

Ferdinand nije mogao tako brzo da iskupi riječ i obećanje svoje od 30. rujna, a Kružić praznih ruku nije mogao u Klis, da barem sam štogod učini za obranu. Posada se je ipak junački držala iščekujući dan na dan svoga kapetana i obećanu kraljevu pomoć. Ali ni jednog ni drugog za dugo nije bilo!

11. Kako je bilo u taj čas kliškim građanima, može se razumjeti iz njihova pisma od 7. studenoga 1536., koje su

[24]) ib. str. 328—329.
[25]) Klaić: Povijest Hrvata, V. 115.

upravili papi. Klišani mu se jadikuju, kako im je već cijeli niz godina život u neprestanoj opasnosti, i jedva će među njima biti i jedan, koji već nije bio u turskom ropstvu. Sada je napokon Turčin podigao dvije tvrđe kod Klisa. Osim toga imaju još mnogo neprijatelja u splitskom i trogirskom kaptolu, koji ni pod kakvim uvjetom ne će da dopuste da Klis dobije samostalnu župu (da njihova kapelanija postane župom).[26]) U Ugarsku ne znaju kuda da idu, a u Italiju ne mogu, jer ne znaju talijanski. Mole zato papu, neka se postara, da im položaj ne ostane ovako sramotan. Turci već dvanaest godina napadaju na grad, a sami su Klišani već pred tri mjeseca založili križeve, kaleže i druge crkvene stvari. Sada su sve te založene stvari u opasnosti, jer su oni, kod kojih su založene, pomrli, a njihovi se nasljednici nalaze u velikoj bijedi. Mole na kraju Klišani, da im se papa smiluje i da ne dopusti, da propadnu.[27])

Kralj se napokon opomenuo Klišana ovim pismom od 13. prosinca: »Znademo, da hrabro i neustrašivo branite i čuvate tu našu tvrđavu, i ako ste u našem gradu Klisu opkoljeni velikom turskom opsadom, te da za vašu vjernost prema nama postojano trpite sve jade i nevolje, i da ste srčano odlučili trpjeti, dok vam od nas ne stigne potrebita pomoć. I mi hoćemo, da vi znadete, kako smo mi već dugo i mnogo nastojali, da vam pomognemo i da smo sve odredili za vaše izbavljenje, te se tvrdo nadamo, da će ta opsada biti sasvim raspršena i razbijena, kao što ćete zbilja

[26]) Župska crkva sv. Marije u Klisu nije bila u pravom smislu kapelanija, već prava župa, a općina Kliška i Klišani imali su patronsko pravo. Po svoj prilici na početku XVI. v. počela se davati u komendu, a crkvom je upravljao kapelan. Papa Lav X. dopustio je (22. svibnja 1517.), da Ivan Tomašević bude koadjutor skradinskomu biskupu Nikoli u župskoj crkvi sv. Marije u Klisu, koju je biskup držao u komendi, a zbog starosti nije mogao, da vrši službu (Theiner, Mon. Slav. Merid. I. 565). Takovo je stanje u župi valjda bilo i g. 1536., t. j. neki je crkveni dostojanstvenik imao župu klišku u komendi, a mjesto njega, odnosno župnika, služio je neki niži svećenik kao kapelan.
[27]) Történelmi Tár, g. 1905. str. 329.

za malo dana čuti.« Kralj im još obeća nagradu za njihovu vjernost i hrabrost, a međutim neka ustraju, dok stigne pomoć.[28])

12. I Klišani su ustrajali. Zatvoreni sa svih strana, ostavljeni i zapušteni od svakoga, ipak se ne daju, već traže pomoć. Još malo, pa će svaka pomoć biti kasna. Kružić je u živoj vatri. Turci odasvuda pritisnuli, a Mlečani ne daju s mora pristupa. A čime i kako da se Kružić usudi približiti se Klisu? Nema ni novca, ni hrane, ni vojske. Zima je, Božić je, a Turci stoje naokolo i jurišaju. Nova godina 1537. osvanula je Klišanima žalosna i kukavna. U toj bijedi i nevolji pomogne im nebo. Šibenski biskup Ivan Lucio-Statileo javlja 30. siječnja 1537. kapetanu jakinske luke, da su Turci morali prestati jurišati na Klis zbog velikog snijega, što je pao, ali javlja, da će se oni opet vratiti, čim vrijeme dopusti. Zato ga biskup moli za pomoć, za koju se je i papi obratio.[29])

To je bio zadnji vapaj, koji je otišao u kršćanski svijet u ime Klišana i dalmatinskih kršćana, podanika mletačkih, u okolici kliškoj!

13. Za te posljednje opsade Klisa zbio se je i posljednji junački čin kliških uskoka. U turskom taboru pred Klisom nalazio se neki Turčin imenom Bakota (Bagora), visoka stasa i strašne snage, koji je poput novoga Golijata svaki dan zvao na megdan one u Klisu, koreći ih s kukavičluka. Kršćani su od stida rumenjeli, ali ih je valjda razboritost starješina uzdržavala, a možda i iz razumljiva straha nijesu izlazili iz grada. Neki mladić, imenom Miloš Parižević, koji je Kružiću služio kao paž, dođe pred gospodara (zamjenika Kružićeva) s molbom, da mu dopusti megdan s Bakotom. Ukoren kao preveć smion i nejednak onakovu neprijatelju, reče, da se uzda u Boga, da će ga svladati, a, ako izgubi megdan, bilo bi malo štete i malo

[28]) Mon. Habs. II. 314—315.
[29]) Történelmi Tár, g. 1905. str. 331.

sramote za kršćane, ako onakav na glasu Turčin nadvlada jednog mladića. U jednu riječ: ovaj je bio od Boga izabran, da kao drugi David protiv Golijata svlada oholost Bakotinu. Izađe dakle on, praćen pobožnim molitvama vjernih kršćana, te jednim udarcem mača, valjda prvim, odsiječe neprijatelju jednu nogu. Uza sve to Bakota se sav bijesan, okretao tolikom jarošću, da se odvažni mladić, i ako je naokolo skakao da dokonča pobjedu, nije mogao približiti da mu drugi udarac dade, već je imao muke da sam izbjegne udarcima razjarenog neprijatelja. No Turčin se nije mogao održati na jednoj nozi, već padne koliko je dug i širok, a u isti mu mah pade mač iz ruke. Drugi naprotiv pričaju, da je Bakota sam bacio mač i rekao Milošu, koji ga je iz daljega kamenjem udarao, da ga ne ubije kao psa, već kao junaka. I tako mu Miloš njegovim mačem odsiječe glavu. Uz vesele poklike bi Bakotina glava odnesena u Klis.[30])

[30]) Minucio Minuci: Historia degli Uscochi, str. 5—6. — Neki drže, da je megdan Milošev bio g. 1527., dakle prije ove zadnje opsade Klisa, ali je sigurno, da se je to zbilo sada. God. 1527., upisana na trsatskim zavjetnim svijećama, čini se, da je naknadno pisana. Minuci kaže, da je to bilo za posljednje opsade Klisa. Mnogi pisci nijesu na čistu ni sa ličnošću Miloševom. Dr. Jelić (Glasnik Matice Dalmatinske, g, III. svezak III.) drži, da je Miloš istovjetan s Bošnjakom Petrom Radojevićem, nazvanim »Milasi«. Dr. Bulić (Bullettino, XXXVII. str. 16) misli, da je to bio neki Parać iz Solina, jer prezimena Pariževića nema ni u Solinu ni u Klisu ni u daljoj okolici, a ova su dva prezimena nekako slična. Mi naprotiv kažemo, da je Miloš Pariževića rodom iz Bosne i to iz sela Pariževića u općini Glasinac, kotar rogatički, ili iz drugog istoimenog sela u općini Podstinje, kotar fojnički. Oba su sela dobila svoje ime po plemenu Pariževića, koje je ondje živjelo, ali je već izumrlo. Miloš je s ostalim uskocima ostavio Bosnu i uskočio u Klis. O Milošu se znade i to, da se je zavjetovao Majci Božjoj na Trsatu, da će joj pokloniti onoliku voštanicu, koliki je onaj turski div, ako mu Bog dade, da ga svlada. Miloš je svoj zavjet ispunio (Smičiklas: Hrv. povijest, II. 17). Drugu svijeću iste veličine poklonio je Kružić. Obje se svijeće i danas vide u crkvi na Trsatu. Glasoviti Trankvil Andronicus (Andreis) ispjevao je o Milošu junačku pjesmu u latinskim stihovima (Kukuljević: Pjesme M. Marulića, str. XLII.) a i Andrija Kačić opjevao je Milošev megdan. Miloš je s ostalim uskocima išao poslije pada Klisa u Senj i dao se na gusarenje. Mlečani su ga napokon uhvatili i u Zadru mu sudili. Fra Šimun Glavić u svom ljetopisu zapisao je u g. 1549: »tada bi obišen Miloš Parižević na dan svetoga Semiona starca, na 3. fervara

No sva junaštva pojedinaca, svi napori opsjednutih Klišana bili su uzaludni. Kad je oštro vrijeme popustilo, a to je oko Klisa moglo da bude već u veljači, Turci opet dođu i stisnu grad, u kome se i onako osjećala nestašica hrane. Da stanje Klišana bude još očajnije, Turci zauzmu i jedini izvor, koji je Klisu davao vode.

14. Uto se je u Senju počela kupiti kraljeva vojska za pomoć Klisu. Kružić je opet na svoju ruku sakupio četu od svojih službenika i uskoka. U ožujku 1537. posla kralj Ferdinand 3000 njemačkih vojnika pod zapovjedništvom grofa Nikole Thurna (della Torre), koji se imao pridružiti Kružiću. U toj vojsci bila su i dva sina Jerolima Zadranina: Andrija i Vespazijan, i mnogi odlični Senjani. Ni papa Pavao III. nije u toj nevolji zaboravio Klisa i Kružića. Pod Lukom Jakinjaninom otpremi 700 ljudi. Pomoćna ova vojska dolazila je na brodovima, na kojima je bilo također dovoljno topova, praha i hrane. Thurn i Kružić išli su iz Senja, a Luka Jakinjanin iz Jakina, te su se imali sastati negdje na moru. Luka je zakasnio, pa su ga čekali osam dana. Uskoci su to čekanje iskoristili i stali gusariti po moru. Susretoše neku lađu, natovarenu kožama i svilom, a u njoj su bili grčki trgovci Stoiolantus iz Valone i Zupan, ploveći u luku Cigale na otoku Lošinju. Uskoci ih sasvim opljačkaše.[31]) I jednu dubrovačku lađu, koja je u onu luku prispjela s robom iz Jakina, uskoci zaplijene i odvedu u Bakar, vlasnika lađe, Dubrovčanina Marka Glumca-Radu, ubiju, a kotorskoga plemića Marka Paskvalija do smrti izrane. Orobe još neku mletačku lađu, koja je plovila ispod otoka Cresa put Ulcinja. Poslije je utvrđeno, da su poglavice bakarskih uskoka bili gusari Matej Tvrdoslavić i Ivan Zura.[32])

u Zadru« (Arkiv, IV. 41). U Solinu se i danas pripovijeda o Miloševu junaštvu, a pod Klisom se i danas zove jedna ravnica »Megdan«, očito na spomen Miloševa megdana.

[31]) Tőrtenelmi Tár, g. 1905. str. 332.

[32]) Barabas: Cod. Zrinianus, II, 160, 510, 512. — Tvrdoslavić je onaj kliški uskok, koji je 9. veljače 1535. pustio da ga Turci podmite, a on je stvar očitovao drugovima.

Sva ona pomoćna vojska, sastavljena od Hrvata, Talijana i Nijemaca, stigne u solinsku luku po svoj prilici u noći između 11. i 12. ožujka. Čim se je vojska iskrcala, Kružić stade odmah udarati na turske utvrde i dvije (valjda one u Ozrini i Kučinama) razori. Zatim udari svom silom na onu treću u Solinu. Kršćanska vojska bijaše već i u nju provalila. Na jednom osvanu na solinskom polju vojvoda Muratbeg s Malkočbegom, vodeći sa sobom 1000 pješaka i 1000 konjanika. Murat udari na kršćane s tolikom žestinom i vikom, da su se Talijani i Nijemci silno uplašili, pa misleći, da je Turaka kud i kamo više, stadoše glavom bez obzira bježati prema morskoj obali, da se ukrcaju na brodove.

15. Kružić je junački zaustavljao riječju i djelom vojnike, koji su bježali, ali ih nije mogao da zadrži. Sada počeše i njegovi Hrvati bježati k moru, da se dohvate lađa. Videći to Kružić uzjaše najposljednji konja i pohiti za bjeguncima. Stigavši do obale skoči s konja i uđe u neki talijanski brod. Kako je brod već bio krcat vojnika, a more bilo plitko, nije se mogao s mjesta maknuti. Sav napor mornara, da ga od kraja otisnu, ostao je bez uspjeha. U to stigoše Turci, koji se dadoše za ovima u potjeru. Skočiše na brod i počeše sjeći. Prepoznavši Kružića mnogi se obore na njega. Žestoko (acerrime) se Petar branio, ali ga konačno sila nadjača, i on pade ubijen. Janjičarski aga (konjanički vođa) Atliaga odrubi mu glavu, pa je ostavivši trup u lađi, slavodobitno odnese Muratbegu na dar.

Ostali su brodovi brže bolje već prije otplovili, i ne znajući, što je s Kružićem bilo. Grof Nikola Thurn i Luka Jakinjanin spasili su doduše žive glave, ali su izgubili veći dio svojih četa. Mnoštvo vojnika bi zarobljeno.

16. Mala se posada u Klisu još držala. Da je preplaši i nagna na predaju, oduzevši joj svaku nadu, dođe Muratbeg pod Klis s odrubljenom glavom kapetana Kružića, te, pokazavši je, pozove posadu i građane, da se dobre volje predadu. Ako to učine, život će im pokloniti, inače im

nema pomilovanja. Pošto su Turci prije toga zauzeli jedini izvor vode, a u gradu je bilo ponestalo hrane, Klišanima nije drugo ostalo, nego da se odazovu Muratbegovu pozivu. I tako je Klis 12. ožujka 1537., na blagdan sv. Grgura, pao u turske ruke.[33])

Građani Kliški i uskoci, vidjevši mrtvu glavu svoga vođe i zapovjednika i razumjevši, da im je nestalo svake nade u pomoć, predadoše se pod uvjetom, da mogu slobodno izaći iz grada pod oružjem. Rastrkaše se na sve strane, a uskoci se ponajviše skloniše u Senj, kamo odnesoše i ključe grada Klisa, koji se još čuvaju u stolnoj crkvi senjskoj.[34]) Tako pade posljednja hrvatska straža na tlu današnje Dalmacije, u neposrednoj blizini mletačkoga Splita i Trogira. Mjesto obrane kršćanske Dalmacije postade Klis za jedan vijek i pol najveće strašilo kršćana čitave Dalmacije.

17. Pad Klisa zabilježiše i hrvatski ljetopisci. Vramec piše: »Posla takajše kralj Ferdinand, Benečani i papa vojsku pod Solin; kralj pred svoju vojsku i ljudim položi i postavi Petra Kružića kapitana. Nad njih dojde Muratbeg i razbi vojsku kršćansku i u boju ubiše Petra Kružića i uzeše Turci Klis grad.«[35]) A Glavić veli: »1537. tada Turci uzeše Klis, i izgibe tada Kružić dobri vitez: to razbi i uze Murat poturica Šibenčanin.«[36]) Talijanski bezimeni ljetopisac kaže: »Na dan sv. Grgura, 12. ožujka, dođe pod Solin knez Petar Kružić sa Nikolom della Torre s velikom vojskom i navali na kašteo. Dođe Muratbeg Šibenčanin sa više Turaka i Malkočbeg, te razbi našu vojsku i ote sve topove i spali Vranjic i počini velik pokolj kršćana, i bi uzet Klis, jer je bio zapušten, a 15. ožujka Turci porušiše Solin, to jest kašteo.«[37]) Vitezović bilježi ovako:

[33]) Isthwanffi, o. c. 137—138.
[34]) Arkiv. IV. 309.
[35]) Vramec: Kronika, 57.
[36]) Arkiv, IV. 44.
[37]) ib. IV. 51.

»Turci držali su leto dan podsedan Klis grad, koga viteški branil je Peter Kružić Tersaćanin (ne Kranjec, kak Valvasor piše), kralja ugarskoga glavar, gda bi bil na boj suprot Turkom izišel, poginul je. A Turci čez leto dan grad Klis zadobili su.«[38]) O padu Klisa opširnije pripovijeda turski kroničar Pečujlija: »Na granici imade grad Klis, koji je bio ročište hajduka i sajmište, gdje su proglašavali svoje junaštvo. Često su muslimanima štetu nanosili. No kako se nalazi na nepristupnom mjestu, nije mu se moglo doći s topovima, a na drugi način teško ga je bilo zauzeti. Valija bosanskog sandžaka Husrevbeg, dika i ponos begova, javi u Carigrad, da se u blizini grada Klisa nalazi Solin, koji već dulje vremena stoji porušen i da ga treba nanovo dograditi i naseliti islamskim junacima. Nadati se je, da će od toga grada biti velika havala vlasima i da će biti uzrok padu Klisa. Tako ćemo bez muke doći do toga utvrđenoga grada i pripojiti ga bosanskom vilajetu. Kad je sultan taj prijedlog odobrio, Husrevbeg popravi Solin i stavi u nj dovoljnu posadu. Tako neprijateljska posada u Klisu ostade u živoj vatri. Uvijek su morali držati zatvorena vrata. Videći, da im tu nema opstanka, jave kralju svoj teški položaj, koji im odgovori, da protjeraju Turke iz Solina i otpremi im 10.000 vojnika po imenu i junačkom zvanju. Čuvši Husrevbeg za to otpremi svoga vojvodu Gazi Murata u društvu više junaka, koji su se istaknuli u takovim zgodama, sa 5000 po izbor vojnika. Pod gradom Solinom — zadnji dan ramazana 943 — sukobe se s neprijateljima i učine užasno kreševo, kakova nebo nije vidjelo. Možda nijedan od neprijatelja nije kutarisao živu glavu. Na to kliška posada ostavi tvrđavu, pa pobjegne glavom bez obzira. Rijedak plijen Turci ošićariše na razbojištu i u gradu. Kad su o tome vijesti stigle u Carigrad, Husrevbeg dobi za zasluge »terekki« (unapređenje), a Gazi Murat »ziamet« (lensko imanje preko 20.000

[38]) Vitezović: o. c.

jaspri).«[39]) I Husrevbeg posla mletačkoj vladi izvješće o padu Klisa.[40])

18. Potučena kršćanska vojska umače iz solinske luke i ne doznavši za predaju Klisa. Među zadnjim lađama zacijelo je bila ona, u kojoj je ležalo mrtvo tijelo Kružićevo bez glave, te stigne u Senj, noseći dokaz o smrti junačkoga kliškog kapetana, ali bez žalosne vijesti o padu Klisa.

Kralj se tada nalazio u Pragu, gdje mu se mletački poklisar tužio na Kružića, kako je oteo neku kršćansku lađu. Kralj se zbog toga rasrdi na Kružića i piše mu 17. ožujka 1537., kako može i sam razumjeti, koliko se zlo iz toga može da izleže. Zato mu pod prijetnjom nemilosti i kazne naredi, da sve kod sebe zadrži, dok se stvar ne ispita, i odredi, što će se učiniti s otetom trgovinom.[41]) Kralj nije znao, da Kružića nema više među živima.

Naskoro dozna kralj iz izvješća grofa Thurna za nedaću, koja je snašla pod Klisom pomoćnu vojsku, ali ni sada nije bilo govora o predaji grada. Zato Ferdinand piše 2. travnja kliškoj posadi, kako se je bez sumnje mogla uvjeriti, da je on radio i nastojao o njihovu spasenju poslavši im pomoć za oslobođenje grada od turske opsade. No poslana pomoć nije bila ni brojem ni snagom ravna turskoj nenadanoj i neočekivanoj sili, koja je s velikom žestinom navalila, te je tako bolji dio hrabrih junaka poginuo. Teško ga je rastužio taj poraz, i iz dna duše žali njihovu smrt. Zato on sada nastoji da se sakupi brojnija i jača vojska, koja će osloboditi Klis od opsade, te će im poslati pomoć, koja će ih sigurno izbaviti od turskog pritiska. Dotle, dok ne stigne ta pomoć, neka se oni u Klisu junački drže kao i dosada, i neka ih nikakav strah ni pogibao od

[39]) Bašagić (Mirza Safvet): Gazi Husrevbeg, 65.

[40]) Ljubić (Starine, X, str. 16. op. 1) spominje talijanski prijevod poslanice mletačkoj vladi, pod kojom je ovako napisano: »scritta questa lettera per Cusreu el povero.« Na leđima iste poslanice stoji od suvremene ruke napisano: »receptae die 29. aprilis 1537. Cusrein sansachus Bossine scribit de succesu Clissiensis oppugnationis.«

[41]) Mon. Habs. II. 332—333.

toga ne odvrati, a on će ih, osim dužne plaće, još obilato nagraditi.[42])

U svom izvješću o porazu kraljeve i papine vojske pod Klisom kaže grof Thurn, da je ne mali uzrok onoj nesreći bilo zakašnjenje pomoći, poslane od pape, jer ju je kraljeva vojska čekala preko osam dana i nije dovezla teške topove za razbijanje zidina (bombardas murifragas), već samo lake (falcenettos). Thurn se, ne znajući za predaju Klisa, još nada, da se još nešto dade učiniti, ako se samo brzo otpravi pomoć i ratni strojevi, s tim više, što misli, da će se kliška tvrđava moći držati još mjesec i pol. To kralj povjerova i na osnovi Thurnova izvješća piše (5. travnja) iz Praga svome poslaniku kod pape Bernardinu Clesu, neka zamoli papu, da priteče u pomoć s dobrim brojem ljudi i topova, te bi se tim još dala spasiti ona tvrđava i popraviti pretrpljena šteta, osobito ako se odmah priskoči.[43])

Tek nekako iza toga saznade Ferdinand pravu istinu. Svojoj sestri Mariji, koja mu je doglašivala neke tužne vijesti, javlja 10. travnja ovo: »Da ti vratim milo za nedrago, saopćujem ti baš takve glase: 12. prošloga mjeseca poraženi su moji i papinski ljudi, koje bijasmo poslali u pomoć Klisu. Nato se onaj grad predao Turcima, i ako je u njemu bilo još za dugo vremena zaire i hrane.«[44])

Koliko se pak dojmio pape Pavla III. glas o padu Klisa, najbolje svjedoči činjenica, da je sa hodočašćem išao pješke u crkvu sv. Marka i B. D. M. »supra Minervam«, i odmah poslao poslanike kršćanskim vladarima, da se izmire međusobno i skoče u obranu katoličke crkve.[45])

No lijepe i plemenite želje papine, nijesu našle odziva, osobito kad se doznalo za predaju Klisa.

[42]) ib. II. 333—334.

[43]) ib. II. 334—335.

[44]) Klaić: o. c. V. 118.

[45]) Farlati: o. c. III. 455.

19. Mrtvo tijelo Petra Kružića bilo je bez glave pokopano u zavjetnoj crkvi B. D. M. na Trsatu. Nešto poslije otkupila je njegova sestra Jelena glavu mu od Turaka za 100 dukata[46]) posredovanjem Bartola Kačića.[47]) Kasnije se pomislilo na dostojniju mu grobnicu, i ta je tek g. 1539. bila gotova; te naime godine 2. lipnja dopusti papa Petrovim nasljednicima Jeleni Kružić i Ivanu Vidašiću, da izvrše odluku pokojnikovu i podignu kapelu, u kojoj će zemne ostanke njegove sahraniti.[48]) Na nadgrobnoj ploči uklesan je ovaj natpis:

Hoc Petri Crussich marmor tegit ossa perempti,
Proh dolor, a Turcis, quos Segnia Clissaque numquam
Vivente timuit. Mors corpus, spiritus astra
Possidet at gestas celebrat res fama perennis superstes

Elogium pie appositum
Mausoleo clarissimi Equitis
Aureati Petri Crussich.
M. D. XXXVII.[49])

[46]) Valvasor: o. c. 31. — Da je bratovu glavu otkupila sestra Jelena, a ne Katarina, izlazi iz testamenta Jelenina, koja ju je otkupila od Bartola Kačića, a ovaj ju je sigurno dobio od Klišana. Jelenin testamenat, pisan glagolicom od popa Mihovila, plovana lupoglavskog, 27. veljače 1541., objelodanio je Dr. Stjepan Ivšić u »Narodnoj Starini«, svez. 16, str. 5—12. U testamentu Jelena kaže, da je Bariši Kačiću dala 100 dukata »za glavu pokojnoga brata, ča ju prnese na Trsat.« — Nevjerojatna je vijest Isthwanffijeva (o. c. 138), da je tijelo Kružićevo sahranjeno u Splitu (apud Spalacum urbem).

[47]) Bartol Kačić bio je uhoda Kružićev, a njegov je gospodar molio kralja, da mu udijeli neko imanje kao nagradu za njegovu vjernu službu.

[48]) Tőrtenelmi Tár, g. 1905. str. 336. — Prema ovome dalo bi se zaključiti, da je kapela sv. Petra u crkvi na Trsatu tek sada podignuta, a ne prije.

[49]) Kukuljević: Nadpisi sredovječni i novovjeki, 281. — U slobodnom prijevodu natpis glasi: »Ova kamenita ploča pokriva kosti Petra Kružića, kojega Turci, jaoh, pogubiše. Dok je on bio živ, Senj i Klis nikada se ne bojahu Turaka. Zemlja uze njegovo tijelo, i nebo dušu, a njegovo junaštvo raznosi po svijetu neumrla slava. — Ovaj je natpis postavljen na grob slavnog viteza Petra Kružića g. 1537.«

Natpis se na žalost više na ploči ne razabire, pa bi trebalo da se s pomoću trsatskog samostana i hrvatskih rodoljuba nanovo ukleše. — Da je

Grobnica se Kružićeva još i danas nalazi u kapeli one crkve pred oltarom sv. Petra, ali se natpis potpuno izlizao tako, da se ni jedno slovo ne razabire.

20. Među zarobljenicima pod Klisom palo je u turske ruke i nekoliko Dubrovčana. Husrevbeg pozva Dubrovčane na odgovornost, što oni kao Portini haračnici podupiru turske neprijatelje. Dubrovačko vijeće posla (5. travnja) u Bosnu Petra Bunića s bogatim darovima, da stvar izravna. Poslanik je imao Husrevbega pozdraviti i izraziti mu veselje zbog pobjede pod Solinom i zauzeća Klisa, te kazati, da Dubrovčani nijesu poslali svojih ljudi protiv Porte. Ako bi mu Husrevbeg spomenuo, da se među zarobljenicima nalazi sin Antuna Kabužića i Nikola Belcairo, koji je poslije pobjegao, neka odgovori, da su ih oni s jednom barkom poslali pod Solin, da uhode napredovanje kršćanske vojske i da izvijeste gospodina sandžaka, ako bi što bilo važno. Ona dvojica nijesu dakle neprijatelji, nego uhode, jer osim one dvojice nitko nije od Dubrovčana imao nalog, da ide u Solin. Dalje nalažu poklisaru, da se raspita za sudbinu Pavla Bucignolija, koji je sudjelovao u toj vojni: ako je zarobljen, neka ga otkupi, a ako je poginuo, neka to pouzdano saznade od onih zarobljenika.[50])

Turskog sužanjstva dopadoše i dva sina Jerolima Zadranina, Andrija i Vespazijan. Izmučio se Jerolim, dok je doznao, da li su oni živi i gdje su. Andrija je kao sužanj bio prikovan na galijama turskog pomorskog zapovjednika Hajradina Barbarosse, a Vespazijan je bio u Bosni, nedaleko od mora, u rukama nekog Turčina, koji ga je držao sakrivena, jer se je bojao, da će mu ga, ako dozna, oteti bosanski paša. Turčin zaište 1500 dukata otkupnine. No uto nastade rat između Turaka i Mlečana, pa se više

Kružić postao vitez, nijesmo nigdje našli. O njemu kaže Isthwanffi (o. c. 70): »Gladio vagina argentea insigni, calcaribusque et torque donatum, in equitum auratorum numerum aggregatus.«

[50]) Truhelka, o. c. 143.

nije moglo općiti s Turskom, i tako Jerolim nije mogao više da s Turčinom ugovara. Ipak nađe drugi način, da izbavi sina: Jelena, sestra pokojnoga Petra Kružića, imala je u sužanjstvu neke Turke, pa Jerolim s njom ugovori, da ona dade dva Turčina, koji plaćaju otkupninu od 1250 dukata, a oni mu obećaše, da će izbaviti Vespazijana, ma gdje bio. U to ime sporazumio se Jerolim s Jelenom, da će Vespazijan uzeti jednu njezinu kćer. Radi toga otpremi (8. studenoga 1537.) Jerolim kralju sina Domicijana.[51]) Kralj odobri taj ugovor i piše (24. studenoga) Jeleni iz Graza, neka otpusti ona dva Turčina za oslobođenje Vespazijanovo, a on je pripravan u svakoj potrebi da joj iskaže svoju kraljevsku milost i naklonost.[52]) Kako je to svršilo, nije nigdje zabilježeno.

I poznatomu nam Andriji Mihaljeviću [53]) pogibe pod Klisom jedan sestrić, a drugi bi zarobljen. Andrija se obrati kralju s molbom, da mu daruje koje imanje uzev u obzir veliku bijedu njegovih starih roditelja i udovištvo sestara. Roditelji su mu još za života kralja Ljudevita od Turaka bili protjerani iz domovine, i njegovo se veličanstvo postaralo za posjed, koji je sada, gubitkom Klisa, propao. Otac i stric Andrijin čuvali su još za Ljudevita Klis, i taj, veli on, ne bi bio pao, da mu nije oca starost pritisla. Kružić je njemu i njegovu ocu ostao dužan 800 forinti, te zato moli kralja, ako su Kružićeva imanja pripala njemu, da mu ih plati iz pokretnih ili nepokretnih njegovih dobara; ali ako ih drže njegovi baštinici, to jest sestre, tražit će od njih.[54])

[51]) Mon. Habs. II. 344—345.

[52]) ib. II. 351. — Drugu kćer Jeleninu imao je uzeti Lovro Kanturić, građanin senjski i kraljev dvorjanik. Ferdinand piše (1. kolovoza) Jeleni iz Beča, da uzradi oko ovoga vjenčanja, koje je i njemu milo, pošto je njoj i svim njezinim naklon zbog duge i vjerne službe njezina brata Petra Kružića (Mon. Habs. II. 343). Istoga je dana kralj pisao i nekomu svećeniku (valjda rođaku Kružićevu) odobravajući ovu ženidbu i nagovarajući ga, da radi oko njezina sklopljenja (Mon. Habs. II. 343—344).

[53]) Kralj Ferdinand 1. kolovoza 1527. bio je darovao grad Zelinu, koji je pripadao Zapoljskomu, Petru i Ivanu Mihaljeviću Sinjskomu i Andriji, sinu Petrovu (Szabo: Sredovječni gradovi u Hrv. i Slav. 69).

[54]) Mon. Habs. II. 357—358.

21. Iz toga se dade zaključiti, da Kružić nije ostavio djece, odnosno, da mu je, poznati nam, sin Franjo umro prije njega. Bez sumnje je i žena mu Jerolima umrla prije, jer se u ostavštini ne spominje. Kružićevim baštinicima smatrale su se dvije njegove sestre, udovica Jelena[55]) i Katarina. Jedna je od njih molila kralja, da joj izda pismo za mletački senat, neka bi joj knezovi splitski i trogirski vratili novac, srebrninu i konje, što su primili u vrijeme Kružićeve smrti. Zatraži i pismo za komesare u Ljubljani. da joj se vrate one tri šube (krznom podstavljena halja), što su na Rijeci pridržane. Napokon zaište zaštitno pismo, kojim je kralj prima pod svoju zaštitu, moleći kralja da zapovjedi kapetanima Kranjske, Koruške i Istre, da je imaju braniti od svih nepravednih napasnika. Te su se molbe pretresale u kraljevskom vijeću 28. siječnja 1538. Za prvu nema rješenja; o drugoj se zaključilo, da se dadu Jerolimu Zadraninu, a treća je bila ispunjena.[56]) Kralj je preko Ivana Scota nešto naredio Jurju Bataloviću da zbog nekih poslova Kružićeve sestre ode k njoj. Juraj odvrati kralju, da ga ona ne će bez pismena kraljeva odgovora rado vidjeti i da će o njemu posumnjati, te će se još više bojati, da ne bi tko kod kralja smetao njezinim poslovima, a kao sirota nema drugoga branitelja, osim kralja, pa ga zato moli, da joj dade pismeni odgovor.[57])

22. Čim se je doznalo za Kružićevu smrt, požure se razni velikaši i plemići s molbama kralju, da im daruje Kružićeva imanja. Ivan Kaštelanović traži za se imanje Brezovicu (Berczecke); kralj mu odgovara (26. travnja 1537.), da je dao ispitati, da li je Kružić ostavio baštinika

[55]) Nije nam jasno, je li Ivan Vidašić, o kome papa (v. bilj. 48) kaže, da je s Jelenom nasljednik Petra Kružića, bio sin Jelenin, ili je valjda bio sin Katarine, druge sestre Petrove. Valjda je on onaj Kružićev sestrić (sororius), za koga je g. 1533. molio posjed Brest. Vidašić je imao posjed Krastovicu i primao je na konak Kružićeve ulake. Jelenine kćeri zvale su se Margareta i Anica.

[56]) Mon. Habs. II. 359.

[57]) ib. II. 413—414.

ili nije, i da će, kad bude o tom izviješten, uvažiti njegovu molbu.[58]) I hrvatska se gospoda pojagmiše za grad Lupoglav. Knez Vuk Frankopan već prije 5. studenoga 1537. moli Ferdinanda, da mu ga dade[59]) uime njegova duga. Na početku travnja 1538. ode pred kralja i Krsto Gusić, brat upravitelja imanja malodobnog Stjepana Frankopana, i zamoli, da mu se dade Lupoglav iznoseći valjda kao prednost, što je bio uzeo za ženu jednu sestričnu (nepotam) Kružićevu.[60]) Knez se Vuk nato tuži kralju, da bi za njega bila sramota, kad bi Gusić dobio ono, što on nije mogao da postigne.[61])

Kralj nije znao, što da čini s Lupoglavom, jer je po svoj prilici još uvijek visio dug, što ga je dugovao Kružiću. Zato on pusti, da Petrova sestra Katarina poslije bratove smrti uživa grad. Kao gospodarica Lupoglava ona je ondje držala upravitelja, a kao takav bio je neko vrijeme (1549.—1552. ili 1552.—1553.) Ivan Valvasor. Drugi[62]) kažu, da ga je g. 1542. prodala knezovima Baniša, a g. 1544. da ga je Ferdinand dao u zalog pazinskomu kapetanu Kristoforu Mosconiju. Ima pače i vijest, da ga je g. 1573. držao u posjedu kao zalog (possessore-pignoratorio) Ivan Kružić.[63]) Svakako je stalno, da je grad poslije

[58]) ib. II. 335.

[59]) Šišić: Acta comit. II. 77—78.

[60]) Je li žena Gusićeva bila kći Jelene ili Katarine, ili koje treće, već pokojne, sestre Petrove, ne zna se. Kod Ivana Gusića također su se svraćali Kružićevi ulaci. Dr. Ivšić drži, da je Gusićeva žena bila Jelenina jedna kći. To je valjda Anica, jer se Margareta, kako ćemo niže vidjeti, udala za Senjanina Sinkovića.

[61]) Mon. Habs. II. 375.

[62]) Franceschi, o. c. 376.

[63]) Isthwanffi (o. c. 182) hoće, da je ovaj Ivan Kružić bio sin Petrov (Johannes sane Crusitius, Petri clarissimi viri, quem ad mare Adriaticum a Turcis caesum diximus, filius). Mi, kako rekosmo, nijesmo nigdje našli traga drugome sinu Petrovu, osim Franji, koji je bez sumnje umro prije oca, jer se u ostavštini uopće ne spominje. Ovaj Ivan Kružić (bez sumnje bratić Petrov) bio je kapetan grada Krupine (Corpona) i g. 1562. Turci ga zarobiše i odvedoše u Carigrad, odakle ga je g. 1565. sultan pustio na slobodu. (Istwanffi, o. c. 216, 272, 273, 297). Za ženu je imao Katarinu Palffy, koja se g. 1583. spominje kao udovica (Tőrtenelmi Tár, g.

smrti Katarinine promijenio nekoliko gospodara. Oko g. 1576. prijeđe zalog na Lupoglav na Margaretu (kćer Petrove sestre Jelene), udovicu nekoga Senjanina Sinkovića, po drugi put udatu za Mihovila Tunzlera, a majku († 1610.) naslijedi sin Ivan Sinković († 1616.). G. 1626. otkupi knez Ivan Ulrih Eggenberg s carskim dopuštenjem grad Lupoglav od baštinika Ivana Sinkovića, a zatim ga proda Pompeju II. Brigido iz Trsta (1636.).[64])

U Lupoglavu je, valjda nakon uhapšenja Tadijolovićeva, bio kaštelan Nikola Batalović, vjerni Kružićev kancelar. Po smrti gospodarevoj obrati se Nikola kralju, da bi mu izdao pismo, da je on sa svojim sinom Jurjem vjerno služio kralja i Kružića, čuvajući Klis i Lupoglav, pa da ga zato s djecom primi u svoju zaštitu, a za nagradu neka mu barem udijeli neki razvaljeni i zapušteni mlin na Raši u Istri, jer je siromašan plemić, a prije osamnaest godina Turci su ga protjerali iz drage otadžbine (Skradina).[65]) Molbu za svjedodžbu o vjernom čuvanju Lupoglava ponovi sin mu Juraj.[66])

Kružić je za života nagrađivao vjernost svojih službenika, koji su mu branili Klis, i dao im neke zemlje i posjede oko Lupoglava, kamo turska najezda nije dopirala. Vjernomu kaštelanu Tomi Gvozdanoviću dade selo Tibole,

1900, str. 68). — Drugi još hoće, da je Kružić uz Franju i Ivana imao i sina Jakova. Sve ovo nema potvrde u poznatim nam ispravama. Kružić je imao jedinca sina Franju. G. 1529. jamči Kružić udovici Orlovčićevoj u ime svoje, žene i sina Franje. Tadijolović je u istrazi kazao, da je Kružić puštao pristup u Klis samo svome sinu, a u pismu od 16. srpnja 1535. sam Kružić preporučuje vesprimskomu biskupu svoga sina. Dakle, u sva tri slučaja spominje se samo jedan sin, imenom Franjo. Ovaj je umro poslije 16. srpnja 1535., a nije isključeno, da je sa ocem poginuo pod Klisom. — Kružići, kojih ima i danas, ne potječu od našega Petra.

[64]) Franceschi u »Atti e memorie della societá istriana di archeologia e storia patria, XIV., str. 159—198. — Ivan Sinković još za žive majke smatrao se gospodarom Lupoglava i kao takovu upravio mu je Rabata g. 1600. jedno pismo (Mon. Uscocchorum, I. 324—325.).

[65]) Mon. Habs. II. 412—413.

[66]) ib. II. 414.

koje je zatim po carskoj milosti prešlo na njegove baštinike, a ovi su uživali i neke povlastice.[67])

23. Te kao i mnoge druge uskočke porodice ostadoše oko Lupoglava i naseliše onaj kraj. Nevoljni i siromašni čuvali su u svom srcu svetu uspomenu na Kružića i na Klis. I njihova braća u Senju s njima jednako osjećaju. Oni ne će za dugo vremena da zabace misao oslobođenja tvrdoga Klisa. Kao da im je Klis i njegovo oslobođenje iz turskih ruku postalo zavjetom, a s tim kao da misle, da će osvetiti smrt svoga vođe. Potaknuti tom unutarnjom željom i živim glasom papinim, oni snuju, kako će do Klisa, da na Kružićev grad opet zataknu kršćansku zastavu. Kad je zadnjega dana mjeseca prosinca 1537. papa javio kralju Ferdinandu, da mu ispunjuje želju zbog prinosa za Klis,[68]) kreće u Rim sam Gvozdanović, da ugovara za oslobođenje Klisa. Petar Jurković, provincijal bosanskih franjevaca, piše 8. ožujka 1540. papinomu gubernatoru u Jakinu o preotmici Klisa. Ima — veli — jedan njegov rođak, hrvatski plemić Gvozdanović, koji je nedavno išao njegovoj svetosti, i tamo je riješeno, da on u toku velike nedjelje povede pregovore s onima u gradu Klisu. Neka mu za tu stvar pošalje 30 zlatnika, samo ga moli, da to ne otežе.[69])

Uskoci su duševni baštinici Kružićevi. Oni su počinili divovskih napora, da otmu Klis. Taj je zavjet prelazio od oca na sina s istim žarom i vjerom. Puni nade u pobjedu srtali su i ginuli. Znali su i pobijediti; ali im mletačka nevjera nije dala, da se pobjede nauživaju. Oni ipak ne gube nade niti malaksavaju. Istom evropska diplomacija imala je da im iščupa iz srca pomisao za oslobođenje Klisa. No slavna je ostala povijest senjskih uskoka, koji su Turcima i Mlečanima, a i evropskim vlastima, zadali teških briga i muka.

[67]) Franceschi, l. c., ali pogrešno ga zove »Gustanović.« Toma je bio kaštelanom u Klisu, a obitelj mu je stanovala u Lupoglavu.
[68]) Történelmi Tár, g. 1905. str. 332.
[69]) ib. 341.

OLTAR SV. PETRA U FRANJEVAČKOJ CRKVI NA TRSATU

24. Nakon pada Klisa nastave Husrevbeg i Muratbeg svoja osvajanja. Ali se odmah i Turci i Mlečani zarate. Pade Drniš, Vrana, Nadin i druga mjesta. Sva Dalmacija, osim primorja mletačkoga, zastenja pod turskim jarmom. Vijesti o zauzeću Dalmacije donese u Carigrad Muratbeg uz prijedlog Husrevbegov, da se Klis, osvojeni dalmatinski gradovi i nekoliko nahija od Bosne odvoje i da se ustroji novi sandžak. Sultan prihvati prijedlog, i Muratbega imenova prvim kliškim sandžakom. U toj časti ostade on do g. 1542., a onda bi imenovan požeškim sandžakom, i g. 1545. umrije u Požegi. Njegovo tijelo bi preneseno u Sarajevo i sahranjeno u turbetu tik do Begove džamije, koju je Husrevbeg bio podigao. Malo zatim zateče smrt i Husrevbega, koji počiva u blizini Muratbegovoj.

Prolazile su godine i vijekovi. Turci i uskoci, a onda i Mlečani, klali su se za vlast Klisa, dok napokon nijesu Turci istjerani, a na njihovo mjesto dođoše Mlečani, koji su Dalmaciju, a s njome i Klis predali Austriji. Propašću Austrije g. 1918. zalepršala je na starim, crnim i zapuštenim bedemima grada Klisa hrvatska trobojnica. Tako je Klis, i ako danas bez vojničke vrijednosti, povraćen opet svome narodu. Zavjet Kružićev i njegovih uskoka ispunio se poslije 381 godine.

SADRŽAJ:

Strana

UVOD 3

1. Mlečani oteli dalmatinsko primorje. — 2. Turci se ugnijezdili u Bosni. — 3. Nesloga kršćana na Balkanu i Zapadu. — 4. Turci napreduju prema moru. — 5. Grad Klis. — 6. Lik Petra Kružića. — 7. Povijest Klisa. — 8. Knezovi Šubići, Nelipići i Frankopani. — 9. Braća Talovci. — 10. Ban Špirančić. — 11. Pad Bosne. — 12. Klis u kraljevoj vlasti. — 13. Kralj oteo Frankopanima Senj. — 14. Postanak Kaštela. — 15. Bitka na Krbavskom polju. — 16. Žarko Dražojević. — 17. Cambryjska liga. — 18. Interesi mletački. — 19. Mletački i kraljevi podanici u Dalmaciji.

GLAVA I. 29

(1512.—1521.)

1. Stanje oko Klisa. — 2. Ban Emerik Perenj. — 3. Pad Sinja. — 4. Ban Petar Berislavić. — 5. Kliško podgrađe podvrže se Turcima. — 6. Ugarsko-hrvatski kralj Ljudevit II. moli pomoć. — 7. Skradin plaća harač Turcima. — 8. Mir s Turcima. — 9. Mlečanin Ivan Moro obilazi Dalmaciju. — 10. Kliški knez Dujam Žilićić. — 11. Smrt Berislavićeva. — 12. Sultan Sulejman II. sklapa mir s Mlečanima. — 13. Turske navale na Klis i Skradin. — 14. Očajavanje Hrvata. — 15. Pad Šapca i Beograda. — 16. Husrevbeg u Bosni. — 17. Nadvojvoda Ferdinand Habsburgovac. — 18. Ban Ivan Karlović.

Strana

GLAVA II. 50

(1521.—1526.)

1. Grgur Orlovčić i Petar Kružić postaju senjskim kapetanima. — 2. Pleme Kružića. — 3. Prve vijesti o Petru Kružiću. — 4. Kružić pri pogibiji bana Berislavića. — 5. Kružić u Klisu. — 6. Pad Knina i Skradina. — 7. Opsada Klisa. — 8. Mlečani pomažu Turke. — 9. Hrvati traže pomoć od pape i Njemačke. — 10. Propast roda i turske namjere. — 11. Kružić potučen. — 12. Pad Ostrovice. — 13. Druga opsada Klisa. — 14. Pobjeda Kružićeva. — 15. Gusarenje Senjana. — 16. Posljedice Kružićeve pobjede. — 17. Kružić oslobađa Senj. — 18. Papina pomoć. — 19. Opskrba Jajca. — 20. Nezadovoljstvo s kraljem Ljudevitom. — 21. Spor senjskih kapetana sa senjskim biskupom. — 22. Muhačka bitka.

GLAVA III. 81

(1527.—1531.)

1. Izbor Ferdinanda Habsburgovca. — 2. Kružić pristaje uz Ferdinanda. — 3. Kružić i Frankopani. — 4. Pad Obrovca. — 5. Uvlačenje Nijemaca u Hrvatsku. — 6. Hrvati nezadovoljni. — 7. Ferdinandovi uspjesi. — 8. Kružić dobiva Lupoglav; kraljev poslanik u Dubrovniku. — 9. Stanje u Senju. — 10. Pad Jajca. — 11. Zabojski prima Ugarsku od sultana. — 12. Kružić se tuži na kralja. — 13. Zemlja strada zbog nehaja kraljeva. — 14. Kružić se odriče senjske kapetanije. — 15. Okršaj s Mlečanima i s Turcima na moru. — 16. Tužbe Kružićeve kralju. — 17. Opsada Beča. — 18. Kružić traži pomoć od kralja. — 19. Kružić u Slavoniji. — 20. Nikola Zrinski plaća Turcima harač. — 21. Muratbeg Šibenčanin. — 22. Turci opsjedaju Klis. — 23. Senjani napadaju na Obrovac. — 24. Kružić iz Klisa javlja nevoljno stanje grada. — 25. Turci navaljuju na Klis i Poljica. — 26. Stanje u Slavoniji i Ugarskoj. — 27. Ferdinand radi o miru. — 28. Kružić moli pomoć u pape i kralja. — 29. Primirje između Ferdinanda i Zapoljskoga. — 30. Turci neprijateljski postupaju. — 31. Turci grade utvrdu u Solinu. — 32. Turci prijete Senju. — 33. Kružić snuje, da razori solinsku utvrdu. — 34. Kružić gradi kapelu na Trsatu.

Strana

GLAVA IV. 131

(1531.—1535.)

1. Opsada Kiseka. — 2. Alviz Gritti dobiva Poljica. — 3. Nikola Querini kani osvojiti Klis. — 4. Kružićev protest duždu. — 5. Klis se predaje Queriniju. — 6. Kružić u Rimu. — 7. Klis oslobođen. — 8. Turska utvrda u Solinu razorena. — 9. Zloba senjskog kapetana Sauera. — 10. Mir sa sultanom i Zapoljskim. — 11. Oko Klisa nema mira. — 12. Tužbe protiv Kružića. — 13. Kralj naređuje, da se Kružić uhapsi. — 14. Kružić se opravdava. — 15. Turci opsjedaju Klis. — 16. Mir u opasnosti. — 17. U Carigradu se tuže protiv Kružića. — 18. Smrt Alviza Grittija. — 19. Novi papa Pavao III. — 20. Turci hoće mitom da osvoje Klis. Jakov Hermolaj dolazi u pomoć Klisu. — 21. Elegija Franje Nadala. — 22. Kružićev poslanik Tadijolović uhapšen. — 23. Istraga. — 24. Kružić osumnjičen. — 25. Kliška posada pljačka. — 26. Mlečani optužuju Kružića. — 27. Kralj naređuje istragu protiv Kružića. — 28. Kružić opravdan.

GLAVA V. 180

(1536.—1537.)

1. Mlečani i Turci protiv Kružića. — 2. Turska osvajanja u Slavoniji. — 3. Uskoci opljačkali Gabelu. — 4. Uskoci navaljuju na Split. — 5. Splitski knez okrivljuje Kružića. — 6. Kružić se opravdava. — 7. Od mletačke zlobe Kružić bježi iz Klisa. — 8. Turci grade dvije utvrde protiv Klisa. — 9. Kružić traži pomoć. — 10. Turci sasvim opkolili Klis. — 11. Stanje u Klisu. — 12. Posljednji vapaji. — 13. Megdan Miloša Pariževića i Turčina Bakote. — 14. Dolazi

kraljeva i papina pomoć. — 15. Smrt Kružićeva. — 16. Predaja Klisa. — 17. Vijesti o padu Klisa. — 18. Kralj ne znajući za pad Klisa obećava novu pomoć. — 19. Grobnica Kružićeva. — 20. Zarobljenici. — 21. Kružićevi baštinici. — 22. Sudbina Lupoglava. — 23. Uskoci. — 24. Muratbeg prvi kliški sandžak.

POPIS SLIKÂ

1. Klis: tvrđava i varoš 16
2. Klis, dio tvrđave, nutarnja vrata 32
3. Sinj 32
4. Topografska karta Splita 41
5. Šibenik 48
6. Portret biskupa Tome Nigera: samostan u Poljudu u Splitu 48
7. Kružićev grb 54
8. Obrovac, dvije slike 64
9. Klis u tursko doba 113
10. Oltar sv. Petra u franjevačkoj crkvi na Trsatu . . 208